

LA CRÒNICA DE L'ARGENTER MIQUEL FEU SOBRE LA GUERRA DEL FRANCÈS A GIRONA CIUTAT I COMARQUES¹

JORDI BOHIGAS, ENRIC MIRAMBELL,
ENRIC PRAT I PEP VILA

AMB LA COL·LABORACIÓ DE NÚRIA SURIÀ

INTRODUCCIÓ

Fa poc menys de cent anys que es van publicar les memòries de la Guerra del Francès escrites per un capellà de Sant Jordi Desvalls de nom Antoni Perich.² L'escriptor i erudit gironí Carles Rahola, que va rebre amb entusiasme aquella publicació, n'escrivia: "la 'Crònica' de mossèn Perich resulta més instructiva que moltes obres històriques, perquè les dades que més ens interessin són de primera mà i les observacions han nascut espontàniament, en contacte directe amb la realitat".³ De fet no eren les primeres memòries que s'editaven de personatges que havien viscut la guerra i els setges gironins. Al llarg del segle XIX o a la primera meitat del XX havien aparegut les cròniques de Blas de Fournàs, Miguel de Haro, Pedro Espraeckmans, Guillermo Minali, Manuel Cúndaro, Juan Andrés Nieto Samaniego i Josep Antoni Viader. Amb un caràcter més general, encara en

¹ Agraïm a Joan BOADAS, arxiver municipal de Girona, el seu interès per ajudar-nos a divulgar aquesta crònica.

² Antoni PERICH i VIADER, *Narració de los sis anys i quatre mesos que ls francesos han estat en Catalunya, contant de los primers de febrer de 1808 fins als primers de juny de 1814*, publicat a Josep PELLA i FORGAS, "Unes memòries de la guerra de la independència", *Boletín de la Academia de Buenas Letras*, Barcelona, 1911-1912, n. 11 i 12.

³ Carles RAHOLA, *Girona i Napoleó: la dominació francesa a Girona i altres estudis napoleònics*, recerca, edició i pròleg de Lluís Maria de Puig, Girona: CCG i Fundació Valvi, 2007, p. 276.

trobaríem d'altres.⁴ Moltes d'aquestes publicacions havien estat fetes per encàrrec o almenys per ser publicades, és a dir, aspiraven a un públic lector ampli, i per tant eren escrites en castellà o en francès. En tot cas, provenien de personatges destacats en l'aspecte militar i sanitari. Aquest no és el cas, precisament, del memorial redactat per mossèn Perich ni tampoc del que va escriure Miquel Feu. El manuscrit que presentem, doncs, no és obra de cap militar ni de cap altre personatge de primera línia, sinó d'un membre un dels gremis de Girona, el dels argenters. A més, el fet que fos escrit en català, a principis del segle XIX, ja indica que estava pensat per al consum privat, dins l'àmbit professional o familiar. Per això Rahola en destacà la frescor, la viveza, i deia d'aquells dos cronistes contemporanis que "van narrar ingènument, sense pensar en el judici de llurs contemporanis ni en el concepte que puguin merèixer a la posteritat, els fets de guerra que es desenrotllen a llur entorn o dels quals són assabentats per testimonis verídics. I precisament per això tenen un encís especial aqueixes 'Memòries', que amb totes llurs incorreccions i llurs defectes, ens donen la sensació inconfundible de les coses viscudes".⁵

Miquel Feu no comença a escriure el memorial fins mesos després d'acabada la guerra, en concret primer dia de l'any 1815, i l'acaba un any i mig més tard, a finals de juny del 1816. Entremig, doncs, allarga el relat fins a l'estiu del 1816. Les memòries són anomenades, en diferents moments, com a "explicació", "minuta" o "declaració". El manuscrit és un quadern de mida foli, sense paginar, relligat amb unes cobertes de cartró d'origen francès, restes d'expedients sobre arbitris i pagaments trimestrals administratius: *octrois*. La crònica duu per títol *Declaració del que se à passat del an 1807 fins lo dia 10 de marts de 1814 y a la una ora de la tarde lo enemich entregà la plassa de Gerona a las tropas españolas. Explicació dels que foren caps de esta ciutat per conssevarla. Esplicació del asalt des 20 juny y dels dos sitis que⁶ va tenir lo*

⁴ És el cas, per exemple, del tinent coronel F. X. CABANES, autor d'una *Historia de las operaciones del ejército de Catalunya en la guerra de la usurpación, campaña primera*, Barcelona: Imprenta de Brusí, 1815. També del costat francès s'hi han d'afegir els memorials del general Gouvion Saint-Cyr i de l'enginyer italià al servei de l'exèrcit napoleònic Camillo Vacani; tots dos participaren els setges de Girona.

⁵ RAHOLA, *Girona i Napoleó*, p. 278.

⁶ que ← que que.

enemich contra la ciutat de Gerona, y la entrega capitulant, de quant lo enemich entregà la plassa de Gerona a las tropas españolas junt ab los riquisits [requisites] que sugseixen en dita plassa. Composta y acabada a 26 de febrer de 1816. Miquel Feu y Balmas, argenter de Gerona. És a dir, comprèn des dels prolegòmens de la guerra fins a la sortida de les últimes tropes franceses de Girona i l'entrada de les espanyoles, centrant-se especialment els setges de Girona. Però allarga el relat un temps més i hi incorpora altres documents.

El manuscrit de Miquel Feu i Balmas es troba actualment en poder dels hereus de Josep Maria Ginés Pous, als quals agraim la seva generositat per haver-nos deixat consultar i editar aquesta obra. En èpoques més reculades, els avantpassats del senyor Ginés i la família Feu mantenien una relació d'amistat, motiu pel qual aquests papers passaren a mans dels parents del senyor Ginés, que han conservat el manuscrit. Josep Ginés va cedir-lo per a la seva consulta a Enric Mirambell, actual cronista de la ciutat, que és qui el va donar a conèixer en els *Annals* gironins de commemoració del 150 aniversari dels setges, on avançava part de la valuosa informació que aquesta crònica conté.⁷

Era una època en què aquesta mena de fonts encara eren poc aprofitades per la historiografia, i l'entusiasme amb què es celebrà l'efemèride no deixava gaire lloc a visions equànimes ni a anàlisis profundides. Sortosament, la historiografia ha evolucionat i la commemoració actual ha suposat una bona oportunitat per revisar la important bibliografia sobre els setges i la guerra a les comarques gironines.⁸ Això s'ha de fer anant a cercar noves fonts, tant als arxius com en la memorialística domèstica i privada, que, com recordava Xavier Torres, és un gènere propi. Certament, que es tracti d'unes memòries no és una garantia de l'autenticitat de relat, i les omissions poden ser-hi

⁷ Enric MIRAMBELL, "Un relato popular de la defensa y ocupación de Gerona durante la guerra de la Independencia", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 13 (1959), p. 203-211. La crònica continua, però, en un altre quadern que fa referència a l'època del Trienni Liberal. Veg. també E. MIRAMBELL, "La Girona del Trienni Constitucional 1820-1823", *Revista de Girona*, n. 253 (març-abril 2009), p. 42-47.

⁸ Un bon estat de la qüestió es troba a Genís BARNOSELL, [coord.], *Girona i la Guerra del Francès (1808-1814)*, Girona: Ajuntament de Girona, 2008; també son interessants els números monogràfics recents en el suplement "Girona en Armes" del *Diari de Girona* (20 juliol 2009) i el dossier "el mite dels setges" coordinat per Borja Vilallonga, a la *Revista de Girona*, n. 251 (2008). Properament, J. BOHIGAS i F.X. MORALES, *Girona 1808-1809. Setges, guerra i societat en el nordest de Catalunya*, en premsa.

flagrants. Aquí l'historiador actual ha de fer la seva contribució a matisar-les i interpretar-les. Però narracions de primera mà com la de Miquel Feu mostren fins a quin punt els fets bèl·lics lligats a la Guerra del Francès, i en particular els mateixos setges, han estat reelaborats posteriorment i mitificats en excés.⁹ Feu ens parla de bons i mals patriotes, de la deserció i de l'acumulació de queviures, d'especulació i, fins i tot, de bons afrancesats.

Quan redactava aquestes pàgines, Miquel Feu estava a punt de complir els seixanta anys. L'argenter havia nascut pels volts de 1757 a la parròquia de l'Esquirol (o Santa Maria de Corcó),¹⁰ del bisbat de Vic.¹¹ Era fill d'un apotecari del poble, de nom Josep, i de Francesca Balmes. No en tenim cap dada fins que l'any 1785 ingressa en el gremi d'argenters de Girona, en l'obreria de Joan Fargas, al carrer de l'Argenteria.¹² L'ingrés al taller va ser seguit, un any després, pel casament amb la filla del mestre, Manuela. L'accés al gremi i l'aliança matrimonial semblen, doncs, les dues cares d'una mateixa moneda.

La família té un pes específic important dins el relat de Miquel Feu, per això hem intentat resseguir-la mínimament. Com acabem de dir, es casà en primeres núpcies amb Manuela Fargas, filla del també argenter Joan Fargas, la qual morí el 1792. D'aquest matrimoni en nasqué una filla, Francesca Feu, que té un paper important dins la crònica. L'any següent de la mort de la primera dona es torna a casar, ara amb Mariàngela Clota, filla del procurador Ponç Clota,¹³ que també va morir poc temps després, la primavera de 1795,¹⁴ havent tingut temps de deixar-li dos fills més: Teresa i Francesc Feu i Clota.

⁹ Genís BARNOSELL, "Memòria i mite dels setges de Girona, 1808-2008", dins BARNOSELL (coord.), *Girona i la Guerra del Francès...*, p. 145-163.

¹⁰ Segons la pàgina web de l'ajuntament d'aquesta localitat, "el nucli inicial va ser a l'entorn de l'hostal de l'Esquirol [...] El poble es va formar al s. XV al llarg del camí ral de Vic a Olot. El nom de Santa Maria de Corcó data del 1743, quan es va traslladar al poble la parròquia de Corcó."

¹¹ Ja que l'any 1813 tenia uns 56 anys, segons AMGi, *Demografia*, UI 4925, reg. 12.419, p. 48. Com que durant la darrera Guerra Civil espanyola es van cremar els arxius parroquials de Santa Maria de Corcó, no hem pogut esbrinar la data exacta de la seva naixença.

¹² BC, manuscrit núm. 321, *Llibre del Col·legi de Argenters de Gerona, sots invocació del gloriós Sant Aloy i de Sant Anastasi (segles XVIII-XIX)*, "Llista de Catalogo del Colegi que se troban examinats per antiguitat al comú del dit colegi de Gerona".

¹³ ADG, Catedral, M3, f. 138.

¹⁴ ADG, Catedral, O4 (17-V-1795).

Durant la guerra napoleònica la família continuà residint a Girona. Els hem localitzat a la casa núm. 247 del carrer de les Ballesteries, juntament amb el gendre, Ramon Ametller, casat el 1812 amb la seva filla Francesca.¹⁵ Cal pensar que Ramon Ametller, fill de fuster i aprenent d'argenter, va repetir els passos del seu sogre a l'hora d'ingressar en una obreria. En la crònica, Feu no perd ocasió de destacar la participació de la seva filla Francesca en les tasques de salvament i transport de ferits durant la guerra i els bombardeigs, abans encara de formar part de la Companyia de Dones de Santa Bàrbara. I també esmenta un tal Pere Balmes, també de l'Esquirol i del seu mateix cognom, que comandà una partida de paisans en tasques de neteja del desbrossament de les fortificacions de Girona. Una dada que ens pot donar la clau d'aquest interès és que la seva signatura apareix entre els gironins que l'any 1810 presten jurament al mariscal francès Augereau.¹⁶ Aquest fet, que evidentment no esmenta en unes memòries escrites en plena restauració borbònica, ajuda a explicar la necessitat que té Miquel Feu d'autojustificar-se davant d'una molt possible cacera de bruixes posterior a la tornada dels Borbons. Les referències contínues a la contribució familiar a la causa patriòtica podrien ser una manera de respondre a la sospita de col·laboracionisme que planés sobre el nostre personatge durant la postguerra, i que es reflecteix en alguns dels passatges, com ara les exèquies ofertes al general Álvarez de Castro.¹⁷ Les tensions a l'interior del seu gremi, que afloren en diversos moments, es deuen a motius polítics però potser també a conflictes interns al col·legi.

En definitiva, el manuscrit redactat per Miquel Feu és interessant per diversos motius. D'entrada, els testimonis que, avui per avui, ens han arribat sobre com es van viure els setges de Girona no són gaires, a banda dels ja clàssics de Manuel Cúndaro o Guillermo Minali; però son obres, com hem dit, d'encàrrec. Ens faltava la visió "de des baix", popular, que ens parlés de la vida quotidiana durant l'estat de guerra o que, com s'ha dit fa poc, ens

¹⁵ ADG, Catedral, M4 (15/VI/1812).

¹⁶ AMGi, Eleccions, lligall 1. Agraïm a Francesc X. Morales que ens hagi proporcionat aquesta dada.

¹⁷ Vegeu Francisco SATUÉ, *Relacion de la pompa funebre, que en virtud de Real Orden de S. M. se ha efectuado en esta capital a los restos del Excmo. señor don Mariano Alvarez de Castro, gobernador que fue de la plaza de Gerona / la dá al público, por disposicion del Excmo. señor general gobernador D. Andres Perez de Herrasti...*, Barcelona: en la oficina de Garriga y Aguasvivas, 1816.

ajudés a reconstruir els “espais bèl·lics”. Per això hem de celebrar cada vegada que es produeix una troballa o s'editen nous memorials que, com aquell de fa cent anys, donaven una òptica *novedosa* als fets dits i repetits tantes vegades sobre els aspectes militars de la guerra. Darrerament ha aparegut publicat sencer, també en les pàgines dels *Annals*, el *dietari* d'un hisendat de Casa Thió, de Franciac.¹⁸ Són, però, sobretot capellans els qui han deixat més record escrit de la guerra. Hem esmentat el cas del mossèn de Sant Jordi Desvalls, al qual caldria afegir, per a altres contrades, els de Bràfim i Gualta, Bosch i Cardellach i Josep Baborés, respectivament.¹⁹ A diferència d'aquests memorials, el de Miquel Feu té la particularitat que està escrit per un seglar que viu els setges des de dins mateix de la ciutat²⁰.

Els setges de Girona són, doncs, un episodi important de les memòries de Miquel Feu. Comença descrivint l'alçament de la ciutat contra el francès i presenta el conflicte social que es troba en l'origen de la insurrecció: “Los paisans de la present ciutat de Gerona, veient-se suspresos dels negocis i no poder donar aliments a ses famílies...”. A diferència d'altres cronistes, Feu avança al 26 de maig –data en què situa la Pentecosta–, en comptes del 5 de juny, els inicis dels moviments que havien de conduir a la constitució de la Junta Governativa del corregiment, i ho vincula a la crisi econòmica. Amb anterioritat a la revolta gironina, promoguda pels “menestrals” amb participació d'elements forans, s'hauria produït una “revolució” al camp gironí. És aquesta alarma social la que provoca que aquell mateix dia 26, Narcís Pericay li faci arribar un paper on s'explicava la situació de la diòcesi, i per això intenten convèncer el prior dels agustins perquè parli amb el bisbe.

¹⁸ Enric MIRAMBELL i Pep VILA (eds.), “Notícies de la casa Thió de Franciac, en època de la Guerra Gran i durant la Guerra del Francès (1791-1811)”, a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 47 (2006), p. 255-308.

¹⁹ Esteban CANALES, “Una visió més real de la Guerra del Francès: la història de Bràfim d'en Bosch i Cardellach”, a *Recerques*, 21 (1988), p. 7-49; Josep BABORÉS I HOMS, *La Guerra del Francès a Gualba. Poema d'aversion i lluites contra Napoleó*, Lleida: Pagès, 2003 (a cura d'Àlvar Maduella); Albert RIERA PAIRÓ, “La Guerra del Francès. El manuscrit parroquial de Bàscara (1808-1814)”, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 34 (1994), p. 175-200.

²⁰ Recentment, Ramon Ripoll ha trobat el memorial de l'advocat Andreu Oller, que ha donat a conèixer a R. RIPOLL, “La volta als setges de en 83 capítols. Andreu Oller”, *Revista de Girona*, n. 253 (2009), p. 86-88.

Queda clar, doncs, que en el primer moment l'Església, almenys la jerarquia, no és un vector de la rebel·lió; en tot cas és un factor de manteniment de l'ordre públic. Fins uns dies més tard les elits gironines no s'acaben de convèncer que s'ha produït, realment, una "revolució". Des de la rebel·lió de la ciutat fins a l'arribada del primer contingent francès per intentar prendre la plaça, és qüestió de dies. I el mateix Feu ha de recordar al regidor municipal Miquel Burguès, durant l'atac del 20 juny, que qui mana en aquell moment és el Tinent del Rei, i president de la Junta per designació popular, Julián de Bolívar. Feu no parla de tres setges sinó de dos, i descriu de manera molt detallada la seva preparació i les seves interioritats: l'atac memorable del 16 d'agost, que obliga l'exèrcit assetjant de Duhesme a retirar-se, els treballs de recomposició de les defenses, els efectes dramàtics que el bombardeig intens de juliol del 1809 ocasionà als edificis de la ciutat, l'atac a Montjuïc, el bloqueig d'aliments, la persecució de desertors, l'escassetat alimentària, etc. Insisteix en les vacil·lacions, temors i dubtes d'alguns membres del consistori, encapçalats pel potentat Martí de Burguès, poc favorables a resistències forassenyades davant un enemic que, tard o d'hora, havia d'acabar entrant a Girona. Feu també esmenta la seva participació en la guerra i en general la del gremi d'Argenters: explica, per exemple, que durant el primer setge els col·locaren al pany de muralla que hi havia davant les voltes de Sant Francesc; també com a argenter, participa en la fabricació de les noves monedes gironines de duro i mig duro. La data del 29 de novembre és bastant anterior a la de l'edicte que establí el lliurament del terç de les joies de la diòcesi (26 de desembre). Amb més de cinquanta anys, Feu formà part de l'exèrcit que perseguí Saint-Cyr fins a Hostalric, el mes de desembre de 1808, i intervingué en algunes de les ràtzies d'O'Donnell contra les posicions enemigues durant el darrer setge. En diversos moments expressa la seva desil·lusió davant els fracassos militars de l'exèrcit espanyol, mentre alaba les accions guerrilleres d'alguns líders catalans, com el canonge –i coronel– Rovira. Mostra també l'animadversió popular envers les vacil·lacions dels generals espanyols Vives, Reding, Blake, sobre els quals es fa ressò de les acusacions de traïció, i que amb prou feines s'arriben a distingir dels posteriors *caragirats*, miquelets catalans al servei del bàndol napoleònic. D'aquests, els més cèlebres són Boquica i Cols, que titlla de "pérfidos e ynumans tirans" i diu que tenien espaordida la gent dels pobles. El que fa també interessant el relat de Miquel Feu és que no acaba amb els

setges de Girona ni amb la guerra, sinó que s'introdueix breument en l'etapa de dominació napoleònica sobre la ciutat i fins i tot més enllà. I hi intercala composicions textuais referents a fets bèl·lics que no ha viscut directament, com les batalles del Bruc i de la Salut, i que hem ordenat cronològicament. Això ens fa veure que la crònica de Miquel Feu beu de diferents fonts, que van des de *El Correo de Gerona* del dimarts 28 de juliol del 1808, fins als comandants Narcís Sarrats i Guillem Minali i els preveres Tomàs Rabassa, que li dóna dades dels gironins ajusticiats per les autoritats napoleòniques, i Salvi Banch, que l'informa sobre el trasllat i posterior funeral del cadàver del general Álvarez.

El relat de l'argenter Miquel Feu ens ofereix una visió des de dins dels setges de Girona; un relat no oficial ni "políticament correcte" i que per les seves característiques es pot considerar "popular", tot i que no tan "ingenu" ni "espontani" com creia Rahola.

EL MANUSCRIT I L'EDICIÓ

Com ja hem dit, el manuscrit de l'argenter gironí Miquel Feu i Balmes es troba en poder dels hereus de Josep Maria Ginés Pous. El quadern, de mides 34 × 22 cm, té 36 folis de paper sense paginar, més un full de guarda i tres folis en blanc. El primer foli fa de portada del manuscrit. Aquesta obra va relligada amb unes cobertes de cartró d'origen francès, restes d'expedients sobre arbitris i pagaments trimestrals administratius: *octrois*. La crònica duu per títol: *Esplicació del asalt dels 20 juny y dels dos sitis que va tenir lo enemich contra la ciutat de Gerona, y la entrega capitulant; de quan lo enemich entregà la plassa de Gerona a las tropas españolas, junt ab los riquisits que sugseïren en dita plassa. Composta y acabada a 26 de febrer de 1816. Miquel Feu y Balmes, argenter de Gerona.*

Sobre aquest document, Enric Mirambell va publicar, l'any 1959, el treball: "Un relato popular de la defensa y ocupación de Gerona durante la guerra de la Independencia", *AIEG*, vol. 13, 1959, p. 203-211.

Per a la nostra edició, ens hem basat en un únic manuscrit. Com que la grafia de l'original és especialment inconsistent i el seu valor com a

informació lingüística ben escàs,²¹ i que reproduir-la ens obligava, si volíem mirar d'evitar ambigüitats que alentissin la lectura, a un ús desproporcionat de signes diacrítics i de notes a peu de pàgina –a causa de la confusió contínua entre *a/ha*, *o/ho*, *i/hi*, *ni/n'hi*, *li/l'hi*, *si/s'hi*, *quan/quant*, *tan/tant*, *an/en/han*, *ab/en*; *ai* com a representació del pronom *hei* 'hi'...–, hem cregut que valia la pena estalviar al lector tota aquesta distracció inútil i oferir el text transcrit en grafia actual, respectant, però, tots els altres aspectes de la llengua de l'autor, tant fonètic com de morfosintaxi o lèxic. Estem convençuts que la comprensió en surt clarament beneficiada sense que es perdi cap informació que no puguem donar per descomptada.

Per tant, adoptem la grafia moderna, incloent-hi la separació de mots, la puntuació, l'accentuació i l'apostrofació: *lo enemich* → *l'enemic* (excepte en alguns casos en què *lo* equival a l'article neutre del castellà), *la entrega* → *l'entrega*, *la yglesia* → *la iglésia* (aquest és el cas més discutible, ja que es tracta d'una convenció recent de la llengua escrita), *del enemich* → *de l'enemic*, *de esta* → *d'esta*, *me a deixat* → *m'ha deixat*, *se a passat* → *s'ha passat*, *per al pla tot era [ple] de morts francesos* → *pel pla...*, etc. Afegim o suprimim, segons els casos, *h* i *r* mudes (*pendrer* → *prendre*, *avent* → *havent*, *hera* → *era*...). Per tant, eliminem les consonants dobles fonèticament irrelevantes però respectem la solució de l'autor en els altres casos: *l*, *ll* o *ll*,²² *mm*, *nn*, *nt* (*contar* 'comptar' i similars), *cel* 'zel', *expressar*... Anotem a peu de pàgina tota la informació que ens ha semblat susceptible de tenir un mínim d'interès (grafies aproximades d'antropònims i topònims, per exemple...). Per raons històriques, mantenim algunes formes de l'època, com ara la preposició *ab* 'amb' o *se'n porta* en comptes de l'actual *s'emporta* i *al rededor* en comptes de *alrededor*. També conservem la preposició *a* davant de complement directe

²¹ Sense exagerar gaire, podem dir que l'autor distribueix gairebé a l'atzar tots aquells símbols que no corresponen a distincions fonètiques en català central: *a/e* i *o/u* àtones, *b/v*, *g/j*, *s/ss/c*, *-n/-nt*, *-l/-lt*, *-m/-mp*, *h/-h-*, *-r/-ø*, *ny/ñ*, amb contínues duplicacions consonàntiques sense valor fonètic: *nn* (*habitanns*), *rr* (*Manrresa*), *ss* (*consentir*), etc. Usa sovint *g* en comptes de *gu* (i també viceversa) i fins i tot ocasionalment en comptes de *j* (*Vila Roga* 'Vila-roja', *gova* 'jove', *fogaganse* 'foguejant-se')...

²² Fem excepció amb els mots *vetlla* i *Rutlla* (el carrer), que l'autor escriu sempre *vella* i *Rulla*, però sobre la lectura dels qual no creiem que hi pugui haver cap dubte (i de tota manera indiquem la substitució en nota a peu de pàgina). En canvi, respectem *ralla* 'ratlla fronterera', que sí que correspon a una pronunciació real del mot.

de persona (“penjaren a Boquiques”, “fusillaren a tres soldats”), encara que en molts casos sigui fonèticament irrellevant (“assistint al malalt”). Escrivim *esser* (que alterna amb *ser*) en comptes d’*ésser* d’acord amb la pronunciació que nosaltres (i el *DCVB*) considerem més probable a Girona. Les paraules que hem introduït en cursiva i entre claudàtors (especialment la conjunció *que*, sovint elidida) tenen l’única finalitat de fer més entenedor el text de Feu, per damunt de la seva sintaxi a vegades imprecisa i dels sobreentesos que no són sempre obvis per al lector actual.

Pel que fa als fragments en castellà, hem mantingut la grafia de l’original, regularitzant només l’accentuació i la puntuació i convertint el dígraf *ll* dels cultismes en *H* (*illustre* → *ihlustre*, *collegio* → *collegio*).

La presència de castellanismes resulta aplastant per a un lector actual, començant per l’omnipresent *siti* ‘setge’. Sense voluntat exhaustiva, hem anotat: *acertat*, *anar acordes*, *afronts*, *agrado*, *agravi*, *aguardant*, *agustinos*, *alcancéssem*, *alemans* (també escriu *alemanys*), *l’alevantar-se* ‘la sublevació [el levantamiento]’, *alívio*, *al rededor* (i variants: *al rodedor*, *del rededor*, *de rededor*, *de tot rededor*), *alto*, *ànimos* ‘unànimes’, *antes*, *apromptaven* (*aprontaban*), *apuros* (i *opuros*), *arretjassat* (← *arretsajat*) ‘rebutjat’, *ataque* (algun cop *atac*), *atemoritzant*, *ausentades*, *auto*, *baix* ‘sota’, *bàrbaros*, *bolsillo*, *bomdeo* ‘bombardeig’, *cabildo*, *cabo* ‘caporal’, *calco*, *canyonassos*, *casco*, *catastro*, *cerca* ‘prop’, *companyeres*, *de continuo* ‘continuament’, *corasseros*, *cortar* ‘tallar el pas’, *crimen*, *crusada* ‘croada’, *crusados* ‘croats’, *cuidado* ‘compte’, *debilès* ‘debilesa, debilitat’,²³ *degüello*, *los demás* ‘els altres’, *derramada*, *descarga*, *despreciat*, *después*, *desterro*,²⁴ *destino*, *ditxa*, *embreades*, *empleats*, *empleo*, *entrega*, *esmeraldes*, *escassès*, *esto* ‘això’, *estos* ‘aquests’, *fetxa* ‘data’, *al frente de* ‘al davant de’, *fusill*, *fusillaren*, *fusilleria*, *fusillers*, *garbo*, *garbositat*, *gèneros* ‘teixits’, *gesto* ‘gest, actitud, posat’, *graves* (i *gravement* ‘greument’), *hasta* ‘fins’, *inglès*, *levantar-nos* (*lo siti*), *librar* ‘deslliurar’, *librar-se*, *librement* ‘liberalment’, *libres* ‘lliures’, *limosna*, *lindes* (cast. *lindas*), *llamada*, *llantos*, *lleales*, *lograr*, *luego/a luego*, *manguàrdia* ‘avantguarda’, *manresanos*, *mariquites*, *marxar* ‘anar-se’n’, *menos*, *a lo*

²³ *debilès*: castellanisme encara que es tracti d’un mot (*debilez*) que no existeix en castellà (i sí, en canvi, el català equivalent: *debilesa*), perquè està format segons el model de *validez* ‘validesa’, *intrepidez* ‘intrepidesa’...

²⁴ Però *DCVB* i *DECat* no l’acaben de considerar castellanisme.

menos 'almenys', *midant-los*, *monte*, *mortero*, *nombren*, *pagos*, *paisanatge*, *palàcio*, *parigüeles*, *parte*, *passe*, *patricio*, *peons* 'soldats d'infanteria', *pèrfidos*, *perpètuos* (pel cast. *parapetos*), *porgades* 'polzades', *va ser precís*, *prendes* 'objectes, propietats', *propuesta*, *puestos*, *puntillo*, *quartels*, *aquartelades*, *quefe*, *quilats* 'quirats', *quitar-los* 'privar-los, impedir-los', *recado*, *remendar*, *reparo*, *repuesto*, *retén*, *rissuenyo*, *robos*, *roïdo*, *rumbo*, *salida* 'sortida per atacar els assetjadors', *en port salvo*, *sangraren*, *saqueo*, *sargentos*, *seguritat*, *sequaces* 'sequaços', *siti*, *sitiar*, *socorro*, *sombrero*, *sombrerer*, *sustos*, *temblaven*, *tèrcio*, *terreno*, *tiro*, *tocinos*, *tranquillos/tranquinos*, *vago* 'gandul', *vales reals*, *vàrios* 'uns quants individus', *verdugo*. Encara que sigui fàcil confondre'ls-hi, cal distingir-los dels cultismes adaptats del llatí segons la forma tradicional en -o: *ànimo* 'ànim', *cabildo*, *claustrós*, *catastro*, *culto*, *fixo* 'fix' ('exacte, precís'), *individuos*, *modo*, *patricio*, *reo*, *súbito* 'immediatament'. I finalment val la pena esmentar un gal·licisme imposat per les circumstàncies: *el mera* 'l'alcalde', del fr. *le maire* (Feu escriu *almera*).

Com a mots o formes de mots catalans interessants, esmentem: *albres* 'arbres', *bastanta*, *bolleta* 'butlleta', *butlles*, *bombejar* 'bombardejar', *convènit* 'conveni, aquiescència', *continuals* 'contínues', *corretgir*, *correspondència* 'avinença, entesa', *dotze-cents* 'mil dos-cents', *dos hores* i *dues hores*, *enluminació* 'il·luminació', *enquantraren* 'encontraren, trobaren', *l·ligienda* 'escrit explicatiu', *meja* i *metja* 'metxa', *milió*, *ningun* 'cap (indef.)', la coexistència de les formes *orde* i *ordre* (i totes dues considerades alternadament com a masculines o femenines) i de les variants *església*, *isglésies*, *iglésia* i *igglésia*, *pàlit* 'frontó d'altar', *perfetament*, *perúltima* 'penúltima', *prevalia* 'era vàlida', *li prevalia* 'li'n corresponia, n'obtenia', *de principi* 'al principi', *ralla* 'ratlla fronterera', *regonegueren*, *sinagoga* 'conciliàbul', *tamé* 'també', *el venidor* 'el futur'. *Vegades* i *ocasions* són usats com a equivalents respectivament de *a vegades* i *en ocasions*. Són interessants les múltiples grafies dels grups -bl- i -gl-: *comestiples*, *comestitbles*, *possibble*, *veritables*, *pobbles*, *pobles*, *públic*, *publicat*, *igglésia*, *iglésia*, *exglesiaístics*, *exlesiaístics*. I per representar el grup tll (és a dir, [λλ]), escriu: *vella* 'vetlla', *Rulla* 'Rutlla', *Amallé* 'Ametller', *espallat* 'espatllat', *espallllar* 'espatllar', *aspalllladas* 'espatllades', *bolleta* 'butlleta', *bulllles* 'butlles' i *Batlle*.

També hem anotat els següents casos de confusions entre mots, vulgarismes i deformacions populars: *abús* 'obús', *acampaments* 'campaments', *acultar* 'ocultar', *l'alevar-se* 'la sublevació', *amolestat* 'molestat', *ànimos* 'unànimes', *aponderar*, *arrexassat* (escrit *arretsajat*), *auberta* 'oberta', *auficis* 'oficis', *Aulot* 'Olot', *baonetes* (al costat de *baionetes*), *catredal*, *cerurgians*, *colligiata*, *comoditats* 'comunitats',

dedistants 'distants' o 'equidistants', *diposat* 'disposat', *drecha* 'derecha', *encendiar*, *espualeta* 'espoleta', *expidició*, *flacsmasons* 'francmaçons', *grita* 'garita', *imprimits* 'oprimits', *llibrement* 'liberalment', *manguàrdia* 'vanguàrdia', *martri/marti* 'màrtir', *melícies* (escrit *malissias*) 'milícies', *obsèquit* 'exèquies', *opuros* 'apuros', *pedèmia* 'epidèmia', *perenòstic* 'pronòstic', *perior* 'prior', *perpètuos* (pel cast. *parapetos*), *preseverat* 'perseverat', *prisent*, *quivocat* 'equivocat', *relintents* 'renitents', *relligiosos*, *revolació* 'revolució', *riquisits* 'requisites', *sent* 'zenc', *suspresos* 'suspesos', *sagrestia*, *revolació* (*rabulació*) 'revolució', *tamé* 'també', *túmbul* 'túmul'.

Portada exterior.²⁵ *Primer siti dels francesos i los atacs durà 7 mesos i dies.*²⁶

Portada interior: *Explicació de l'assalt dels 20 juny i dels dos sitis que va tenir l'enemic contra la ciutat de Gerona i l'entrega capitulant, de quan l'enemic entregà la plaça de Gerona a les tropes espanyoles, junt ab²⁷ los riquisits²⁸ que succeïren en dita plaça. Composta i acabada a 26 de febrer de 1816.* MIQUEL FEU I BALMES, argenter de Gerona.

Declaració del que s'ha passat de l'any 1807 fins lo dia 10 de març de 1814 i a la una hora de la tarda l'enemic entregà la plaça de Gerona a les tropes espanyoles. Explicació dels que foren caps d'esta ciutat per conservar-la.

Generalíssim: lo gloriós patró i martri²⁹ sant Narcís. Pastors, i fidelíssims, de la ciutat, per consol de la ciutat, foren los següents:

l'Excelentíssim senyor Tinent de Rei don Juan [sic] de Bolívar,³⁰ l'excelentíssimo i senyor O'Donnell,³¹ major del Regiment d'Ultònia; don

²⁵ Notes a la part central de la pàgina: *Lo parenòstic* [= pronòstic] *de l'any 1821 consta ací. Lo parenòstic del any 1822 consta ací.*

²⁶ Notes al peu de pàgina a la dreta: *No l'he mirada. És mirat les lligiendes.*

²⁷ *ab*: amb.

²⁸ *riquisits*: usat erròniament per *requisites*.

²⁹ *martri*: per *màrtir*.

³⁰ Julián de Bolívar, coronel dels exèrcits reials i, en aquell moment, tinent del rei de la plaça de Gerona. Feu escriu sempre *Juan* en comptes de *Julián*.

³¹ Enrique O'Donnell y Mareschal (Cadis, 1769 - Montpeller, 1834), sergent major del Regiment d'Ultònia, ascendit a general i membre de la Regència durant la Guerra.

Narcís Serrats, comandant de l'artilleria a l'època que se trobava la present ciutat. Fidelíssims los de Sant Feliu de Guíxols, que vingueren a favorir a esta ciutat com germans fidelíssims i, una avinença feta que fou ab Gerona, apracticaren totes les diligències [perquè] no faltés res per la defensa a Gerona contra l'enemic, dels 20 juny de 1808.

Lo gloriós Sant Sepulcre de sant Feliu, al costat de la capella del gloriós sant Narcís, lo gloriós sant Dalmau, lo gloriós sant Francisco de Paula i los Sants Quatre Martis,³² patrons de la present ciutat, reclamaren tots los cors ab un viu cel³³ d'amor [que] los habitàs³⁴ de la ciutat alcancéssem de Déu lo bon acert de defensar-nos. I se continuà un vot per lo prodigi [que] se tingué, que l'enemic fou precisat tornar-se'n, havent provat l'escalament.³⁵

Lo gran amor de les gents de la ciutat i dels recollits forasters. Fou molta la devoció a la capella del gloriós patró sant Narcís, generalíssimi [sic]. I al costat lo Sant Sepulcre sempre hei³⁶ anaven gent a visitar-los, i portaven ciris cremant de dia i nit. Logràrem dels gloriosos sants alcancéssem de Déu deixar-nos alguns³⁷ caps de govern per mantenir-los un any d'entreteniment³⁸ al rededor³⁹ de Gerona; d'est modo, privats que l'enemic no pogués guanyar tota l'Espanya.⁴⁰

Ja nos vingué a esta ciutat lo bon pastor molt fidelíssim, senyor general Álvarez.⁴¹ Víctima, com lo gloriós sant Narcís [a] Gerona devia ser degollat; i Álvarez ab mil afronts [que] li féu l'enemic fins lo tingueren mort. Ell s'aconsolà morir ell per salvar tota la ciutat, i morí en Figueres ab l'enemic, después que Gerona fou entregat ab capitulació.⁴²

³² *martis*: per *màrtirs*.

³³ *cel*: zel (escrivim *cel* per no alterar la pronunciació de Feu).

³⁴ *habitàs*: habitants (*sic*).

³⁵ Paràgraf sagnat.

³⁶ *hei*: variant del pronom *hi*.

³⁷ *alguns* ← *algus*.

³⁸ *entreteniment* ← *entretenimet*.

³⁹ *al rededor*: ho escrivim separat, malgrat el castellà *alrededor*, perquè en el text és interpretat com a encara format per dos mots, ja que presenta les variants *al rodedor*, *del rededor*, *de rededor*, *de tot rededor*).

⁴⁰ El sentit és: d'aquesta manera l'enemic quedà privat de poder conquistar tota Espanya.

⁴¹ *Álvarez* (Feu escriví *Alberes*). Mariano Álvarez de Castro (Granada 1749 - Figueres 1810). Brigadier i governador del castell de Montjuïc als inicis de la guerra.

⁴² Paràgraf sagnat des de *lo bon pastor*.

Los religiosos[os] dels convents cuidaven a auxiliar ab los paisans dalt dels forts o castells i muralles i baluards, i feien rondes. També los capellans, igualment; los paisans, lo mateix; estudiants, lo mateix; cada qual als puestos [on] tenien lo destino.⁴³

Octubre any 1802. Vingué Carlos Quart, Rei d'Espanya, junt ab lo fill Fernando i la reina i princesa, i Godoy, per passejar-se.

Fernando Séptimo, Rey de España.

Dia 24 de març de 1814. Entrà a Gerona, con el tío don Antonio y el duque de San Carlos. Vingueren de França, presoners. Los francesos los acompanyaren fins al riu de Bàscara. Lo senyor general Copons, espanyol, ab l'exèrcit⁴⁴ a esta part del riu, rebé a nostre Rei.

Lo temps que estigué⁴⁵ a Gerona lo nostre Rei Fernando Séptimo, tingué la ditxa de fer un sermó a la catredal de Gerona don Narcís Camps. Don Narcís Xifreu⁴⁶ tingué la ditxa de fer un sermó a la iglésia del Carme. Fernando Séptimo Rei quedà dels dos content: los prengué lo nom. Lo resultat dels dos sermons se veu clarament: vol patrocinar lo vassall de la present ciutat per los favors [que] té rebuts de bons vassalls.

¡Viva el Rei Fernando Séptimo, viva la Religió i viva lo bon vassall!

Dia 1 de gener de l'any 1815. Faç⁴⁷ la minuta de tot lo que ha passat a Gerona antes de venir l'enemic, la defensa de Gerona contra l'enemic, de quan fou entregada la plaça de Gerona a l'enemic i quan l'enemic tornà a entregar la plaça an⁴⁸ els espanyols. Foren dos companyies Pontevedra,⁴⁹ dos companyies dels lleales, totes eren dels granaders.

MIQUEL FEU I BALMES, argenter de Gerona.

⁴³ *destino*: mot centrat a final de paràgraf i de pàgina.

⁴⁴ *exèrcit*: subratllat.

⁴⁵ *estigué* ← *etigué*.

⁴⁶ *Narcís Xifreu*: canonge de Sant Feliu.

⁴⁷ *faç*: jo faig.

⁴⁸ *an*: forma que adopta la preposició *a* davant de mot començat en vocal per no ser assimilada a aquesta vocal.

⁴⁹ *Pontevedra* ← *Pontavedre*.

Alta Higienda lo tractat prime del Any 1820. va ser Baillie i n' d'altres fins acabat tot lo any de 1820.

Formada una nova Constitució. per voler pagar varios pactos del Govern de tots estats a fi que lo dit Monarca Rey de Espanya no pugés ser absolut de Governar per no saber all Governar, y tingues de subjectarse en junta de tots ses nobrats, y lo dit Monarca Rey, donia un sol vot. perque nos cumplis lo seu gust, que convenia per lo seu regne. de moltes personas lo fi sols era en disgustarlos. Pero lo dia lo de Maig de 1820. a Barona se publicà Constitució en vista dels estampats, y feren Conxa varios papers de quant va ser formada lo Enquisició, que va de 3 sens 35 anys posterior a dit tribunal 3 Cens mil y 26 personas, fent Conxa en totes parts las noticias, que a dit tribunal encontraven los papers, y los feren llibres, espegieran, y fex molt mes terrax als Germans, q' dit tribunal no era profit posterior logent y aquellas personas que cuidaban del tribunal si feren bons. Com dit edifici lo fixaren en terra: los Afectats de Girona a la Constitució, y per los escrits de noticias vingudas vanen fex Conxa alguns papers Com a proclamas que ara seriam felissas, fora guardas q' lo numero de ellas per mantenir las pujava cada dia un numero molt craxut de pesetas, y del gasto se podia mantenir los exercits de tropas, y que ara la España abra los ulls fora pobras, y ala actualitat Cap potencia fara ningun temer a la España.

En Juan Jose gaxria de Belasco gobernador de Girona. tornant de abix missa del Cate la guardia de la principal tots militars posats en formació, y escaxapellas al sembrax de la Constitució. Dos lo segiren, y al portal de la sua casa, li demanaven q' publicas la Constitució. lo seu Gobernador los respongué que no portava tanta pressa, y volia Consultar, Com a l'ixant va fex ajuntar alguns gremis y Comuns, no li permetien q' ce ajuntasen los demes Gremis, y apesax el Gobernador, los militars, y alguns paisans, publica ren per los Corax publichs la Constitució, y segir los molts Casax bras, amissants fixants Confits per als Casax demanlos animo Cuidasen junt abells, viba la Constitució, lo mes albotat va ser de 3 oras de la tarde fins a 5 oras: y immediatament traqueren del temple lo seu Gobernador don Juan Jose gaxria de Belasco, y per Gobernador ynterino feren a don mimali engigne, a 8 oras del vespre feren Crema las forcas que exan en deposit a casa la Ciutat, y que hntom feren Numi...

Dignísimo prelado don Juan Ramírez de Sorellano:⁵⁰ morí sent Gerona de l'enemic.⁵¹

Reverend⁵² canonge Cufí, de la catedral. Era de la Junta.

Don Guillem Minali, comandant d'enginyers dels sitis de la plaça de Gerona. En nom de Déu síguia. Amén.

Primerament, se sap bé que de l'Espanya partiren moltes tropes –fusillers, artillers, canons i lo millor de la cavalleria– de resguard per la reina d'Etrúria.⁵³ Ídem, dos anys antes de venir los francesos a l'Espanya, se passaren uns ordres; i cuidava lo Príncipe de la Pas [*sic*], Godoy,⁵⁴ ab les firmes del Rei, que venguesen les cases, los propis⁵⁵ dels hospitals i coses d'altres individus, que apareixia no era just. Los qui compraren tingueren la preferència de pagar ab vales reals, pujant més o menos lo valor. D'altre ordre, lo vassall tenia de pagar per portes, finestres, gallines, plantes i altres coses, lo que no tingué curs. Lo que feren pagar [*per*] los criats i criades i de pagos sobreposats passava de mida. Lo vassall ja no [*ho*] podia suportar.

Primera divisió francesa. Les divisions de tropes franceses que passaren per Gerona cap a Barcelona van⁵⁶ ser: lo dia 18 febrer de 1808, a 7 de març, a 10, a 14, a 17, a 24, del corrent any ja citat. Dels 18 febrer ja citat passà una divisió de cavalleria francesa anomenat Dragons. El passar durà 5 hores continuals. Portaven al casco un llautó i cabellera desfeta; passaren per lo carrer de l'Argenteria. Altra divisió d'hússars corasseros, que portaven

⁵⁰ Juan Agapito Ramírez de Arellano, navarrès de Puente de la Reina, va ser bisbe de Girona entre 1798 i 1810.

⁵¹ *enemic*: escrit entre *de la* i *catedral*.

⁵² *reverend* ← *reveret*.

⁵³ Reina d'Etrúria (← *de Truria*): Etrúria, petit regne d'Itàlia que correspon a la moderna Toscana, creat per Bonaparte el 1801 a canvi de la Louisiana i cedit a Lluís, duc de Parma, nebot i gendre de la reina d'Espanya. Lluís estava casat amb una infanta d'Espanya. El febrer de 1807 Carles IV posà a disposició de Bonaparte catorze mil homes, inclosos els sis mil que ja hi havia a Etrúria, que formaren la Divisió del Nord, sota el comandament del Marquès de la Romana.

⁵⁴ Manuel de Godoy y Álvarez de Faria (Badajoz 1767 - París 1851), primer ministre de Carles IV, adoptà el títol de Príncep de la Pau (1795).

⁵⁵ *propis*: "béns particulars d'algú" (*DCVB*).

⁵⁶ *van* ← *va*.

planxes d'acer al cos; i estos passaren per lo carrer dels Ciutadans. iQue lindes tropes i cavalls, ab moltes musiques!⁵⁷ A saber, que nos deien [*que*] venien per ajuda de l'Espanya, i donant-los el passatge anaven per abatre l'inglès. Posats los espanyols ab molta confusió, alguns deien que venien per nostre bé; el resultat fou el contrari.

Segona divisió francesa. La segona divisió que passà dels francesos se tenia de quedar a Gerona. Lo general se mirà part dels forts i catredal, i se li ensenyaren los tresors. Ne quedà molt agraït, veient ell que la ciutat era gent de treball, i poca gent, no tenint ninguna cosa a propòsit per la defensa. Com la primera divisió, hi deixà un comissari francès de cuidar per ells. Estava en casa Benages,⁵⁸ al carrer dels Ciutadans, i tenien a llur favor lo senyor governador i lo secretari. No posà reparo l'enemic deixar la plaça de Gerona. Havent-hi fet nit, a la matinada marxà a Barcelona. No s'hi quedà cap d'ells.

Per conquistar terreno l'enemic. Tenint l'enemic tota la força a Barcelona per poder conquistar terreno, era molt lo trasbals dels carros espanyols, manat dels paisans de Gerona feien pensaments si ho portaven de Portugal. Nos causava molt horror el tornar de França igualment carregats. Se digué que passant per la ciutat de Gerona se rebentà una caixa i caigueren manilles de dins. iQue confusió tenia lo bon espanyol! Lo dia 27 de març de 1808 los vingué de França un correu, demostrant molta⁵⁹ alegria per ells.⁶⁰

L'alevantar-se⁶¹ la vila de Figueres. Esser molt favorable per l'enemic. Los habitants de la vila de Figueres volgueren prendre⁶² l'enemic francès,

⁵⁷ *musiques*: la frase que ve a continuació permet entendre que *musiques* pren el significat que el *DIEC* atribueix a *música celestial* "bones paraules, promeses que no han de complir-se" (no és a *DCVB*, però s'acosta a aquest: "asunto que se desvia de lo fundamental o de lo que interesa. *Generalmente en plural*. 'Déjate de músicas y a trabajar'", *Diccionario del español actual*). Escrivim *musiques*, considerant que és la forma més popular a l'època i més probable en boca de Feu, d'acord amb *DECat*, V, 852b.

⁵⁸ El comissari de guerra Schweisgust s'allotjava a la Casa Benages del carrer de Ciutadans.

⁵⁹ *molta* ← *mota*.

⁶⁰ Any 1805, *quan passaren [...]*: escrit al marge esquerre de la pàgina.

⁶¹ *alevantar-se*: revoltar-se.

⁶² *prendre*: naturalment, Feu escriu sempre *pendrer*.

governador del castell, que baixava en la vila.AVINGUTS⁶³ que foren, los paisans anaren per prendre la guàrdia de la casa de la vila, i la guàrdia los féu foc; los paisans també a ells. Quan anaren a prendre lo governador, ja va esser fora de la vila. Arribat que fou al castell, va fer tirar bombes a la vila. Los habitants de Gerona ja ho sabien i esperaven saber.⁶⁴ Havent pres la guàrdia i lo governador, seria estat fàcil per ordre d'ell entregar lo fort an els paisans de la vila. Los anà ben al contrari.

[1]. Preparació de posar en defensa la ciutat de Gerona

Los paisans de la present ciutat de Gerona, veient-se suspresos⁶⁵ dels negocis i no poder donar aliments a ses famílies, foren precisats a consultar ab alguns senyors com los tocava de mirar per lo bé comú –que foren lo senyor síndic personer i, d'altra part, lo senyor O'Donnell–,⁶⁶ a fi que tots anessen acordes,⁶⁷ demanant los menestrals que volien se posàs⁶⁸ en defensa de guerra los castells i demés puestos. Los senyors respongueren, reprent-los per tres vegades, que s'hi pensessen bé. Respongueren los menestrals que ja s'hi haïen⁶⁹ ben pensat i que no se'ls ne donava res morir sols salvessen dita plaça. Quedaren tots acordes. Essent diada assenyalada per les festes de Pentecostès, dia 26 de maig de 1808, essent ocupats l'il·lustre Ajuntament en la catredal, los paisans anaren a casa de la ciutat a esperar l'Ajuntament. Quan foren a consistori, entraren alguns menestrals demanant posar en defensa la ciutat, i lo motiu que alegaren [*fou*] perquè tenien por que los pobles farien venir la gent i tenir una revolució.⁷⁰ Los respongué lo senyor governador que no consentia posar la plaça en defensa, si ho feien per anar contra dels francesos. Los paisans: que no, sols per lo explicat. De ningun modo volgué consentir lo senyor governador posar dita plaça en

⁶³ *avinguts*: posats d'acord.

⁶⁴ Vol dir que esperaven saber el resultat del sollevament.

⁶⁵ *suspresos*: per *suspesos* 'interromputs, paralizats' (confusió entre *suspandre* i *sorpendre*).

⁶⁶ *O'Donnell*: Feu escriu *Odonell*.

⁶⁷ *acordes*: acordats; del cast. *acordes* (← *a cordas*).

⁶⁸ *volien se posàs*: volien que es posés.

⁶⁹ *haïen*: havien.

⁷⁰ *revolució*: revolució (← *rebulació*).

defensa, que la propuesta dels paisans eren disculpes⁷¹ i coneixia molt bé que ho feien per defensar-se de l'enemic francès. Pretenent los menestrals que sí, posar-la en defensa, i ells que no, ja estava la plaça del Vi plena de menestrals, tots ànimos⁷² i conformes a posar en defensa la plaça. Per força consentí lo governador i entregà les claus dels magatzems, component-ho tot per defensar-se. Dia 26 maig 1808, Narcís Pericai, jove argenter, tingué a son poder un paper autèntic, explicant de tot lo que passava a la terra de l'il·lustríssim bisbe de Gerona. L'ensenyà a Feu, argenter. Havent-lo llegit, anàrem los dos a fer-lo llegir al pare superior Miquel Puntí i pare perior⁷³ [dels] agustinos. Lo perior era íntim amic ab lo senyor bisbe; per est motiu los ensenyàrem dit escrit.

Immediatament fou portat⁷⁴ lo que passava, de revolució,⁷⁵ al seu país; bastava que ell ho sabés. També s'ensenyà al reverend don Josep Dorca, canonge de la catedral. Nos respongué ser molt bon patrici. Com nos donà bastant ànimo, los agustinos no gosaren respondre, esperant el venider.⁷⁶

[2]. Continuen los menestrals de Gerona per lo bé del públic

Lo dia 6 juny de 1808, a les 6 hores del matí, vingueren la gent dels pobles. Enseguida los de més lluny, fent parades per les places i carrers de Gerona. D'altra part, ab consentiment d'alguns de la ciutat, feren venir lo jovent de Salt, havent-los avisats lo dia 5 per[què] lo dia 6 compareguessen de bon matí a Gerona. Ho feren per disculpar los de dins de la ciutat. Los de Salt oïren missa a Sant Narcís; sortint de la iglésia, anaren a prendre lo comissari de guerra francès, que estava en casa Benages.⁷⁷ Lo senyor O'Donnell,⁷⁸ d'Ultònia, los demanà an els paisans la vida, [que] per Déu no el matessen. L'hi concediren, però rebé molt. O'Donnell ja veia que no era per danyar a ell, sols per lo comissari. Pres que fou, l'acompanyaren a Montjuïc,

⁷¹ *disculpes*: excuses, pretextos.

⁷² *ànimos*: per *unànimes*.

⁷³ *perior*: prior (amb *e* epentètica).

⁷⁴ *portat*: reportat, comunicat.

⁷⁵ *revolució* ← *rebulució*.

⁷⁶ *el venider*: el futur, l'esdevenidor (a *DCVB* hi ha *venidor* amb aquest sentit).

⁷⁷ *Benages* ← *Banagas*.

⁷⁸ *O'Donnell* ← *Odonyell*.

en presó, fent-li guàrdia los paisans de vista. Los paisans dels pobles anaven units per los carrers i places, quan 8, quan 12, quan 20, quan 24, etcètera, i de contínuo n'arribaven d'altres. Cada home portava un pal de carreta, al capdavall del pal feia una porra⁷⁹ com l'ambosta per llur defensa. Acudiren los cavallers i senyors en la casa del senyor governador per prendre lo més convenient, i resolgueren valer-se dels caps de gremis i dels comuns per aquietar la gent, donant l'auxili a los gremis i comuns⁸⁰ quan sortiren a fer rondes per los carrers. Cito⁸¹ un gremi o col·legi dels Argenters: Josep Puig, cònsol, junt ab los individus, l'auxili, don Joaquim O'Reilly,⁸² del Regiment d'Ultònia, i don Josep Caramany. Lo curs fou: carrer dels Ciutadans, carrer de la Força,⁸³ per lo fossar de Sant Narcís, carrer de les Ballesteries, carrer de l'Argenteria, plaça del Vi. Per fer l'explicat curs estigueren dos hores. Los restants empleats compliren igualment la llur obligació. Lo que pretenien los paisans forasters, que la ciutat los entregués les armes, les rondes de gremis i comuns los respongueren que, presentant-se les vares de justícies dels pobles, los donarien armes, per ells ser-ne corresponsables a qui les entregarien. D'aquest modo, se passejaren⁸⁴ i durà lo rigorós desordre del⁸⁵ matí hasta les dos hores de la tarda. Enquantrant-se⁸⁶ totes les rondes en la casa del senyor governador a les 2 hores de la tarda, sens dilació de temps formaren los paisans companyies i anaren cada qual al destino [que] se'ls donà a fer les guàrdies. I les dites, al passar al portal qualsevol qui fos, los prengueren el bastó o pal que portaven. Esto durà del dia 6 hasta al dia 8, aixís s'assossegaren tots. La guàrdia del portal d'en Vila, quan lo tingueren tancat al vespre, los destinaren al portal de l'Areny per més resguard. Dia 6 a la vetlla,⁸⁷ arribà un correu francès de Barcelona per Figueres; lo deixaren

⁷⁹ *porra* ← *pora*.

⁸⁰ *comuns* ← *comns*.

⁸¹ *cito* ← *situ*.

⁸² Joaquín de O'Reilly era general de la plana major durant l'últim setge. Feu escriu *Orrelli*.

⁸³ *Força* ← *Fossa*.

⁸⁴ *se passejaren* ← *se passigaren*.

⁸⁵ *del*: des del.

⁸⁶ *enquantrant-se*: per *encontrant-se*, derivat de la forma *quantra* 'contra' ('El vulgarisme ultracorreccte *quantra* no desaparegué; i avui en el Principat, sona en la pagesia, sobretot a les zones muntanyoses del Centre-Nord [...] a les Illes', *DECat*, II, 891a).

⁸⁷ *vetlla* ← *vella*.

passar, i al retorn igualment. Fou finit el⁸⁸ venir-ne cap més. Los carros, pocs dies antes de la batuda,⁸⁹ a la plaça de Sant Pere, tots eren detinguts per ordre dels ciutadans. Lo dia 7 a les 10 del matí, essent en formació lo Regiment d'Ultònia a la plaça del Vi, los paisans dels pobles anaven per matar lo governador i li tiraren un tret dins de sa casa. No el tocaren. La raó va ser de voler-lo matar per haver dit algunes vegades: "¿Qué vos han hecho los franceses?" Lo senyor secretari, dia 7, obert lo portal de l'Areny per compte seu, féu sortir un volant,⁹⁰ esperant-lo apartat de la ciutat, prenent el camí de Sant Feliu de Guíxols. Les guàrdies dels portals no feren atenció an dit volant, i portava moltíssim de diner.⁹¹ Dit secretari, com tenia a son poder les claus dels portals, de que lo portal del Carme no l'obrien, sortí per dit portal ab gran dessimulo, que ningú ho sabé des de la ciutat, [que] hagués marxat. Continuà son viatge fins a Quart, presumint-se ja esser a salvo. Venien expressament les justícies i paisans de la vila de Sant Feliu de Guíxols, encontraren lo volant i lo secretari. Lo regonegueren⁹² de tot lo que portava, lo feren recular. Arribats que varen ser a esta, lo conduïren a una presó de condestable. Lo nom que tenia: don Jaume Fàbrega; se deia que era fill de Mallorca, comissionat de la Junta per los grans dels pobles.⁹³ Don Ventura Puig.⁹⁴

⁸⁸ el ← al, sempre.

⁸⁹ batuda ← baluda.

⁹⁰ un volant: lacai (del cast. *volante* "servidor de librea que acompañaba a su amo, cuando éste iba en coche o a caballo, yendo a pie o en la trasera del coche", M. MOLINER). El DCVB considera *volant* inusitat en català, però diu que en prové el mallorquí *volando* 'missatger, mosso petit per a fer enviats', que és el sentit que té en el nostre text; sorprèn per tant que Feu utilitzi la forma catalanitzada *volant* i no *volante* o *volando*.

⁹¹ Aquest fragment coincideix amb el testimoni de Manuel CÚNDARO (*Historia politico-militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808 y 1809*. Girona: Instituto de Estudios Gerundenses. 1950, p. 31). Que Jaume Fàbrega s'emportés gran quantitat de diner en un cofre no deixa de ser, pel frare, "una mala sospecha".

⁹² lo regonegueren: el van escorcollar.

⁹³ De la junta per los grans dels pobles, interlineat a la dreta del títol.

⁹⁴ Nom interlineat a l'esquerra del títol.

[3]. Per posar la plaça de Gerona en defensa⁹⁵

Havent arribat les justícies i demás persones de Sant Feliu de Guíxols a Gerona, miraren lo més útil i convenient per córrer ab bona correspondència ab los patricis de Gerona. Luego que vegeren el desordre a la ciutat, digueren ab alta veu [*que*] era convenient que tothom se posàs escarapella vermella al barret, que del contrari lo prenguessen per no esser fidel a la pàtria. Tots obeïren, que [*en*] l'espai d'una hora tots la portaven en el barret o barretina; i molts senyors se posaren en lo braç o sombrero un rètol ab un escrit que deia: "Per Fernando Séptimo, vèncer o morir". Aluego⁹⁶ donaren altra providència, que convenia ajustar gent, artillers, paisans de la marina. Luego⁹⁷ que varen rebre l'ordre, tots vingueren luego, i foren los següents: los de Sant Feliu de Guíxols, los de Palafurgell,⁹⁸ los de Begur, los de l'Escala. Los paisans compongueren los canons als baluards i muralles, tirant-los⁹⁹ la pobra gent ab cordes i pals. Al pont de Sant Francesc n'hi muntaren deu canons,¹⁰⁰ per esser molt convenient. Luego posaren al baluard de Sant Francisco de Paula l'hasta ab bandera espanyola i después fou posada al baluard del Governador. Lo que faltava: canons per escurar fossos i artillers per manejar los canons. Va ser precis los paisans fer la fatiga del treball que correspon al canó antes i después d'haver tirat. Ja havem arribat lo dia 18 juny: tenir fet los treballs i posat tot en ordre, esperant l'enemic [*que*] venia de Barcelona. Los gloriosos sants patrons de la ciutat nos posà¹⁰¹ per governar lo senyor tinent de rei don Julián¹⁰² de Bolívar, i lo senyor O'Donnell,¹⁰³ major del Regiment d'Ultònia, fidels per lo bé públic i millors en la defensa de la

⁹⁵ Títol entre claudators, per distingir-lo dels interlineats anteriors.

⁹⁶ *aluego*: per *luego* 'de seguida' (cast.).

⁹⁷ *luego*: de seguida, immediatament.

⁹⁸ *Palafurgell* ← *Pala Forcell*.

⁹⁹ *tirant-los*: estirant-los, per moure'ls.

¹⁰⁰ Ratllat o tacat de tinta. Sembla que diu \neq *canons* (¿deu canons?, ¿(un) canó?).

¹⁰¹ *nos posar*: hi caldria *nos posaren*.

¹⁰² *Julián*: Feu havia escrit *Juan*, com fa gairebé sempre, però aquest cop després hi va afegir la síl·laba *lí* a l'interlineat.

¹⁰³ O'Donnell era també membre de la Junta Militar.

ciutat. I d'altra part se posà una junta per donar los ordres¹⁰⁴ convenients en l'època [en *què*] s'encontrà la present ciutat, veient una i altra secçó¹⁰⁵ la unió. No deixaren de complir l'encàrrec [que] los donaren, s'ho miraven com a propi, los següents: reverends capellans, los religiosos¹⁰⁶ dels convents, los estudiants (estos donaren lo major ànimo i valor per defensar-nos de l'enemic, que per los baluards i muralles i fer rondes compliren l'obligació), los empleats¹⁰⁷ dels gremis feien de comandant [de] los del seu ofici, [a] los paisans que no sabien de manejar les armes los entregaren xuiços¹⁰⁸ per matar l'enemic ab la punxa, i los restants per la mà dreta i los altres l'esquerra de fusilleria. Aixís estava repartit en los baluards i muralles, per defensar-se.¹⁰⁹

[4]. L'ataque primer que va tenir l'enemic contra los espanyols va ser al Bruc, any 1808¹¹⁰

Primo, l'enemic tenia un exèrcit de tropes i de sobres, totes disciplinades per conquistar terrenes. Sortí una divisió de Barcelona per incorporar-se de Tarragona. Logrà l'enemic aquella plaça; va ser per causa de no estar en defensa dita ciutat i ben impensat als habitants [que] hei anés aquella divisió enemiga. Però va ser precís [a] l'enemic deixar dita ciutat per una ordre que rebé de son superior, que aquella divisió convenia per més reforç ab altre puesto. Los habitants, quan se vegeren libres dels enemics, se previngueren i posaren en defensa dita plaça.

¹⁰⁴ *los ordres*: les ordres (la forma *orde* és l'original en català, mantinguda a les Balears i al País Valencià; Feu utilitza tant *orde* com *ordre* i totes dues formes tant en masculí com en femení).

¹⁰⁵ *secçó* ← *segsó*, per 'secció' (no enregistrat).

¹⁰⁶ *relligiós*: variant popular de *religiós*.

¹⁰⁷ *empleats*: aquells que ocupaven un càrrec dins el seu gremi. Més endavant parlarà dels *empleats* a l'època de l'ocupació dels francesos en el sentit d'aquells que havien ocupat càrrecs de responsabilitat en l'administració francesa.

¹⁰⁸ *xuíxo*: "llança curta o bastó acabat en punta" (del cast. *chuzo*).

¹⁰⁹ Aquest paràgraf, present en l'encapçalament de la primera versió del següent epígraf, no es va conservar en la segona versió, la que hem utilitzat, per la qual cosa l'hem afegit en el lloc que li pertocaria segons aquell ordre.

¹¹⁰ Aquest text, que hem situat segons l'ordre cronològic dels esdeveniments, va ser redactat molt posteriorment i va ser col·locat gairebé al final de les memòries.

Ídem, l'altra divisió enemiga sortí de Barcelona per anar a Manresa, de tres mil cinc-cents. Quan arribaren al Bruc de Dalt i Bruc de Baix, los espanyols s'estaven emboscats en diferents puestos. I al frente del camí ral del Bruc de Dalt tenien los espanyols posat una colombrina¹¹¹ coberta de feixina, prop de la casa Maçana. Arribant prop l'enemic, tirà la colombrina per tres vegades, i cada tiro va ser molt ben acertat, que moriren molts francesos, i de ferits igualment. I los restants espanyols que s'estaven ab diferents puestos correspongueren a fer-los foc los sometents, per detenir-los.

L'enemic, veient-se ab tanta mortaldat de tropa, li va ser precís recular. I a la reculada, quan foren [a] Esparreguera, la gent de la vila los tiraven aigua bullenta, teules, cairats, per privar-los [que] no poguessen passar,¹¹² foguejant-se¹¹³ los uns contra dels altres, que d'una i altra part moriren molts. [D']aquella divisió enemiga, principalment corasseros, molts pocs n'arribaren a Barcelona. Passat alguns¹¹⁴ dies, l'enemic provà altra vegada –reunits ab la divisió dels de Tarragona, que reunits eren cinc mil francesos– per pujar a Manresa. I havent arribat l'enemic al mateix puesto que la primera vegada, los espanyols ja los esperaven ab canons de fusta i los sometents posats ab diferents puestos. Los sometents d'Igualada arribaren ab un toc de tabals, ab lo santcristo i l'estendard. Després d'haver-se començat lo foc d'una i altra part, veient-se l'enemic ab molt número de morts i lo ruído que sentí dels tabals, los aparegué, an els enemics, que an els espanyols los arribava un exèrcit molt gran. Per est motiu, altra vegada tornà a recular l'enemic fins a Barcelona, ab la pèrdua de tropes com la primera vegada (i, segons veus, perderen més tropes que la primera). Ídem, en altra ocasió l'enemic guanyà ab siti Tarragona. I a l'entrar en força en aquella ciutat donà lo general tantes hores de degüello i de saqueo, matant la gent gran¹¹⁵ i les criatures travessades a les baonetes,¹¹⁶ les dones i donzelles ab los majors

¹¹¹ *colombrina*: colobrina o culebrina, arma de foc.

¹¹² *per privar-los [que] no poguessen passar*: el *no* hi sobra, però és així com Feu construeix sistemàticament les frases amb el verb *privar*.

¹¹³ *foguejant-se* (← *fogagarse*): disparant ("ferir o procurar de ferir disparant armes de foc", DCVB).

¹¹⁴ *alguns* ← *algus*.

¹¹⁵ *la gent gran* ← *la gen grans*.

¹¹⁶ *baonetes*: baionetes (que també apareix). El DCVB documenta *baoneta* només a Menorca.

apuros per no perdre la vida; a moltes ni per esto no los valgué librar-les de la mort. ¡Que terrible sentència! Los que pogueren recollir-se al Sant Hospital, aquells no moriren; [de] los restants, molts pocs escaparen de la mort, que per los carrers i altres puestos corria la sang d'aquella pobra gent que mataren los enemics. Deixo a part tot lo saqueo [que] va fer l'enemic. Ídem, per lo temps que l'enemic estigué a l'Espanya, logrà d'anar a Manresa, l'enemic, per la part de Vic. Lo general los concedí lo pillatge: tot quant pogueren se'n portaren, lo que no se'n pogueren¹¹⁷ portar, tot malmès o cremat. I cremaren moltes cases de dita ciutat. Qui pot parlar [de] dit pillatge de Manresa són los homes desapassionats¹¹⁸ de la present ciutat de Gerona: quan vingué l'enemic, tots arribaren ben proveïts de tota espècie de robes, or i plata, i diferents¹¹⁹ altres metalls, i sedes. Era un dol veure-ho vendre per les tropes enemigues per los carrers i places de la ciutat de Gerona.

[5]. De quan vingué l'enemic i provà l'escalament¹²⁰

Lo dia 20 de juny de 1808 arribà a l'Avellaneda,¹²¹ en vistes de Gerona, l'enemic francès, de 4 a 5 hores del matí. Se deia que l'exèrcit era de cinc a sis mil francesos.¹²² Los generals se deien Lequis¹²³ i Duhesme,¹²⁴ en quefe.¹²⁵

¹¹⁷ pogueren ← pueren.

¹¹⁸ desapassionats ← desapacionas.

¹¹⁹ diferents ← diferes.

¹²⁰ D'aquest capítol n'hi ha dues versions i hem escollit la segona. A la primera versió hi ha marcada una creu a l'inici, amb la següent observació de Feu: *Esta té alguna civocació* (la inicial és clarament una c, que cal llegir qu: *quivocació*, tal com ho escriu altres vegades), i la segona versió acaba amb aquest comentari: *Aquesta és la pròpia lligienda, que en l'altra hei havia que corretgir-la*. De tota manera, reproduïm la primera versió al final, en apèndix, i n'esmentem algunes diferències en nota a peu de pàgina. A la contraportada Feu torna a expressar el seu desmentiment del que havia escrit primer.

¹²¹ l'Avellaneda ← la Vallaneda.

¹²² Aquí Feu rectifica la xifra de la primera versió: *15 mil francesos*.

¹²³ *Lequis*: el general Giuseppe Lechi (1766-1836), militar i polític de Brescia, comandava la segona divisió de tropes d'infanteria italianes i napolitanes, al servei de Duhesme.

¹²⁴ El general Philibert-Guillaume Duhesme (1766-1815) era el general en cap que pel febrer del 1808 penetrà a Catalunya al capdavant del Cos d'Observació dels Pirineus Orientals i ocupà per sorpresa la ciutat de Barcelona. No sembla, però, que dirigís personalment el primer atac a Girona. Feu escriu *Duesma*.

¹²⁵ *quefe*: catalanització habitual a l'època del cast. *jefe*.

És cert que per lo camí l'enemic féu molt dany als pobbles, matant i cremant, pensant subjectar lo país. Los paisans s'ausentaven de les cases i [els francesos] los¹²⁶ feien foc per lo camí. Estant Gerona tot en orde, l'exèrcit francès sortí de l'Avellaneda ab dos files, una d'a peu, altra d'a cavall, al pla cerca Güell, que s'estigueren en una casa que s'anomena la Torre Bonica, i de dita casa se miraven la ciutat. La restant divisió pujà per l'altura de Palau fins a la casa Quintana Petit. Cinc soldats d'a cavall passaren per lo camí ral dedistants¹²⁷ un d'altre, corrent lo cavall tant quant podia suportar córrer, i los soldats ajaguts estaven ajaguts fins al coll del cavall, fins que arribaren a la casa de Quintana. L'enemic luego posà una bateria prop la casa, de dos canons, i tirà bala rasa al fortí de la Mercè, per la revenja, que dit fortí havia tirat ab canó an¹²⁸ los cinc cavallers, de força s'ajagueren¹²⁹ en lo cavall. Los forts Caputxins i Condestable esperaren que l'enemic arribés a tret de metralla. Dispararen d'un i altra, i junt de bala. I moriren molts de les columnes, i reculà l'enemic. Se féu ferm solament l'enemic dels dos canons de Quintana, foguejant-se ab lo baluard de la Mercè de bala rasa. Lo baluard de Sant Francisco observava a l'enemic que ocupava el pla fins la torre cerca Güell, defensant-se ab tiros de canó ab bala rasa. A 8 hores del dematí, l'enemic envià un parlament a la ciutat, esperant lo trompet,¹³⁰ a la porta de consistori ab lo cavall, la resposta. Sortí de consistori ab un plec a la mà don Martí de Burguès;¹³¹ l'entregava an el trompet. I com en dit moment hei havia Miquel Feu i Miquel Pujol, reprengueren a don Martí de Burguès, [dient-li que] no podia respondre fins que fos terminat¹³² dels quefes; se'n tornà Burguès dins de consistori ab lo plec a les mans. I per instància dels dos, Feu i Pujol, se detingué lo trompet a esperar dins de consistori la resposta, tots dos junts. Vingué luego don

¹²⁶ los: es refereix a les cases (los feien foc 'els calaven foc').

¹²⁷ dedistants: separats, distants entre ells (sembla una deformació de *equidistants*; però a la primera versió escrivia "Cinc soldats d'a cavall passaren per lo camí ral, de distància un d'altre, ajaguts al coll del cavall").

¹²⁸ an ← en.

¹²⁹ ajagueren ← agageren.

¹³⁰ lo trompet: sonador de trompeta (DCVB).

¹³¹ Burguès: en el manuscrit aquest cognom apareix escrit *Burgues*, *Burges* i *Burgés*. Adoptem la grafia *Burguès* seguint Francesc de B. MOLL, *Els llinatges catalans* (1959 i 1982), reproduït dins *Obres Completes III. Estudis dialectals i onomàstics*, Palma de Mallorca: Moll, 2006, p. 380.

¹³² terminat: per *determinat* 'decidit'.

Juan [sic] de Bolívar, que era lo senyor tinent de rei, i lo poble l'havia reclamat [que] governés com a cap principal, de governador. Feu li preguntà, tenint lo parlament: si l'enemic s'acosta, ¿podíem tirar nosaltres dels baluards? Respon Bolívar: acostant-se, que sí.¹³³ Feu donà lo recado al comandant don Pedro Espraeckmans,¹³⁴ baluard de la Mercè. L'enemic va fer moviment d'acostar-se lo fort de Condestable i Caputxins, i lo baluard de la Mercè tiraren de metralla i bala rasa. Reculà altra vegada l'enemic. Un artiller del baluard de la Mercè ab un tiro trencà la curenya¹³⁵ de la bateria posada de¹³⁶ l'enemic prop de casa Quintana. La veu comuna és que es detingué dit trompet. I ab convènit de la ciutat, don Martí Burguès, a la tarda, anà a parlament ab lo general francès.¹³⁷ Lo general envià altre parlament per tractar a compondre's. A 10 hores del matí marxà Feu, destinat a la muralla de Sant Pere, comandant Manuel Torrent, argenter. A la tarda, digué lo comandant si tindríem valor d'anar, Feu i un religiós, de vigilants, ab 25 hòmens, per aterrar los albres¹³⁸ més cerca d'Onyar a terra; i tornant, que desfèssim la palanca d'Onyar. Executàrem lo manat. Baixàrem tota la gent per Onyar, ab una escala llevadissa, de les cases frente la Mare de Déu de Montserrat. A la posta del sol, nos cridaren de la muralla [que] pleguéssim lo treball [i] luego¹³⁹ anéssim tots a sos puestos, que l'enemic venia de Palau en columna, dret [cap a] lo portal d'en Vila, a atacar i encendiar les portes del portal. Al temps d'avisar-nos, sentim de seguida descarga altra de foc granejat. Fugírem tots de la Devesa, tornàrem al destino. Tirà lo canó del pont de Sant Francesc. Ab lo tiro se trencà la curenya. Los paisans de les muralles d'una i altra part d'Onyar, junt lo retén, tropa d'Ultònia, feren

¹³³ És a dir: si s'acostaven, sí.

¹³⁴ *Espraeckmans* ← *Esprema*. Es tracta de Pedro Espraeckmans, que durant el setge de 1809 comandà el primer Terç de Girona, autor d'un *Diario del sitio de Gerona de el año 1809 por el Séptimo Cuerpo del Ejército francés* (Olot: Tipografía N. Pladevall, 1909).

¹³⁵ *curenya*: carreta de canó d'artilleria.

¹³⁶ *de*: per.

¹³⁷ La primera versió deia: "La veu comuna (i va ser certa): que don Martí Burguès se'n passà ab l'enemic".

¹³⁸ *albres*: arbres ("albre és de la part més alta de l'Empordà [...], i almenys en altre temps devia baixar més al Sud, car es llegeix en un document de 1811 de Sant Jordi Desvalls (*BABL* vi, 484)", *DECat* I, 360b).

¹³⁹ *luego*: immediatament.

reular l'enemic, que ja estava a la palanca dels passejadors, cerca del portal. A les 10 hores del vespre, l'enemic va fer llamada falsa per l'altre costat dels Caputxins, Puigventós, prop la Pólvora. Los forts se cridaren uns ab altres, passaren la veu d'ataque. S'originà que los castells, baluards i muralles, tots tiraren de canons i fusilleria. Durà lo tiro tres quarts d'hora, que jamai a esta ciutat hei ha hagut un foc tan rigorós. Penso va ser lo motiu que l'enemic s'espantà. A les 11 hores, que tota la ciutat i castells estaven ab gran quietud, passaren l'avís per les muralles, que l'enemic escalava el baluard de Santa Clara i era precis anar-hi alguns hòmens de cada puesto. Comparegué molta gent, lo retén d'Ultònia igualment. Vingué l'enemic per lo fondo de Güell, en columna. Portaven una garba de blat lligada al cos i altra al cap o esquena, i altres escales per pujar al baluard, i los restants de fusilleria. Sortí la columna del fondo de Güell per la mà dreta. I arribant la columna frente del baluard de Santa Clara, desfilà la manguàrdia¹⁴⁰ de l'enemic a dit baluard, que dóna lo costat al fortí del Governador. I luego pujà l'oficial i tambor dalt de la muralla del baluard, i era un puesto molt baix, n'hi teníem canons per escurar fossos. I posant escales l'enemic en tota la muralla del dit fortí, hei arribaren los nostres. L'oficial, volent fer tocar lo tambor per avís de les columnes [perquè] investissen, no li donaren temps, que en força nostra caigueren morts baix al fosso. I los restants, posant escales de la manguàrdia, i los nostres tirant-les a damunt dels enemics. Feia una fosca rigorosíssima i de principi¹⁴¹ tot anava a la sorda.¹⁴² Veient l'enemic que tardava molt lo tambor a tocar lo tabal, tirà l'enemic de fusilleria. I veient-los los nostres bas¹⁴³ del fosso ab la claror d'ells mateixos, correspongueren los nostres tirar-los de fusilleria de dalt de la muralla, del baluard del Governador i del fortí que escalaven, de modo [que] tants quants francesos estaven a la pretensió del fosso i camps, tots hi moriren. La columna, que era un poc distant frente al baluard, esperant per investir i escalar, tirà al dit fortí, a la grita¹⁴⁴ del baluard ab lo tiro del dit enemic. Los que eren al baluard de Sant Francisco varen

¹⁴⁰ *manguàrdia*: pel cast. *vanguardia* 'avantguarda'.

¹⁴¹ *de principi*: al principi, de bon principi.

¹⁴² *tot anava a la sorda*: "sense fer remor, [...] procurant passar inadvertit" (DCVB).

¹⁴³ *bas*: sembla una grafia errònia per *bax* 'baix' (el DCVB inclou *bas*, però només com un italianisme d'Andreu Febrer).

¹⁴⁴ *grita*: garita.

veure la columna de l'enemic. D'a on¹⁴⁵ venia, tenia un canó frente a dita columna del canó fins a Güell, de modo que tirà tres tiros dit canó del baluard de Sant Francisco de Paula per tres vegades. I reunint l'enemic cada vegada la columna, dit canó arratxejà¹⁴⁶ de mal modo a dites columnes, que pocs escaparen de morir, tants quants venien frente fins a Güell. Veient l'enemic [que] no podia lograr son intent¹⁴⁷ en aquell puesto, marxà [a] provar dit exèrcit per la part de la Devesa. Però com¹⁴⁸ la torre de Sant Joan i demés castells i lo baluard del gloriós Sant Narcís rajava un grandíssim foc dels canons, se regonegueren¹⁴⁹ que anaven a perdre tot l'exèrcit i los va ser precis retirar lo poc exèrcit per la part de Salt i Santa Eugènia. Apartats que foren dels nostres canons, procuraren de buscar los morts i ferits, i l'enemic los tirava per los pous i altres puestos, o cremà'ls,¹⁵⁰ a fi que nosaltres no sabéssim la gran pèrdua que va tenir a dit escalament l'exèrcit francès. A la matinada, determinà marxar per lo camí dret a Barcelona, lo dia 21 de juny de 1808. Al dematí sortiren los nostres per regoneixe'ls, los morts dels enemics, als fossos i camps, i después los enterraren.¹⁵¹ La pèrdua que va tenir l'enemic va ser molta, gràcies a Déu. I si los hagués resiscut,¹⁵² tots los de la ciutat seríem estats degollats. Los que moriren dels nostres en l'escalament, d'honor en batalla: don Tomàs Magre,¹⁵³ oficial d'Ultònia, lo reverend Joan Vidal, beneficiat de Sant Feliu, fill de casa Vidal del Temple, i un artiller. Déu los haja perdonats. També succeí un cèlebre cas d'un religiós

¹⁴⁵ *d'a on* ← *de ahont*.

¹⁴⁶ *arratxejà*: disparà ratxes.

¹⁴⁷ *intent*: intenció, propòsit.

¹⁴⁸ *com*: com que.

¹⁴⁹ *se regonegueren*: es van adonar, van reconèixer.

¹⁵⁰ *cremà'ls* 'els cremà' (← *cramals*).

¹⁵¹ La primera versió, que acaba aquí, diu: "Va ser precis l'enemic a la matinada dia 21 tornar-se'n a Barcelona. Los paisans de la ciutat sortiren a enterrar los morts dels camps i fosso. Perquè no sabéssim la gran pèrdua que tingué l'enemic, ells se'ls ne portaren i enterraren. No sabent los de la ciutat al dematí que l'enemic hagués partit, enviaren un propi an el general francès; no se sap lo que se li demanava. Ells marxaren".

¹⁵² *si los hagués resiscut*: si l'ofensiva els hagués reeixit (sembla clar que *resiscut* ha de ser un participi del verb *reeixir*, variant de *reiscut* 'reeixit'; però el DCVB no recull ni *resiscut* ni *reiscut* –ni tan sols *iscut* com a participi d'*eixir*, només *eixit* i *ixit*).

¹⁵³ *Magre* ← *Magra* (més avall Feu escrivé *Magre* i en el text transcrit del *Correo de Gerona* l'anomena *Magrat*).

frare josepet que caigué del baluard baix, fora la muralla, i ben impensat. I com ell estava ab altra companyia palpant ab les mans si encontrarien escales dels enemics, sent una nit tant obscura, palpant ab lo peu, li faltà¹⁵⁴ i caigué baix. Se li engegà lo fusil¹⁵⁵ i no el danyà. L'altre company li digué si havia pres mal. Va respondre que no. Luego va donar providència [a] son company de buscar una corda, i lo pujaren a dalt del baluard. Això va succeir quan l'enemic escalava per de part del Governador i dit relligiós era a dit baluard de Santa Clara, a l'altre costat de la part de Sant Francisco (que l'enemic no gosà acostar-s'hi, i alcançà la victòria de no haver rebut cap dany).¹⁵⁶ I no sabent lo dia 21 a la matinada que l'exèrcit francès hagués marxat,¹⁵⁷ los de la ciutat no deixaren de voler complimentar, a fi de voler-hi quedar bé, ab l'enemic. Li enviaren un home ab un plec per entregar-lo an el general francès. I lo propi¹⁵⁸ arribà fins a Ridrenes.¹⁵⁹ I no enquantrant¹⁶⁰ ningun d'ells, dit propi tornà recular. Era molt just ab una gent semblant quedar-hi bé, que ells feien lo mateix ab nosaltres;¹⁶¹ a molts d'esta ciutat la por los ho feia fer. Gràcies a Déu, fórem libres de tan mala gent.

(Aquesta és la pròpia lligienda,¹⁶² que en l'altra hei havia que corretgir-la.)

¹⁵⁴ *li faltà*: li fallà el peu.

¹⁵⁵ *fusil*: fusell (← *fossil*).

¹⁵⁶ Qui no havia rebut cap dany era el baluard de Santa Clara.

¹⁵⁷ En la primera versió hi afegia: "Quan l'enemic provava l'escalar, estant en columna, los que eran baix, un poc apartats de la muralla, començaren a tirar la fusilleria, altres tiraven al baluard. Los nostres correspongueren ab l'ajuda de fusilleria del baluard del Governador. Luego que los del baluard de Sant Francisco varen veure la columna ab la claror d'ells quan tiraven, los venia frente la columna ab lo canó fins a Güell. Tirà per tres vegades i ensopegà los tiros, que moriren o feriren a l'enemic la columna fins a Güell. Los del fosso i restants dels camps, molt pocs pogueren escapar. Va ser precis l'enemic a la matinada dia 21 tornar-se'n a Barcelona. Los paisans de la ciutat sortiren a enterrar los morts dels camps i fosso. Perquè no sabéssem la gran pèrdua que tingué l'enemic, ells se'ls ne portaren i enterraren. No sabent los de la ciutat al dematí que l'enemic hagués partit, enviaren un propi an el general francès. No se sap lo que se li demanava. Ells marxaren".

¹⁵⁸ *lo propi*: "persona enviada expressament per a una comanda" (DCVB).

¹⁵⁹ *Ridrenes*: Riudarenes.

¹⁶⁰ *enquantrant*: no trobant-hi (per *encontrant-hi*).

¹⁶¹ Dit, és clar, irònicament, com ho mostra la continuació.

¹⁶² *Aquesta és la pròpia lligienda*: aquesta és la versió verdadera.

[6]. A 20 juliol de 1808. Lo primer siti i atake de Sant Roc

Primo, havent perdut lo temor dels tiros de fusilleria, les dones i minyones també lo perderen de bombes i granades i bala rasa. No repararen d'assistir ab gran ànimo i valor als baluards i muralles; portaven, de casa la ciutat¹⁶³ o altre puesto, cartuxos, aiguardent, vinagre, espualeta;¹⁶⁴ ho repartien als hòmens que estaven per la defensa, tots los de la ciutat i demés recollits,¹⁶⁵ fent guàrdies i retén,¹⁶⁶ esperant quan vindrà l'enemic. Los superiors feren fer una crida, de manament que los menestrals i demés es¹⁶⁷ proveïssen de comestibles per tres mesos, o sinó que marxessen de la ciutat. ¡Quin desconsol dels pobres, vivint del trist jornal i no poder-se proveir a l'avanç! L'enemic féu la provisió a la vila de Basgra¹⁶⁸ de canons i morters, bales, bombes i granades.¹⁶⁹ Los pobles acudiren a Gerona, que ab l'avinença junts anéssem a prendre lo proveït de l'enemic a dita vila. Gerona no volgué consentir desemparar la ciutat. I deien: "¡Que vingui l'enemic! Ací lo volem." La gent dels pobles s'enfadaren contra de Gerona i feren pensament que [els de] la ciutat anaven a favor de l'enemic. Ve l'exèrcit de Bàscara i passa pel¹⁷⁰ pla de Sarrià, per les altures de Roca, Ter amunt, Santa Eugènia.¹⁷¹ Esperant arribés la divisió de Barcelona, tots junts eren de divuit mil, privaren lo pas dels camins a Santa Eugènia.¹⁷² Prop la isglésia posà l'enemic una bateria de morters. Ab¹⁷³ un camp de casa Roca feren un canal de camí cobert molt llarg i posaren una bateria de dos canons coberta de terra i feixina. En dit camp, prop del Ter, feren molts clots; i s'hi estava un soldat amagat, tirant a on podien danyar. L'enemic posà una bateria de canons

¹⁶³ *casa la ciutat*: la casa de la vila, l'ajuntament...

¹⁶⁴ *espualeta*: espoleta.

¹⁶⁵ *i demés recollits*: i altres que s'havien recollit a la ciutat.

¹⁶⁶ *retén* ← *retent*.

¹⁶⁷ *es* ← *as* (sempre, a partir d'ara).

¹⁶⁸ *Basgra*: Bàscara (Alt Empordà), en el camí ral de França. Feu alterna les grafies *Basgara* i *Basgra*.

¹⁶⁹ Algunes fonts asseguren que tingué lloc el juny de 1809.

¹⁷⁰ *pel*: en el manuscrit sempre hi ha *per el* o *per al*.

¹⁷¹ Durant els mesos de juny a agost de 1808 les forces franceses de Figueres varen ser reforçades per una divisió comandada pel general Honoré Reille (1775-1860).

¹⁷² *Eugènia* ← *Egenia*.

¹⁷³ *ab*: enteneu 'en'. La confusió entre *amb* i *en* a través de la forma *ab* és freqüent però només l'hem assenyalada en algun cas concret.

al monte de Campdorà. Guanyà l'enemic les tres torres: Sant Lluís, Sant Narcís, Sant Daniel. Les compongué luego per danyar a Montjuïc; igualment, Roca i Santa Eugènia, la ciutat. Mentres l'enemic anava clovent¹⁷⁴ al rededor de la ciutat, arribaren a Gerona, per la part del Àngels, tretze-cents¹⁷⁵ fusillers de Mallorca i Mauó,¹⁷⁶ de Reus, voluntaris. Cobràrem los de la ciutat molt ànimo, i ab salides de tropes fèiem aubrir¹⁷⁷ pas a l'enemic. Quan estava proveït de bombes i granades i de bala, no planyia tirar, l'enemic; acabades, teníem alvío. Lo Collegi d'argenters eren al destino de la muralla, frente les voltes de Sant Francisco. Lo dia 11 fins lo dia 14 a la una hora de la nit, tant de dia com a les nits, l'enemic nos tirà a la ciutat de bombes i granades i de bala rasa. Lo dia 13 danyà gravement la casa d'Oliveres i lo dia 14, la perúltima¹⁷⁸ que tirà, de granada, a la una de la nit, danyà a *[la de]* Feu, de dos pisos, tots a terra. Lo dia 15 d'agost, d'una i altra, tots tinguérem silenci. Lo dia 16, gloriós sant Roc, a les 7 hores del matí feren una crida, de manament que tots, los de la ciutat i altres, tothom, a les 8 fossen cada qual als seus puestos. O'Donnell, ab les tropes en columna, a les 8 hores del matí estigués al peu de l'estacada, la mà esquerra frente lo portal de Montjuïc de retén, que l'enemic no pusquia¹⁷⁹ veure-los.¹⁸⁰ I d'altra part, *[a]* Montjuïc tenien l'orde dels morters a tirar bombes a les torres, cada bateria a la torre que li manaren, aluego¹⁸¹ de sentir la campana de la catedral; i deixant-se de tocar la campana, sospenguessen lo tirar bombes. Vingué Claros per los Àngels ab sa divisió i Milans per la part del Castellar,¹⁸² junt ab Serinanell, que los dos feien dos divisions de miquelets i sometents ab dos batallons de tropa de línia, ab quatre peces d'artilleria. A les 8 hores atacaren les tres divisions i feren retirar l'enemic a les torres a les 9 hores del matí. En dita hora tocaren la campana de la catedral, com a sometent.

¹⁷⁴ *clovent*: cloent, tancant el cercle (← *cloven*).

¹⁷⁵ *tretze-cents*: mil tres-cents.

¹⁷⁶ *Mauó*: Maó (← *mauho*).

¹⁷⁷ *aubrir*: obrir.

¹⁷⁸ *perúltima*: penúltima (tant pot ser el resultat d'una "interpretació" del sentit del mot *-la* (*vegada*) *per última*— com una simple errata).

¹⁷⁹ *pusquia*: podia.

¹⁸⁰ *veure-los*: veure'ls (← *veurerlos*).

¹⁸¹ *aluego*: de seguida.

¹⁸² Castellar de la Muntanya, avui de la Selva, al municipi de Quart.

En sentir lo toc, tirà Montjuïc deu¹⁸³ bombes seguides, que l'enemic va ser precisat retirar-se. I essent ja un poc retirat, veu l'enemic suspès lo tiro de Montjuïc i lo toc de la campana, per no danyar a les divisions nostres. Torna avançar l'enemic per la part de Montjuïc, per prendre altra vegada. La divisió d'O'Donnell los sortí pel frente, l'enemic ja tenia guanyada la torre de Sant Narcís, los canons ja estaven encarats del nostres.¹⁸⁴ Aleshores O'Donnell envià los fusillers a baioneta. Mataren los enemics de dins la torre, i la restant divisió enemiga recularen al pla de Sarrià. I d'allí tiraven ab cinc canons de batre a les altures d'a on los havíem trets. I los restants enemics del camí ral, del pont feien foc a les columnes que estaven per les altures de can Coll de Montjuïc. Luego que obriren lo portal, sortiren de la ciutat les dones i minyones a seguir les tropes, donant-los ànimo, i [a] asisistir al pobre ferit, carregant-se'l a coll, aconduint-los als sants hospitals. A casa d'en Coll, ferí l'enemic¹⁸⁵ un soldat; i Francisca Feu, donzella, se'l ne portà, com moltes d'altres feien lo mateix, i [durant] lo segon siti se feren de la Crusada.¹⁸⁶ L'exèrcit francès, veient-se reduït¹⁸⁷ al pla de Sarrià, temé dels espanyols que lo dia 17 no fos pitjor ataque. Determinà marxar una divisió per Barcelona, l'altra per Figueres. Deixaren colgats los morters i demés coses. Un artiller nostre ab un tiro encengué la pólvora que tenia l'enemic a casa d'en Roca. La pèrdua que tingué l'enemic fou molta, entre morts i ferits, faltats d'aliments. De tot lo dia, lo dia 17 a la matinada no es vegé cap francès, ni sabien, [a] la ciutat, per a on havien marxat. Aquest siti durà un mes menos quatre dies. Ells deien invencibles. Per l'explicat siti, ab Milans vingueren dos companyies Sòria, dos companyies Borbon, una companyia de granaders provincials, junt ab los ja explicats.¹⁸⁸

iQuina alegria tingueren tots los de la ciutat i demés bons vassalls [de] veure-se¹⁸⁹ libres dels enemics! Cobraren tant ànimo i valor per defensar la ciutat que l'enemic no la guanyés, [que] tots s'estimaven primer morir que perdre-la.

¹⁸³ *deu* ← *de*.

¹⁸⁴ O'Donnell manava una columna sota les ordres de La Valette.

¹⁸⁵ *ferí l'enemic* ← *ferí lo enemich fari*.

¹⁸⁶ *crusada*: croada (cast. *crusada*).

¹⁸⁷ *reduit* ← *rroduit* (hi ha clarament una *o*, però llegim *raduít*).

¹⁸⁸ L'operació del 16 d'agost va ser comandada pel general Comte de Caldagués, que manava les tropes regulars procedents de Maó i Menorca.

¹⁸⁹ *veure-se* ← *veurerse*.

[7]. Segon siti per posar la plaça en defensa

iQue alegria és aquesta! Tots bons patricis feien com l'argent viu, discorrent lo més convenient¹⁹⁰ posar altra vegada la ciutat en defensa, pagant de particular ab diner, i d'altra part, anaven tots al treball sens cap salari. Compongueren les tres torres que l'enemic nos havia espatllades¹⁹¹ antes, i de particular cada individu se'n feia mig duró llogant-hi al qui li tocava. Per traure la terra del rededor dels baluards i muralles, per donar-hi l'aigua, no hi va haver distinció de persona, que tots compliren anar al treball de les 5 hores de la tarda fins a l'oració, que se tancaven los portals. Dit treball se va fer d'est modo: posant-se unes rengleres de persones al costat l'un d'altre, donant-se lo cabàs l'un a l'altre, l'últim de la fila buidaven la terra fora dels fossos. I los que omplien los cabassos al fossos eren molta gent per omplir, i ab gran treball: feina tenien donar l'abast a les rengleres de gent, [que] no estiguessen en vaga. Hei va haver certs dies que varen esser 25 puestos al treball, fins que estigué compost. Al pla, prop la sínia, hei havia un magatzem de bigues anomenades jässeres.¹⁹² Les posaren per los castells, baluards i muralles, i per los carrers, per resguard de les bombes i granades, i [a] muralles i baluards [per], en cas d'escalar l'enemic, fer-les caure de dalt baix per trencar-los les escales i matar-los a baix dels fossos. De jässeres¹⁹³ n'hi va haver de sobres per posar-les a tots puestos necessaris. Penso que no ho voldran creure, i és veritat que n'hi va haver de sobres. Al carrer de la Rutlla¹⁹⁴ i les cases del pla i lo citat magatzem¹⁹⁵ menat de la ciutat, totes les tiraren a terra los nostres mateixos, perquè l'enemic no s'hi amagués. Los carrers, cada qual al seu davant, varen desempedrar-los¹⁹⁶ per les bombes o granades. Ídem, los ordres que passaren a les justícies dels pobles, [que] escrivessen¹⁹⁷ tot

¹⁹⁰ *discorrent lo més convenient*: discorrent com a més convenient.

¹⁹¹ *espatllades*: en el manuscrit, *espallladas* (és a dir, *espallhlades*, que és la mateixa pronunciació que representa la grafia actual).

¹⁹² *jässera*: "biga grossa, col·locada horitzontalment per a sostenir altres bigues o peces de construcció feixugues" (DCVB).

¹⁹³ *jässeres* ← *jassas*.

¹⁹⁴ *Rutlla* ← *Rulla*.

¹⁹⁵ Es refereix al magatzem de bigues.

¹⁹⁶ *desempedrar-los* ← *desempadarlo*.

¹⁹⁷ *escrivessen*: per *escrivissin*, *apuntessin*.

lo jovent, travent-los¹⁹⁸ en sort de rodolí,¹⁹⁹ i cada poble li'n corresponia servir tants²⁰⁰ durant la guerra.²⁰¹ Molts no serviren,²⁰² per empenyos,²⁰³ parents fent recursos que les justícies dels pobles no hi havien posats tots los números, i ab untets²⁰⁴ dels empenyos se'n libraren molts, de servir. Ídem, los ordes que envià la Junta Central [*que*] es fessen melícias²⁰⁵ urbanes a la ciutat de Gerona. Com los senyors regidors no cuidaven en tal època, o bé no els convenia cuidar, los qui cuidaren i presidents a consistori de casa la ciutat per dita Junta de col·legis i artistes [*van ser*]: don Francisco Puig i Dorca, notari; i per los oficis dels comuns, president senyor Josep Ama,²⁰⁶ botiguer. Convocats que foren tots a la ciutat col·legis,²⁰⁷ hi foren escrivans, notaris, procuradors, argenters, adroguers, és tot. Demanaren los senyors cavallers i senyors doctors i apotecaris. Respongué Ros,²⁰⁸ president: "Estos no concorren, en són libres". Hei va haver sos fets i dits. Varen passar avant. Nombrà per antiguitat, per ells fer capitans, los altres, tinentes, los altres, alferes i demés empleos. Succéi que l'art de la pluma entre ells, l'un volgué esser més que l'altre; igualment va ser la diferència los argenters²⁰⁹ ab los procuradors, los demés los resultà lo mateix, de modo que no aprofità en res i mot [*sic*] contingent d'haver-hi hagudes morts. Dispersos los col·legis, entrà Amas president, a proposar an als gremis, que li'n resultà²¹⁰ que de poc lo haurien mort.

¹⁹⁸ *travent-los*: traient-los.

¹⁹⁹ *en sort de rodolí*: forma de sorteig que consistia a extreure unes boletes de cera o de fusta on hi havia els noms dels qui havien de ser sortejats.

²⁰⁰ *tants*: un determinat nombre de joves.

²⁰¹ En una ordre de 26 de gener del 1808 el general marquès de Lazán manava completar la quinta de quaranta mil homes acordada des del principi de la guerra amb l'allistament de tots els solters de 16 a 40 anys, sense excepció de classes.

²⁰² *no serviren*: es van poder deslliurar de l'allistament.

²⁰³ *empenyos*: influències, costats.

²⁰⁴ *untets*: suborns ("donatiu, obsequi, afalagadura, etc. que fa inclinar la voluntat a obrar en un sentit determinat", *DCVB*).

²⁰⁵ *melícies*: milícias (← *malissias*).

²⁰⁶ *Ama*: més avall diu *Amas*.

²⁰⁷ *...tots a la ciutat col·legis*: tots els col·legis que hi havia a la ciutat.

²⁰⁸ Ignasi de Ros de les Olives, membre de la Junta Governativa.

²⁰⁹ *argenters* ← *argents*.

²¹⁰ *resultà* ← *resuta*.

[8]. Dia 29 novembre de 1808. Comissionats per la moneda, per ordre de la Junta de Gerona, don Josep Caramany²¹¹ i don Francisco Ros, notari.

Elegiren quatre majorsdoms argenters per cuidar dels individus que treballaven a la fàbrica de fer la moneda, i eren: Joan Estevenell, Narcís Pericai, Josep Puig i altre individu. Los anomenats per jornal cobraven sis pessetes; los demás individus, de mig duro, i altre de tres pessetes. Miquel Feu, argenter, per orde dels dos comissionats,²¹² que comparegués al treball. I, taxat²¹³ dels majordoms, me corresponia per jornal mig duro. Respongué Feu, en presència de tots, que quedava content del salari diari, però [que] me fessen absent, que bastava lo meu fadri²¹⁴ hi treballés antes, a dita fàbrica, i sent invadit del mal d'un peu, no podia anar-hi. I los senyors comissionats me respongueren que me'n tornés en ma casa. Per fer anar corrent la fàbrica, la Junta envià l'ordre per los pobles i ciutat [que] denunciassen les plates o *alhajas*²¹⁵ obrades, sens excepció de persona. I tenien de donar de gratis el terç o quart de lo denunciat. I quan Gerona va esser invadit de l'enemic, féu la Junta continuar los habitants del mateix modo, sens excepció de ninguna persona.²¹⁶ Per entregar les plates, les cobraven a la sagrestia²¹⁷ de la catedral, en altra ocasió al carrer de la Força.²¹⁸

²¹¹ Josep Francesc de Caramany (un Francisco de Caramany era de la Junta Militar de Girona).

²¹² *comissionats* ← *comicionas* (escrit *comissionats* una mica més avall).

²¹³ *taxat* ← *teccsat*.

²¹⁴ *fadri*: "operari que ha passat tot l'aprenentatge del seu ofici, però que encara no n'és mestre" (DCVB; correspon al castellà *oficial*).

²¹⁵ *alhajas* ← *alajas* (çpronunciat amb *j* catalana, amb *j* castellana o amb [k]? –però potser en aquest últim cas hauria escrit *alacas*, com escriu *quefas*). *Alaja* és també la grafia amb què el mot apareix al diccionari d'Esteve, Bellvitges i Juglà.

²¹⁶ Edicte del 26 de desembre. El 20 de gener de 1809 Julián de Bolívar anunciava la fabricació d'una nova moneda de plata, de duro i mig duro, que duia en una cara la inscripció *Fernando Séptimo* i en l'altra *Gerona Año 1809*.

²¹⁷ *sagrestia*: sacristia.

²¹⁸ *Força* ← *Fosa*.

[9]. Lo dia 21 de desembre de 1808. De quan passà per la Ganga²¹⁹ lo general enemic Saint-Cyr²²⁰ ab lo seu exèrcit a Barcelona

Estant la ciutat de Gerona ab molta vigilància, i tenien los miquelets de Vïc i manresans i de Cervera i altres per les altures²²¹ dels Àngels i demés puestos fins al camí ral, molts se morien de fred. I d'altra part de Gerona hei havia Lazán,²²² general, ab la seva divisió de 15 mil infants. Resolgué Saint-Cyr, enemic, passar ab la seva divisió de 30 mil hòmens,²²³ de passar per la Bisbal i la Ganga, Cassà, Llagostera, i arribà prop de la Tordera. Estigué detingut dit enemic dos dies a dita Selva, per la por dels espanyols. Portaven un comboi de matxos ab farina, bous, tocinos i altres coses. Les tropes enemigues deien, al passar per la Ganga, [que] sabien molt bé lo preparat [que] estava l'espanyol. Uns o altres som venuts, Reding,²²⁴ espanyol, i Vives,²²⁵ ab l'exèrcit, per detenir-los, [perquè] no pogués passar per la Tordera l'enemic. Comparegué a Cassà Lazán per detenir l'enemic en cas de la reculada o, altrament, seguir-los de distància, sens atacar-los. I d'altra part feren comparèixer la gent dels pobles de sometents de la Selva i Marina, i eren cinc mil paisans. Lo comandant d'ells era don Pedro Garriga, fill de Sant Andreu, manat del general espanyol. Esta divisió feren foc a l'enemic, i en feren molts de presoners i de morts, dels enemics, per la part de la Marina. L'exèrcit francès, havent estat detingut dos dies, s'encaminà [a] passar per

²¹⁹ El coll de la Ganga, a les Gavarres, lloc de pas del camí de la Bisbal a Calonge.

²²⁰ *Saint-Cyr* (← *ssenssir*): El tinent general Laurent de Gouvion Saint-Cyr (1765-1830) entrà a Catalunya com a comandant del nou 7è Cos d'Exèrcit de la *Grande Armée* de Napoleó a Espanya.

²²¹ *altures* ← *aturas*.

²²² *Lazán* (← *la san*): Es tracta del tinent general Francisco de Palafox (1772-1843), marquès de Lazán i germà del defensor de Saragossa, que es va fer càrrec del comandament de l'exèrcit de l'avantguarda de Catalunya.

²²³ El VII Cos el formaven tres divisions, sense comptar la de Reille, que no arribava als 20 mil homes.

²²⁴ *Reding* ← *Redin*. Teodoro Reding (1755-1809), general espanyol d'origen suís, que es distingí a Bailén però va ser derrotat pocs dies després per Saint-Cyr a Cardedeu i a Molins de Rei. Encara va tenir temps de ser Capità General de Catalunya, en substitució de Vives, fins que morí de resultes de les ferides ocasionades per la batalla de Valls (25 de febrer del 1809).

²²⁵ *Vives* ← *Bibas*. Joan Miquel de Vives, militar d'origen gironí. Era Capità General de Mallorca a l'inici de l'alçament i, a partir de finals d'octubre de 1808, també de Catalunya, en substitució del Marquès de Palacio. Dimití després de la derrota de Llinars del Vallès.

la part de les Mallorquines. Posaren un senyal perquè seguís tota la divisió i pujà per los montes de Maçanes i deixà lo general el cotxe trencat al camí, voltant pels montes, apartant-se dels tiros del castell d'Hostalric.²²⁶ I al tercer dia, a la posta del sol, ja passava la divisió a Sant Celoni. Lo dia següent, a 8 hores del matí, marxà d'Hostalric don Pedro Garriga ab los sometents, a seguir l'enemic; i Lazán marxà a les tres de la tarda. Miquel Feu, doctor Pujades, Càmfora, tots tres anàrem a Hostalric i vérem²²⁷ tot lo desordre, sens detenir-los ni fer-los foc en cap paratge. [De] lo castell d'Hostalric, sortiren baix al pla i prengueren de l'enemic 36 bous. Ab los tiros del²²⁸ castell mataren algunes persones quan passaven. Tot va ser res i cansar tot lo país. Donava entendre [que] Reding i Vives ab Saint-Cyr s'entenièn.

[10]. Dia 24 abril de 1809. De quan vingué Lequi, general de Barcelona, per anar a França ab los tresors²²⁹

Lo general Lequi sortí de Barcelona ab un número d'exèrcit molt gran que l'acompanyava, i se'n portava tots los tresors d'or i plata que tenia arplegades de Barcelona i demés puestos d'aquella comarca. Passà per Vic, l'Esquirol, i a la posta del sol sobre los horts de la baixada del santuari de la Salut, per fer nit ab sa divisió en Sant Feliu de Pallarols, però los sometents de dita vila i pobles veïns los obligaren a recular i fer nit en lo dit santuari. Encengueren dits francesos tots los ciris del dit santuari, que eren molts, col·locant-los en l'eixida. Lo dia següent baixaren a dita vila, vociferant dit general que el *vilajo de Sant Feliu tuti brulle*.²³⁰ De fet, cremaren vint-i-nou cases, algunes de les principals.

²²⁶ *Hostalric* (← *Ostal Rich*), vila i fortalesa situada a la vora del camí ral de França, entre Girona i Barcelona, suportà un setge de tres mesos entre gener i maig del 1810.

²²⁷ *vérem*: veiérem.

²²⁸ *del*: des del.

²²⁹ Aquest text, procedent d'anotacions posteriors, ha estat introduït aquí per restablir la cronologia.

²³⁰ *...brulle*: en francès aproximatiu, *el poble de Sant Feliu crema tot. Tuti brulle*, subratllat.

[11]. Segon siti de Gerona. I per governar la plaça va esser l'excel·lentísim senyor general Álvarez, víctima i fidel a la Pàtria, al Rei i per son pastor d'amor, lo gloriós sant Narcís

Dia 5 de maig de 1809.²³¹ Vingué un avís a esta ciutat que lo dia 5 de maig de 1809 passava una divisió francesa per Canet, cap Portsacreu. Instat del poble [*que*] era convenient sortir tots a prendre aquella divisió, lo senyor general va donar gust al vassall de la ciutat i forasters. Junt totes les tropes, ab los edecans,²³² marxàrem de Gerona, passàrem el Pont Major, Sarrià de Dalt, Sant Medir, Cartellà. Sabérem que la divisió francesa pujava per la Salut.²³³ Nosaltres marxàrem a Sant Gregori. I a posta del sol entrà tot lo nostre exèrcit a Gerona. Molt bé sabíem tots los de la ciutat que l'exèrcit enemic se reunia a la Costa Roja i li era fàcil prendre [*en*] aquella ocasió l'enemic la ciutat. Lo dia 7 de maig de 1809, lo senyor O'Donnell va eixir de la ciutat ab la sua divisió de tropes i paisans. Arribà pujar a l'altura més cerca del pla de Sarrià. Sobre del camí ral qui va a Figueres, i de l'esquerra passa lo camí de Banyoles, hei ha una altura. A dita altura hei havien vint paisans i mantingueren lo puesto, i l'enemic [*li*] va esser precís recular. Però logrà l'enemic, en²³⁴ majors forces, haver de recular tota la divisió d'O'Donnell i altres fins a Sarrià. O'Donnell manà tornar-hi, a prendre dita altura. I l'enemic ja era fora d'aquella i s'estava a l'altura més alta. I essent al sol post, O'Donnell i la divisió, junt [*amb*] los paisans, tornàrem a Gerona.²³⁵ Los de la manguàrdia, n'hi hagué cinc de ferits, soldats, que Feu estava ab ells, però de l'enemic rebé molt més que los nostres per tenir los puestos més a propòsit que l'enemic. La cavalleria de Sant Narcís se portà²³⁶ molt bé, que, estant-se amagats cinc soldats de cavall ab²³⁷ una casa, aguardant baixés la columna enemiga de l'altura, a la casa eixiren los cinc soldats de cavall ab sabre desembeinat i reculà dita columna. O'Donnell manà tirar

²³¹ Al marge esquerre del títol.

²³² *edecà*: ajudant de camp (del francès *aide-de-camp*; no és al DCVB).

²³³ Es refereix a la divisió Lechi, que estava de tornada d'escortar un comboi amb presoners des de Vic a la frontera.

²³⁴ *en*: amb.

²³⁵ Es tractaria de l'escaramussa del paratge del Bou d'Or.

²³⁶ *se portà* ← *se aporta*.

²³⁷ *ab*: en.

la sua divisió d'Ultònia i paisans a la reculada [que] feia l'enemic. Per est motiu, tingué molta pèrdua, l'enemic. Aquella ocasió, per lo camí ral de la Costa Roja, molt bé podia l'enemic cortar-nos²³⁸ tota la divisió d'O'Donnell, per la poca cavalleria [que] tenia de Sant Narcís. Lo motiu va ser perquè los espanyols tenien una bateria de canons a l'altura sobre del pont,²³⁹ i [a] esta corresponia fer gravíssim dany a l'enemic, i altra bateria al Pont Major, en cas de la reculada, per privar l'enemic, venint de Sarrià, [que] no pogués passar lo Pont Major.²⁴⁰ Per dits motius estigué quiet l'enemic a la Costa Roja, aguardant fossen reunits tots per posar-nos lo siti.

[12]. Dia 8 de maig de 1809. Quan l'enemic començà posar lo últim siti a Gerona. Generals: Pino,²⁴¹ Saint-Cyr i R. Berdier, Augereau,²⁴² a Gerona²⁴³

Reunit que va ser la divisió enemiga a la Costa Roja, a 8 hores del dematí passaven les columnes al pla de Sarrià. Pujà a Sarrià de Dalt fins a Domeny i se posà a les altures de Roca de la Barca. Pujaren Ter amunt, passaren lo Ter; essent al pla, privaren que no pogués²⁴⁴ passar cap persona per los camins i camí-rals; posaren un cordó de tropes per les altures de la part de Puigventós²⁴⁵ i dels Àngels, lo més cerca dels tiros dels castells. L'enemic posà una bateria a l'altura més prop del carrer de la Rutlla.²⁴⁶ Esta danyava gravement el pla i privava no poder sortir la gent a fora de la ciutat. Altra bateria de canons a l'altura més prop de la d'en Roca, que [a] la d'en Roca hei posaren la bateria de tretze morters, que esta donava martiri en totes

²³⁸ *cortar-nos*: tallar-nos, separar-nos de.

²³⁹ *Pont*, escrit sobre un altre text.

²⁴⁰ *privaren que no pogués passar*: un altre exemple de *privar que no* en comptes de *privar que*.

²⁴¹ *Pino* ← *Pinu*.

²⁴² *Augereau* ← *Augero*. Formaren part de l'alt comandament de l'exèrcit assetjant, en diferents moments, el general i polític italià Domenico Pino (1760-1826), que comandava una de les divisions de l'exèrcit d'observació del VIIè Cos, sota el comandament suprem del futur mariscal Saint-Cyr (*vid supra*). Aquest va ser substituït, a la tardor del 1809, per Pierre François Charles Augereau (1757-1816), mariscal de l'Imperi. Per altra banda, l'exèrcit de setge estava directament dirigit per Jean Antoine, comte Verdier (1767-1839), que substituï el general Reille a inicis dels treballs (maig del 1809).

²⁴³ Noms interliniats a esquerra i dreta del títol i sobre textos ratllats.

²⁴⁴ *pogués* ← *pues*.

²⁴⁵ *Puigventós* ← *Puig Vantós*.

²⁴⁶ *Rutlla* ← *Rulla*.

parts de la ciutat. Altra bateria de canons a l'altura més prop de les torres de la part anomenat Campdorà,²⁴⁷ esta per l'enemic guanyar les tres torres: Sant Narcís, Sant Lluís i Sant Daniel. Los acampaments que tenia l'enemic: a Palau; altre al pla cerca Salt, junt cavalleria; altre [a] Domeny, junt cavalleria; altre a Sarrià de Dalt i Sarrià de Baix; altre a Campdorà i Sant Miquel. Al moment que l'enemic nos posà lo cordó per sitiar la ciutat, també se valgué l'enemic en fer comparèixer la gent dels pobles de l'Empordà ab carretes per portar de Bascria²⁴⁸ a Gerona lo recollit²⁴⁹ de bales, bombes i granades i de bala rasa. Quan ho tingué l'enemic tot previngut, començà a bombejar²⁵⁰ la ciutat, lo dia 13 de juny de 1809. A la una hora de la nit tirà la primera bomba a la ciutat, continuant tots los dies i de nits. Tiraven de la bateria dels tretze morters que tenia l'enemic a l'altura de Roca de la Barca. Ocasions nos tiraven seguidament i ocasions hei havia suspensió. Lo dia 7 d'octubre de 1809, l'enemic acabà de tirar la provisió de bombes i granades i tingué de tornar a proveir, fent-les portar per los paisans dels pobles de l'Empordà. Continuant lo bombeo²⁵¹ a dins de la ciutat i los tiros de bala per los demés puestos, guanyà l'enemic les tres torres.²⁵² Luego les compongú de canons per obrir bretxa a Montjuïc. Logrà l'enemic fer grossa bretxa per los grans tiros de canó. De pam en pam, tingué l'enemic de guanyar lo terreno per posar-se al peu de l'estacada del rodador,²⁵³ frente les torres. A la nit, l'enemic treballà per fer les xanques. Logrà lo fi: posà una bateria de canons l'enemic per la part del ponent per obrir bretxa al cantó de Montjuïc. Fórem precisats los nostres marxar de Montjuïc i retirar-se a Gerona. Estigué un dia i part de lo dia següent que l'enemic no gosà entrar dins Montjuïc, per la por que s'enarbolés.²⁵⁴ Quan l'enemic se va veure segur a Montjuïc, mudà²⁵⁵ posar les bateries del canons. I l'una bateria la posà al costat de la torre

²⁴⁷ *Campdorà* ← *Cam Durá*.

²⁴⁸ *Bascria*: per *Bàscara*.

²⁴⁹ *lo recollit*: la quantitat recollida.

²⁵⁰ *bombejar*: bombardejar (*DCVB*).

²⁵¹ *bombeo*: bombardeig (cast.).

²⁵² Entre el 19 i el 21 de juny.

²⁵³ *del rodador*: de l'entorn (cast. *de alrededor*).

²⁵⁴ *enarbolés*: incendiés —*enarborés*, en el sentit de 's'inflamés' (*DECat*, I, 362a); *enarbolar* és la forma castellana d'aquest verb.

²⁵⁵ *mudà* ← *moda*.

sobre de Sant Daniel: esta danyava los forts; i altra bateria, fora de Montjuïc per la part de sol ponent: esta danyava de bala rasa el quartel dels Alemany i muralla; i altra bateria, al portal²⁵⁶ de Montjuïc.²⁵⁷ Essent esta bateria tan alta, procurà treballar de nits l'enemic [a] fer perpètuos²⁵⁸ i camí cobert lo més prop de la muralla. Sobre del camí de Sant Daniel posà l'enemic una bateria per obrir bretxa a la muralla de Santa Llúcia i les Sarrasines. Logrà l'enemic obrir bretxa per tres paratges: quartel dels Alemany, Sarrasines i muralla de Santa Llúcia. Posà l'enemic altra bateria de canons a la muntanya sobre de la casa de casa Pau Peres²⁵⁹ de Pedret: esta era per obrir bretxa al portal de França i muralla. Altra bateria posà l'enemic al davant de la capella de Sant Jaume de Pedret: esta danyava el baluard de Sant Pere. L'enemic pujà en columna²⁶⁰ per la part del Calvari per guanyar lo Cabildo, i altra divisió enemiga de la part de Palau. I passà per les cases del portal del Carme fins les enderrocades. Allí se féu ferm la columna, tirant contra del fort de la ciutat i los que sortissen a fora per lo portal del Socorro. Essent una i altra divisió sota canó dels castells i la defensa de les bateries tenien a llur favor a la muntanya de Montjuïc, guanyà l'enemic lo fort del Cabildo. Ja va esser trencada la comunicació dels forts Condestable, Caputxins i demás forts, i Gerona no poder sortir. Varen ser precisats de fer la capitulació ab l'enemic.

[13]. La defensa que va fer la ciutat de Gerona contra l'enemic. De l'últim siti. Dia 8 de maig de 1809. I per general, l'excel·lentíssim senyor Álvarez.²⁶¹ Los que se feren de la Crusada i les quatre companyies de minyones que se feren de Santa Bàrbara i altra companyia de vigilants, esglésies i seculars, altra de rondes dels gremis per los barris, que ningun faltés a l'obligació de la muralla

Primerament, alguns dies antes del 13 de juny, [de] los de la ciutat i los forasters que es quedaren a dins de Gerona es feren nou companyies de

²⁵⁶ *portal* ← *poral*.

²⁵⁷ *I altra bateria al portal de Montjuïc*, interliniat.

²⁵⁸ *perpètuos*: usat erròniament per *parapetos* (cast.), confosos a partir de la pronunciació *par'petus*.

²⁵⁹ *Pau Peres*: sic, escrit amb -es al manuscrit (¿Perés?, ¿Pérez?; entre els sentenciats l'any 1812 hi ha un *Pau Peras* [sic], de Mataró).

²⁶⁰ *columna* ← *colum*.

²⁶¹ *Álvarez* ← *Aberes*.

la Crusada,²⁶² a saber: sis de paisans, una de paisans fixa per acompanyar lo senyor general Álvarez en qualsevol hora que sortís de son palàcio, una companyia dels capellans, una companyia dels religiosos, que juntes fa nou companyies, cada companyia lo número de cent hòmens. No quedà lo senyor general de comparèixer ab²⁶³ los ataqués que nos féu l'enemic més rigorós i complí perfetament la companyia seguir-lo, esta anomenada *del General*.²⁶⁴ Ídem, les minyones de la present ciutat de Gerona i forasteres, después d'haver-se fet los hòmens de la Crusada, varen ser demanades si es volien fer de les Companyies de Santa Bàrbara, per haver vist esser convenient [en] los perills del primer siti, i socorregueren a la necessitat al puesto [on] s'encontrava. Les comandantes de quatre companyies,²⁶⁵ i cada companyia tenia 50 minyones al seu mando, varen ser: donya Raimunda Nouviles,²⁶⁶ Mariàngela Vivern, donya Llúcia de Jonama, donya Maria Costí. Lo total que serviren varen ser dos-centes. I posaren l'una companyia a la plaça de Sant Pere, altra companyia a la plaça del Vi, altra companyia a la plaça del Sant Hospital, altra companyia a la plaça del Mercadal, i repartides d'est²⁶⁷ modo: a qualsevol part que l'enemic ataqués, la companyia més prop assistia luego²⁶⁸ a donar tot auxili [que] necessitassen, i les restants de retén. Les obligacions que tenien de fer: de portar cartutxos, espualeta,²⁶⁹ vinagre i donar aiguardent, repartint-la²⁷⁰ a tots los de les muralles, i assistir lo que fos ferit: lo travien²⁷¹ del puesto, se'l carregaven a coll o esquena i lo portaven

²⁶² El Reial Decret de la Junta Suprema de creació de la Croada gironina és del 28 de juny d'aquell any.

²⁶³ ab: en.

²⁶⁴ Esta anomenada *del General*, interliniat. Es tracta de la companyia anomenada Reserva del General, composta d'uns 60 homes.

²⁶⁵ companyies: amb precisió, eren esquadres.

²⁶⁶ Nouviles ← 9 vilas.

²⁶⁷ est ← es.

²⁶⁸ luego: de seguida.

²⁶⁹ espualeta: espoleta.

²⁷⁰ repartint-la: es refereix a l'aiguardent (mot antigament femení).

²⁷¹ travien: treien.

al Sant Hospital. I moltes d'altres los portaven ab parigüeles,²⁷² assistint al malalt o ferit mentres lo portaven per lo camí, fent-li olorar vi de pair²⁷³ o vinagre, i deixat aconduït en lo Sant Hospital.

La Junta de Gerona resolgué posar comissionats perquè cuidessen d'una companyia anomenada de Vigilants. Era de seculars i exglesiaístics,²⁷⁴ comissionats²⁷⁵ era lo pare perior²⁷⁶ del Carme i lo senyor don Carlos de Casa del Comte, poso dos individus.

Després d'haver passat alguns dies del 13 juny de 1809, resolgueren los comissionats de fer una companyia de molts hòmens, exlesiaístics²⁷⁷ i paisans, servint junts ab bona correspondència.²⁷⁸ Avisats²⁷⁹ que eren lo dia antes, los dos havien de ser al portal antes que l'obrissen, regoneixent a tots los qui entraven i eixien. I los llegíem los passes i, havent-n'hi algun de sospitós, los deteniém de sortir, fent-se altre paper per la Junta. I los que arribaven de la Bisbal o altra part sens passe, o ab passe i la diada acabada i tenir-lo ab sospita, segons lo cas, lo fèiem acompanyar per los soldats de la guàrdia a la Junta o en presència del senyor general Álvarez.

Essent lo siti molt avançat i [que] se morien molta de gent per les voltes de la plaça i altres puestos per la falta d'aliments i los malalts dels hospitals ab molta escassès, un cert dia, estant Feu de vigilant al portal del Socorro, sol, a la tarda, surt lo primer retén per anar ab un castell. Al passar a la guàrdia del portal sortia un home que anava a la Bisbal i passava a la tercera fila. Lo detingué la sentinella. Lo vigilant li preguntà²⁸⁰ ensenyés lo passe, i anava bé. Va ser preguntat què havia portat de la Bisbal. Respon: "Gallines".

²⁷² *parigüela*: baiard (cast. *parihuela*), aparell per transportar cossos format per dues vares llargues i paral·leles amb una plataforma al mig. Segons la instrucció d'Álvarez de Castro per formar la companyia de dones, aquesta era una feina reservada als homes: "pues que los que hayan de ser conducidos en parigüelas los llevarán los hombres que al efecto se destinen" (art. 6).

²⁷³ *vi de pair*: "vi ranci, considerat com a molt reconfortant i digestiu" (DCVB).

²⁷⁴ *exglesiaístics*: eclesiàstics.

²⁷⁵ *comissionats* ← *comisionas*.

²⁷⁶ *perior*: prior.

²⁷⁷ *exlesiaístics*: eclesiàstics.

²⁷⁸ *correspondència*: entesa, avinença.

²⁷⁹ *avisats* ← *avisat*.

²⁸⁰ *preguntà*: usat erròniament per *demanà* (com si el cast. *preguntar* i el cat. *demanar* fossin sempre sinònims).

“¿Quant vos han donat del parell?”. Respon: “Trenta lliures”. “¿Viues²⁸¹ o mortes?” Respon: “Mortes”, per por, al venir de la Bisbal, que l'enemic no el sentís passar, cridant les gallines. Pregunta: “¿Què porteu dins del sac?” Respon: “Cansalada”. I era d'una mà d'amplària, i al sota d'aquella, altra de xresca,²⁸² sense ell presumir-se [que] se li descobrís. “¿I [a] la coixinera, què hei porteu?” Respon: “Prunes”. I era una coixinera gran, plena de prunes seques. Lo vigilant va fer un parte al senyor general, acompanyat per los soldats de la guàrdia, manifestant-li los treballs i misèries de la pobra gent de la ciutat i dit home traure-ho²⁸³ a fora, dits aliments, sent un siti tan rigorós; tots estos són espies i no se'ls hauria de donar llicència de passejar-se per la ciutat, que tot ho diuen a l'enemic, com estem i lo que fem; i portant-nos manteniment,²⁸⁴ los donaria un puesto retirat, sens comunicació dedins de la ciutat.²⁸⁵ Lo senyor general li va fer dir [a] quina casa li havien entregat lo explicat, i a dita casa n'hi encontrà molta cansalada i prunes. I lo senyor general la va fer portar, i lo demés, tot al Sant Hospital. Lo dia següent va lo senyor general ab l'edecan al portal del Socorro i dona les gràcies a dit vigilant per haver-se aportat bé; i li va prendre lo nom, i lo tindria present.²⁸⁶ En altre dia, lo mateix vigilant al portal de l'Areny detingué una dona: no podia eixir. I lo motiu: que portava una garrafa plena de vi. La portava d'una casa de particular, lo²⁸⁷ portaven al carrer del Carme en una casa i feien creure l'havien portat de la Bisbal; i del porró de vi los donaven 18 pessetes. No hi valgueren empenyos per[què] lo vigilant lo deixés passar a fora, que si hei fos estat lo company vigilant la feia acompanyar al senyor general. Qui avisava als vigilants [que] per ordre d'aquella Junta entraven de guàrdia era lo senyor Domingo Multra, fuster. I donaven part al gremi, i tots anaven acordes.

²⁸¹ viues: de fet, el manuscrit no distingeix gràficament entre els sons de *u* i *v* (escriu generalment *v* a principi de paraula –*vna*, *vigilans*– i *u* en les altres posicions –*seruint*, *auisat*–, però amb moltes excepcions: *avanssat*, *avia*, *uigilant*, *vigilant*, *anava*, *una*...; en aquest cas hi ha *uiuas*), però transcrivim segons la pronunciació tradicional gironina (*viua*, *noua*, *blaua*, etc.).

²⁸² xresca: tot i assajar diverses vocalitzacions, no hem trobat quina paraula s'oculta rere aquesta grafia.

²⁸³ traure-ho ← traureu.

²⁸⁴ i portant-nos manteniment: i en el cas dels que han entrat per portar manteniment a la ciutat.

²⁸⁵ dedins de la ciutat: amb l'interior de la ciutat.

²⁸⁶ lo tindria present: i li va dir que el tindria present.

²⁸⁷ lo: ara es refereix al vi que hi havia guardat en aquella casa, no a aquella garrafa concreta.

[14]. Per fer rondes i regonèixer les cases dels barris, per ordre del senyor general

Lo senyor general Álvarez²⁸⁸ demanà a los gremis i comuns [que] compareguessen al seu palàcio a les 10 hores de la nit dos individus de cada gremi. D'aquella gent, quan foren a son palàcio, los digué lo senyor general [que] se repartissen i formessen tantes rondes, prenent son barri cada ronda antes de marxar a fer cada ronda lo seu barri. Los ordes que los donà lo senyor general: que regoneguessen en qualsevol casa o paratge a on podrien amagar-se per no anar a l'obligació del destino, [que] les rondes los prenguessen i fossen presentats tots davant del senyor general. Segons disculpa,²⁸⁹ los donava lo càstig: los feia pagar deu lliures i "¡Cuidado altra vegada!";²⁹⁰ i altres de més culpa los destinava al paratge més dolent que l'enemic nos atacava. Les rondes tenien un ajudant per auxili de cada ronda, i algun soldat. Los qui serviren molt de temps a fer les rondes: Climent Fuster, Ignasi Llampaig, Benet Coderch. Ídem, havem de considerar la gent vella, inútils, criatures de menor edat i dones ausentades de les cases per temor de les bombes o granades [que] nos tirava l'enemic dintre la ciutat. Lo puesto més segur [on] se posaren la gent: a la catredal i als claustros, com la Junta també s'hi estava; atres,²⁹¹ a la iglésia de Sant Narcís; altres, per los convents. ¡Que plors, que llantos! Tant temps d'estar imprimits,²⁹² s'hi posà molta mengia²⁹³ i [hi havia] contingent²⁹⁴ de resultar una pedèmia²⁹⁵ de pesta. ¡Que horror, el culto de Déu esser del tot despreciat!, no de grat, sí per força.

²⁸⁸ Álvarez ← Albers.

²⁸⁹ segons disculpa: segons la justificació que donaven.

²⁹⁰ És a dir, els advertia que anessin amb compte que no els tornessin a enxampar una altra vegada.

²⁹¹ atres: altres (que apareix pocs mots més avall).

²⁹² imprimits: usat erròniament per oprimits.

²⁹³ mengia: "polls i altres paràsits del cos (Girona, Empordà, Garrotxa)" (DCVB).

²⁹⁴ contingent: perill que es produeixi una cosa (cf. contingència "perill casual, de cosa que pot succeir o no", DCVB).

²⁹⁵ pedèmia: epidèmia.

[15]. Los graves danys que va fer l'enemic ab los tiros a la ciutat lo mes de juliol de 1809

Quant s'enarbolà²⁹⁶ la torre de Sant Joan, del corrent mes a 8 de juliol,²⁹⁷ va ser [perquè] per desgràcia los caigué una guspira de foc a la pólvora. S'enarbolà la torre, quasi tota la gent morí i perdérem una clau mestra per defensar-nos; i reservava a Montjuïc, que l'enemic no podia guanyar-lo, i teníem segur lo camí per pujar los de la ciutat a Montjuïc. L'enemic cobrà molt ànimo. Anaven alguns soldats dels enemics a prendre los perpètuos²⁹⁸ de les pedres de dita torre i tiraven ab lo fusill de bala a la plaça de Sant Pere i al baluard i muralla. Molts en feriren i algun que morí, dels nostres. Tamé²⁹⁹ nos privaven algunes vegades lo no poder pujar³⁰⁰ a Montjuïc, per esser invadit dels enemics. Ídem, lo dia 13 de juliol del corrent, a les deu³⁰¹ hores de la nit, caigué una granada [a la] casa Comes. Espatllà³⁰² part de la casa i colgà de terra una criatura, i los altres dalt de dita,³⁰³ tots esguerrats. Luego³⁰⁴ heí anà una de la Crusada, anomenada Francisca Feu, desenterrà la criatura i la portà en part salva.³⁰⁵ Tornà ella junt ab altres gents a portar-se'n los restants que eren esguerrats. I la criatura, la de Santa Bàrbara la portà a coll, i los restants, caminant, los aconduïren en lo Sant Hospital. Per haver rebut l'arc de la muralla [rere?] la casa de Comes, havent passat una hora i mitja, que era a la una de la nit, se trencà aquell arc i caigueren en terra cinc cases de la part d'Onyar, de la casa de Comes fins la de Vinyes. Los que dormien al davant no moriren, los que moriren varen ser setze persones. Un comandant del tèrcio de Vic quedà dret i tot cobert de terra, solament se li veia la cara. Demanà confessió. I confessat que estigué, miraren de traure'l

²⁹⁶ enarbolà: s'incendià.

²⁹⁷ A 8 de juliol, interliniat.

²⁹⁸ perpètuos: usat amb el sentit del cast. *parapetos*.

²⁹⁹ tamé: també.

³⁰⁰ ens privaven... a Montjuïc: és a dir, 'ens privaven de pujar a Montjuïc', malgrat el *no*.

³⁰¹ deu, escrit sobre un text ratllat.

³⁰² espatllà: corregim *espallà* (que hi ha geminació ho demostra que més endavant escriu sempre *espalllar*).

³⁰³ los altres dalt de dita: els que eren al primer pis de dita casa.

³⁰⁴ luego: de seguida.

³⁰⁵ salva: corregim *salvo*.

i la terra s'esllavissà: quedà mort.³⁰⁶ Un capellà anomenat mossèn Joan, la barana del pou lo detingué de la mort i les bigues li detingueren la terra, de modo que lo tragueren viu. Les persones de la part del davant de les cases baixaren per una escala de fusta, sortint per lo balcó.

En tal treball l'enemic tenia l'apuntació dels morters i nos tirava molt seguit. Ídem, lo número dels danys [que] va ocasionar l'enemic més rigorosos foren: los barris de Sant Pere, totes les cases a terra; la iglésia de la Mercè, a terra, una bomba o granada que entrà per un ventanal; o féu caure la paret a la iglésia catredal:³⁰⁷ morí molta gent; lo Sant Hospital del Rei, que tot se cremà i no quedaren res més que les parets: alguns malalts moriren cremats, no per culpa,³⁰⁸ solament va ser³⁰⁹ no poder-los traure per esser lo foc tan apoderat; deixant a part les demés ocurrents³¹⁰ de particular i de l'ermita de Sant Narcís, que tot s'encengué, i fóra mai acabar.

[16]. Ataque de l'enemic³¹¹ per guanyar Montjuïc.

Ídem, los últims dies de juliol del 1809³¹² l'enemic provà d'escalar lo fort de Montjuïc per la part de la bretxa. Logrà l'enemic pujar a dalt; estos³¹³ tots moriren, i quedaven morts a baix del fosso. L'enemic, veient la gran mortaldat del pla, molt dedistant³¹⁴ de Montjuïc, [li] va esser precís recular. Lo senyor general Álvarez manà que lo paisanatge, pagant-los lo jornal, escuressen lo fosso de tot lo rededor,³¹⁵ vist per lo senyor general quan estigués llest. [A] los paisans que foren al treball, cent i tants, los donaven dos pessetes i mitja

³⁰⁶ "El día 13 de noviembre de 1809 desplomóse un trozo de muro de la orilla del río Oñar, entre el final de lo que es hoy la Rambla y el comienzo de la calle de la Platería: se derrumbaron cinco casas y quedaron enterradas entre los escombros 16 personas", segons J. PLA I CARGOL, *La Guerra de la Independencia en Gerona y sus comarcas*, Girona, Dalmau Carles, 1952, p. 163.

³⁰⁷ *catredal*, a l'interliniat.

³⁰⁸ *no per culpa*: no per culpa d'algú en concret.

³⁰⁹ *solament va ser*: l'única causa va ser.

³¹⁰ *ocurrents*: ocurrencies, incidents.

³¹¹ *enemic* ← *enemi*.

³¹² Entre *del* i 1809 hi ha una coma i 20 a l'interliniat.

³¹³ *estos*: es refereix a aquells enemics que havien aconseguit pujar.

³¹⁴ *dedistant*: aquí, 'distant'.

³¹⁵ *de tot lo rededor*: de tot l'entorn (derivat del cast. *al derredor* ← *alrededor*, DCECH).

per jornal, i per comandant era Pere Balmes, fill de l'Esquirol,³¹⁶ paperer. Essent al treball, caigué una granada al mig de tots; no va fer dany sinó ab un,³¹⁷ cosa poca (per dita granada no deixaren lo treball), i caigué per la part del revellí. Quedà molt content Álvarez, i li deixaren lo treball al seu gust. Los morts que enquantraren³¹⁸ baix del fosso, dels enemics, escurant-lo: n'hi trobaren 70. Ídem, lo dia 17 de juny sortí una columna de tropes espanyoles de la ciutat. Esta va passar per lo monte de Montjuïc, per la part de tramuntana, i baixà per la part de sol ponent, atacant ab molt vigor a l'enemic, i lo feren recular al camí ral. Per la part del Pont Major hi enclavaren los canons. Sortí de Gerona altra columna de tropes, fusters i mestres de cases, i les companyies de les Crusades. Igualment, la del senyor general, per lo camí de Pedret. Estos anaren [a] espatllar³¹⁹ lo que tenia treballat l'enemic. L'espatllat lo camí per llur favor, de poc haurien quedat cortats³²⁰ i presoners los francesos del camí ral. No es pensaven que fossen los espanyols que baixessen del monte de Montjuïc. Va esser lo motiu que l'enemic se vegé cortat i desempararen, fugint del modo que pogueren. Va esser un ataque molt ben fet i los enclavaren los canons, los espatllaren tots los treballs i fossos, per no danyar-nos³²¹ ells les muralles. I perdé molta tropa l'enemic, de ferits i morts. Los espanyols, havent-los resiscut³²² molt bé esta sortida, volgueren anar atacar l'enemic al monestir de Sant Daniel. L'enemic los va fer un rigorós foc de fusilleria. Tingueren de recular los espanyols, i moriren alguns; i de ferits, molts, que les minyones de les companyies de Santa Bàrbara treballaren molt portant los ferits al Sant Hospital, i foren molts los ferits. Junt los morts, va esser bastanta pèrdua³²³ per nosaltres, espanyols. Lo dia 4 a 5 de juliol provà l'enemic lo primer assalt de Montjuïc: quedà burlat. Lo dia 8 d'agost sortiren los nostres. De fora, al rededor de Montjuïc, per la part del ponent, tenia una bateria de canons l'enemic; i los enclavaren i

³¹⁶ Recordem que l'autor d'aquestes línies, potser un seu parent, també era fill de l'Esquirol.

³¹⁷ *ab un*: a un.

³¹⁸ *enquantraren*: encontraren.

³¹⁹ *espatllar*: al manuscrit, *aspalllar* (és a dir, *espatllar*, que és la mateixa pronunciació representada per la grafia *espatllar*).

³²⁰ *cortats*: tallats, separats (cast.).

³²¹ *per no danyar-nos*: perquè no ens poguessin danyar.

³²² *resiscut*: reeixit (variant de *reiscut*).

³²³ *pèrdua* ← *perduda*.

mataren molts francesos. Esta salida³²⁴ va ser molt favorable per nosaltres i molta pèrdua per l'enemic. Lo dia 4 a 5 d'agost provà l'enemic l'assalt a Montjuïc per les bretxes i per la part del revellí. Va esser molta la pèrdua que tingué l'enemic i vegé [que] no era possible guanyar-lo per assalt, que pel pla tot era [ple] de morts francesos, i los fossos.³²⁵

[17]. Lo dia 11 d'agost, quan se desemparà Montjuïc, de 1809.

Veient los nostres la porfídia³²⁶ dels enemics, que no estimaven la vida, abandonant-se tots, dedistants³²⁷ uns ab altres a tres passes, que alçant lo cap en vistes ja tenien lo cop de bala de fusell,³²⁸ i les innumerables ampollades³²⁹ que los tiraven los nostres, morint-ne³³⁰ com pluja, dels enemics, tenint gran bretxa auberta de la muralla. Hei ha un puesto anomenat revellí, que los nostres, anant de guàrdia allí, deien que anaven en capella, per matar-hi l'enemic³³¹ ocasions³³² tota la guàrdia. Veient los nostres un puesto tan fúnebre, de morir gent,³³³ determinaren desemparar Montjuïc. Posaren foc a la metja³³⁴ de la pólvora; i passades tantes hores, s'encengué la pólvora. I tota la guarnició se retiraren a Gerona.

[18]. Dia 1 de setembre de 1809. García Conde³³⁵

García Conde, dia ja citat, entrà a Gerona un comboi de comestibles. I vingué per lo camí de Salt molt bestiar de bast, carregat; i altra divisió, que vingué per los montes de Roca, al passar posaren foc al magatzem de la

³²⁴ *salida*: sortida per atacar l'enemic (cast.).

³²⁵ *i los fossos*: a més dels que havien tirat als fossos.

³²⁶ *porfídia*: per *perfidia*, o més aviat per *porfia*.

³²⁷ *dedistants*: distants.

³²⁸ Els enemics avançaven tan atapeïts i tan a prop que oferien un blanc molt fàcil.

³²⁹ *ampollades*: àmpolles o garrafes d'aigua bullent? (en castellà fa servir *polladas*).

³³⁰ *morint-ne* ← *morine*.

³³¹ *per matar-hi l'enemic*: perquè l'enemic hi havia matat.

³³² *ocasions*: en ocasions (sempre usat sense preposició).

³³³ *tan fúnebre, de morir gent*: era fúnebre de tanta gent com hi moria.

³³⁴ *metja*: per metxa (més avall, escriu *meja*)

³³⁵ Jaime García Conde, mariscal de camp de l'exèrcit de Blake, protagonitzà l'exitós comboi de l'1 de setembre del 1809.

pòlvora de l'enemic. Los francesos desempararen i se retiraren a Sarrià ab lo fi de desemparar lo siti; i los francesos de Salt se retiraren per la part de l'Avellaneda.³³⁶ Lo comboi entrà molt bé i l'exèrcit tamé.³³⁷ Los acampaments francesos, no hi quedà tropa d'ell, que tremolaven de por. Quan ja estava per entrar a Gerona, va fer un tràmpol³³⁸ de vent i pluja; apareixia un diluvi, que tothom havia de perdre's. Luego que l'enemic va saber [que] era a Gerona lo comboi i lo mal temps aquietat, reculà l'enemic a prendre los mateixos puestos, ab molt més rigor que antes, cremant blats, cases i persones. Pensant Gerona haver lograt molt alívio i socorre'ns³³⁹ per molt de temps de queviures, durà molt pocs dies. Que³⁴⁰ per menjar carn, los malalts dels sants hospitals i demés persones sitiades tenien de menjar carn de cavall, de matxo i de burro. Bé va ser pitjor quan va ser acabat... I les faves,³⁴¹ que no hi havia sinó blat. Fins³⁴² s'arribà que los soldats menjaven pa de segon sol i poc blat per tapa.³⁴³ Podien fer les guàrdies i retens, anaven aniquilant-se, que a l'últim arribaren a ser unes estàtues. Sols s'aliviaven dels paisans, partint-s'ho com a germans, i anaven a les cases que tenien molí de pedra i feien la farina de moldre. [D']un cortà³⁴⁴ de blat guanyaven 6 pessetes, i de compra 5 pessetes; aixís s'albitraven.³⁴⁵

[19]. L'ataque que va provar l'enemic per tres paratges de bretxa: quartel dels Alemans, Santa Llúcia, Sarrasines.

Dia 19 de setembre de 1809³⁴⁶

Estant l'enemic ab tota prevenció de sis bateries de canons repartides a diferents puestos de la muntanya de Montjuïc, lo dia 19 ja citat provà l'enemic

³³⁶ l'Avellaneda ← la Vallaneda.

³³⁷ tamé: per també.

³³⁸ tràmpol: "ratxada forta, vent tempestuós" (DCVB).

³³⁹ socorre'ns: socórrer-nos (amb el valor de 'haver-nos socorregut').

³⁴⁰ que: se sobreentén 'que al cap de pocs dies'.

³⁴¹ i les faves: i encara pitjor quan es van haver acabat les faves.

³⁴² fins ← fisns.

³⁴³ per tapa: ?

³⁴⁴ cortà: quartà.

³⁴⁵ albitraven: arbitraven ("pensar i cercar la manera d'obtenir una cosa", DCVB).

³⁴⁶ La datació és al marge esquerre del títol.

l'escalar el quartel dels Alemans, Sarrasines i muralla de Santa Llúcia. Vingué una columna dels enemics per la part de Sant Daniel i les restants pel frente. Arribaren fins a la bretxa de cada puesto, ja per entrar³⁴⁷ a dins l'enemic, ab un crit,³⁴⁸ los quefes:³⁴⁹ *Alonc, alonc, mos infans!*,³⁵⁰ donant-los lo major ànimo i valor. Tocaren la campana de la catredal, de sometent; i sentint-la, tothom, baix pena de la vida, havien de ser a los puestos. I l'enemic, sentint lo toc, s'espantava. Teniem fets uns fossos de part de dins, que, a l'entrar, l'enemic caigués dins del fosso, i de canó i fusilleria matà'ls-hi³⁵¹ tots. Assistiren als puestos més perillosos totes les companyies de les Crusades sense excepció, junt les companyies de les minyones de Santa Bàrbara, capellans, estudiants i totes les demás tropes i paisans. Junt lo senyor general Álvarez, posaren los nostres tant ànimo i valor per defensar-se. Únicament havia d'esser prodigi dels sants el detenir-los, perquè envestien com a gossos. Va esser l'enemic arretsajat³⁵² de mal modo: la pèrdua de l'enemic va ser molta i no tingueren ganes de tornar-hi a provar, per la molta pèrdua [que] tingué. Dels nostres també en moriren, i de ferits també n'hi va haver molts. Les companyies de Santa Bàrbara i Ultònia treballaren moltíssim bé.

[20]. Tractat del senyor general Álvarez

Veient lo senyor general Álvarez que lo vassall de la present ciutat se defensava tan bé i feien tots més que no podien, i d'altra part aconsolava a totes parts a on passava, i los deia: "Paciència, que dins pocs dies vindran los nostres germans a levantar-nos lo siti". Envià molts plects al senyor general Blake³⁵³ i sempre li donà

³⁴⁷ *ja per entrar*: ja a punt d'entrar.

³⁴⁸ *un crit* ← un crits.

³⁴⁹ *quefes*: catalanització habitual a l'època del cast. *jefes*.

³⁵⁰ *Allons, allons, mes enfants!*

³⁵¹ *matà'ls-hi*: matar-los-hi.

³⁵² *arretsajat*: grafia errònia per *arretjassat* o *arretxassat* 'rebutjat' (cast. *rechazado*).

³⁵³ *Blake* ← *Blaque*.

bones fiances i males anyades.³⁵⁴ Lo passà de noves:³⁵⁵ que per tal diada... Passà³⁵⁶ aquella, altra i d'altra. Corresponent-se ab senyals de les muntanyes, i d'esta de Gerona igualment, en tant que un dia encengueren atxes davant la portalada de la catedral, a la vetlla,³⁵⁷ i los de defora correspongueren, i sempre quedà enganyat. Però no quedà³⁵⁸ lo senyor general de donar consol i ànimo al pobre vassall i no quedava³⁵⁹ ell de veure la debilès³⁶⁰ i la falta dels aliments. I ell, de veure's ab parlaments dels enemics [perquè] entregués la ciutat i respondre'ls que si per tal dia no venien los espanyols [a] auxiliar-lo, entregaria³⁶¹ la plaça. L'enemic li tornava de resposta que li donava alguns dies més, solament fos segur [que] en dit dia entregués dita plaça. Lo senyor general mai consentí, solament passant a l'enemic de noves i aguantant la venida de Blake, quin dia li tocarà lo cor de venir a rescatarnos. Confiant tots los de la ciutat que lo dia 29 d'octubre, gloriós Sant Narcís, per esser diada senyalada, no faria falta,³⁶² [que] Blake ab l'exèrcit seu baixaria a Gerona i levantaria lo siti. Tampoc no complí. Lo que va fer: va marxar d'Aulot³⁶³ ab l'exèrcit de 14 mil hòmens per entrar un comboi ab molt de bestiar de llana i de matxos carregats de comestibles, per Sant Feliu de Pallerols, les Planes, la Cellera. Al moment que li tocava de partir cap Anglès i per Bescanó, va fer-ho tot al revés, que a punta d'alba donà avís a son exèrcit per Hostalric, Lloret, Sant Feliu de Guíxols. Per últim, arribà a posentar a Santa Pallaia, per entrar a Gerona dit comboi. Feren dos divisions: una per la part dels Àngels i altra [comandada per] O'Donnell, que manava la manguàrdia,³⁶⁴ i esta al camí per Montnegre i Castellar. Descoberts que foren dels enemics, ab los majors apuros defensant-se dels enemics, ab

³⁵⁴ *donar bones fiances i males anyades*: en sentit figurat, 'fer promeses que no es pensen complir' (el DCVB recull: "Les fiances i les males anyades treuen la gent de les cases"); en sentit literal, tots acabem d'assistir a la seva verificació.

³⁵⁵ *lo passà de noves*: "entretenir amb bones paraules, amb promeses, amb objeccions, etc." (*fer passar amb noves*, DCVB).

³⁵⁶ *Segueixen lletres ratllades*.

³⁵⁷ *vetlla* ← *vella*.

³⁵⁸ *quedà*: no deixà, no va cessar.

³⁵⁹ *no quedava*: no deixava.

³⁶⁰ *debilès*: debilesa, debilitat. Encara que el cast. *debilez* no existeixi, el sufix és castellà (com *rapidès*, de *rapidez*, per *rapidesa* i tots els altres casos semblants).

³⁶¹ *entregaria* ← *entregari*.

³⁶² *no faria falta*: no fallaria.

³⁶³ *Aulot* per *Olot*.

³⁶⁴ *manguàrdia*: pel cast. *vanguardia* 'avantguarda'.

menos forces, logrà O'Donnell entrar a Gerona ab lo comboi de tres-cents matxos carregats. I va entrar per la gran misericòrdia de Déu i esser bon soldat, essent en lo perill més pròxims de perdre's tots per la contradicció³⁶⁵ dels enemics. Enviaren a dir an el senyor general Blake que enviés lo reforç seu; ell ho va fer tot al contrari, que marxà, ell i l'exèrcit, de Santa Pellaia cap a Sant Feliu, tornant-se'n a son modo, dispersos molts i molt contingent, que l'enemic los podia prendre tot lo que portaven i haver-los fets presoners, ab tot que los prengué molta part del comboi, l'enemic. Esta vinguda de comboi va ser lo dia 31 d'octubre o als primers dies de novembre de 1809. Passats³⁶⁶ alguns dies que lo senyor O'Donnell s'estava a Gerona, se determinà³⁶⁷ marxar de Gerona ab la seva divisió i marxà pel pla a la baoneta, ab molt de silenci, i passà prop dels acampaments dels enemics sens que no rebé³⁶⁸ cap dany. Los matxos i demés cavalcadures que entraren a Gerona per l'explicat comboi ab O'Donnell foren obligats morir per aliments dels defensors de la ciutat. Passaren l'espai d'un mes i dies, mantenint-se tots del millor modo pusquien. Los més pobres i los més faltats de salut se morien per les voltes, de fam i misèria. Acabats los aliments i no tenir ninguna esperança de venir auxiliar dita ciutat, l'excel·lentíssim i senyor general Álvarez³⁶⁹ caigué malalt. Después que l'enemic va haver guanyat lo fort del Cabildo, que ja no podia comunicar-se los forts ab la ciutat, varen esser precisats los de la ciutat a capitular,³⁷⁰ qui fou don Blas de Fornàs i altres. Lo tractat de la capitulació va ser lo dia 10 de desembre de l'any 1809. I lo dia 11, a 9 hores del matí, l'enemic general Augereau entrà a Gerona ab la sua divisió i prengué possessió de la ciutat i castells. Luego que l'enemic va haver entrat, molts de la ciutat marxaren de Gerona. I lo dia de l'entrada de l'enemic, les nostres tropes, formades a la plaça de les Cols, a la part d'Onyar, luego los desarmaren³⁷¹ i los acompanyaren presoners a França. Ab lo rigor que entraren, tots temblaven de por per los pregons:³⁷² en cas d'enquantrar armes per les cases i altres coses, tot pena de mort. De modo que per los carrerons, carrers i places,

³⁶⁵ *contradicció*: oposició, resistència.

³⁶⁶ *passats* ← *passat*.

³⁶⁷ *se determinà*: va decidir.

³⁶⁸ *sens que no rebé*: 'sense rebre' o 'que no rebé'.

³⁶⁹ *Álvarez*, centrat en línia a part.

³⁷⁰ *capitular* ← *capturar*.

³⁷¹ El dia de l'entrada de l'enemic, les nostres tropes estaven formades a la plaça de les Cols i els francesos de seguida els van desarmar i se'ls van endur presoners cap a França.

³⁷² *pregons* ← *pregos* (més avall, *pregons*).

tot era d'armes: sabres, baonetes llençades dels paisans i cartutxos; l'enemic tot ho arplegà. I lo dia 13 a la matinada se'n portaren tots los religios[os] dels convents, posats tots al convent de Sant Francesc. Del dit convent se'ls ne portaren presoners a França entre dotze o una hora de la nit. Aixís logrà l'enemic, ab los pregons tots pena de mort, que cap paisà no gosà acultar³⁷³ al soldat, ni que li fos germà, ni cap religiós; aixís lograren portar-se'ls-ne³⁷⁴ a França.

Faç³⁷⁵ a saber la pena de molts particulars que se feren molí de pedra per fer farina. Per ell li costà:

Lo molí de pedra..... 7 lliures, 10 sous
 Un cortà de blat..... 1 lliura, 17 sous, 6 diners
 De moldre'l, i no molt bé..... 2 lliures, 5 sous
 Lo pa de munició..... 3 lliures
 Pitjor, que fins lo segon, sol ajustat com pa cuit al forn, los soldats lo compraven i en pagaven a 22 diners la lliura..... 1 sou, 10 diners
 Una cabeça d'all..... 1 sou, 10 diners
 Un parell de gallines mortes..... 30 lliures
 Un porró de vi, al carrer de la Rutlla³⁷⁶
 lo venien 18 pessetes..... 6 lliures, 15 sous
 La mesura de l'aiguardent, en pagaven
 4 duros per revendre..... 7 lliures, 10 sous
 I a lo últim³⁷⁷ del siti³⁷⁸ en ninguna part no n'hi havia, que va esser ben acabat.

Poden traure calco³⁷⁹ de tot. I de la gent a les muralles ab molta de mengia, que dit siti durà l'espai de set mesos i dies. I i l'enemic se'n portà³⁸⁰ Álvarez, i lo feren morir a Figueres, ab molts afronts [que] li va fer l'enemic.

³⁷³ acultar: ocultar.

³⁷⁴ portar-se'ls-ne ← portarselne.

³⁷⁵ faç: faig.

³⁷⁶ Rutlla ← Rulla.

³⁷⁷ a lo últim: al final.

³⁷⁸ siti: setge.

³⁷⁹ calco: ècalc (cast.)?

³⁸⁰ se'n portà: conservem tal com s'escrivia a l'època l'actual s'emportà.

[21]. Explicació dels tiros i demés efectos que ha consumido la plasa de Gerona, dia 20 de juny de 1808. Se tiraren de la plaça, escalant.

Cañonazos con bala rasa.....	980
Cañonazos de metralla	342

Primer siti. La plaça i castillo de Montjuïc i demés

Bombas de a 12 purgadas ³⁸¹	130
Cañonazos de metralla	104
Ídem, con bala.....	1.650
Granadas de a 8 purgadas	160
Granadas de a 6 purgadas	200

L'últim siti. [Lo] que ha tirat la plaça a l'enemic

Primo, bombas de a 12 purgadas.....	16.000
Ídem, de a 10 purgadas	460
Ídem, de a 9 purgadas.....	15.600 ³⁸²
Granadas de a 8 purgadas	11.000
Ídem, de a 6 purgadas.....	9.000
Cañonazos ³⁸³ de metralla.....	700
Cañonazos ³⁸⁴ con bala rasa.....	22.000
Granadas de mano	23.000

Fuegos artificiales. [Lo que ha] consumido la plaça

Espualetes per ³⁸⁵ bombes d'a 12 porgades	20.000
Ídem, per les d'a 10 porgades.....	500
Ídem, per les d'a 9 porgades.....	16.000
Ídem, per granades d'a 8 porgades.....	13.000

³⁸¹ *purgadas*: per *pulgadas* 'polzades'. La grafia del manuscrit fa dubtar a vegades de si un determinat mot és en castellà o en català.

³⁸² El número 5 escrit sobre un altre de ratllat.

³⁸³ *cañonazos* ← *canonassos*.

³⁸⁴ *cañonazos* ← *canonassos*.

³⁸⁵ *per*: aquests *per* són l'única cosa que ens fa pensar que aquest apartat està escrit en català: *Espualetas per bombas de a 12 purgadas*, etc.

Ídem, per les de 6 porgades.....	11.000
Ídem, per granades de mano.....	26.000
Estopines d'a 24.....	36.000
Ídem, d'a 16.....	42.000
Ídem, pel d'a 12.....	40.000
Ídem, pel d'a 8.....	16.000
Ídem, pel d'a 4.....	6.000

Siguen los fuegos artificiales

Bombes d'inluminació per lo morter, d'a 9 porgades.....	72
Bales d'inluminacion per l'abús ³⁸⁶ d'a 8 porgades.....	325
Ídem, per l'obús ³⁸⁷ d'a 6 porgades.....	400
Carcasas para el mortero de 12 purgadas.....	180
Ídem, para el mortero de a 9 porgades.....	270
Camisas embreadas.....	150
Faxinas ³⁸⁸ embreadas.....	200
Polladas ³⁸⁹ para mortero de a 12 purgadas.....	320
Ídem para el mortero de a 9 purgadas.....	430
Cuetes ³⁹⁰ de 21 líneas.....	40
Ídem, de 15 líneas.....	30
Barriles fulminantes.....	4
Pólvora consumida.....	3.525 quilos

Las municiones que han gastado los enemigos en el primer siti

Bombas.....	630
Granadas.....	550
Cañonazos de metralla.....	125
Cañonazos con bala.....	2.600

³⁸⁶ *per l'abús*: obús; en el manuscrit, *per lo abus*.

³⁸⁷ *per l'obús*: en el manuscrit, *per el obus*.

³⁸⁸ *faxinas*: feixines.

³⁸⁹ *polladas*: ?

³⁹⁰ *cuetes*: enteneu *cohetes*.

Las municiones que han gastado los enemigos en el último sitio

Bombas.....	27.000
Granadas.....	15.000
Metralla cañonasa.....	600
Cañonasa de bala.....	48.000

Don Narcís Serrats

[22]. Faltes durant lo siti o descuit.

Un coronel anglès,³⁹¹ tocant una trompa marina, cridava a l'enemic francès, i molts se'n passaven a la ciutat. Morí per lo siti.³⁹²

Mentres estàvem en lo siti, lo senyor O'Donnell va manar se fes una música d'una part a altra de la ciutat; i l'enemic, per l'agravi, va fer tirar moltes bombes i granades, que ab dits tiros moltes cases de la present ciutat reberen i los feren gravíssim dany.

Lo número dels morts que resultà³⁹³ |en l'|últim siti de tots los de la ciutat..... 14.500

[23]. Declaració dels enemics en fer los empleats espanyols.

Los habitants de la present ciutat tots foren humils. Alguns, durant lo siti, no compliren a l'obligació. Aquestos prengueren empleo per servir a ells i procuraren a fer grave dany al bon vassall. Valent-se de l'autoritat, procuraren a favor dels enemics. No hi van compresos tots, però sí la major part. Lo rissuenyo de la cara³⁹⁴ declarava³⁹⁵ lo gran amor tenien posat ab³⁹⁶ lo francès, pensant que per sempre seríem governats dels³⁹⁷ francesos. Per est motiu feren molts despits als bons vassalls que eren a favor de la pàtria. Los empleats bons, mirant a nostre bé, feren lo possible. Ab los

³⁹¹ *inglès* ← *ygles*.

³⁹² Paràgraf afegit posteriorment en l'interliniat.

³⁹³ *resultà* ← *resutà*.

³⁹⁴ *lo risueño de la cara*: l'alegria que la cara mostrava.

³⁹⁵ *declarava* ← *declaravan*.

³⁹⁶ *ab*: en.

³⁹⁷ *dels* ← *del*.

fets i avisos demostraven lo bon cor al paisanatge, component-ho del millor modo. Estos empleats era del cas que servissen, i si no hi fossen estats estos haurien resultat morts per les cases i molts robos i altres danys. Poso³⁹⁸ dos empleats bons a favor de la pàtria: el mera³⁹⁹ don Narcís, baró de Foixà, i son germà, que servia de coronel de la cavalleria de Sant Narcís. Estos servien l'un en una part i l'altre a l'altra, tots a favor a la pàtria.⁴⁰⁰ Lo que succeí a don Narcís de Burguès, que l'enemic l'arrestà, fent-li amenaces de portarlo a França, li resultà una malaltia. L'enemic ho feia pensant [que], com a parent, se corresponia⁴⁰¹ ab O'Donnell i, [com que] O'Donnell era general dels espanyols, d'est modo alcancessen⁴⁰² d'O'Donnell [que] no fos favorable a la pàtria. Va ser precís [a] Burguès ausentar-se de Gerona a viure a la sua heretat de Coromines, bisbat de Vic. Los que serviren dels tércios primer i segon de Gerona: comandant en quefe de Foixà, altre de casa Bou, notari Mallol. Fóra amolestar⁴⁰³ notar tots los que han servit, fills de Gerona i tots bons patricis, al Rei i la Pàtria.

[24]. Proseguint los empleos i a on se feren.

Los empleats los feren en casa de la ciutat i en altre dia a la iglésia de Carme. President en dites juntes: don Francisco Delàs. Feren comparèixer als gremis i comuns. Antes de tenir la junta, feren fer lo jurament a tots i damunt posant la mà a un santcristo, manifestant-los fossen fidels a Napoleon, i después nombraren los empleats a vots. En altra ocasió, feien comparèixer tothom a la policia, igualment los capellans, i los feien prendre la carta de seguritat, midant-los quantes porgades [feien] i [anotant] la fesomia de la

³⁹⁸ *poso*: poso com a exemples.

³⁹⁹ *el mera*: per *el maire* (fr. *le maire*) 'l'alcalde' (← *almera*).

⁴⁰⁰ "La resta van col·laborar amb els ocupants més aviat per raons pràctiques o per obligació. Alguns van ser especialment ben valorats pels bonapartistes i no massa malvistos pels patriotes, com el grup de barcelonins format per l'hisendat Josep Pujol i els advocats Melcior de Guàrdia, els germans Antoni i Josep de Campà, i Josep A. Verdaguer, així com l'alcalde de Girona baró de Foixà" (Maties RAMISA VERDAGUER, "La Guerra del Francès a Catalunya", <<http://hipatia.uab.cat/guerradelfrances/articulos.asp>>).

⁴⁰¹ *se corresponia*: estava en contacte.

⁴⁰² *alcancessen*: aconseguissin (← *alcasesen*).

⁴⁰³ *amolestar*: molestar.

cara, los anys, i tot assentat a la carta. La primera vegada feien pagar mitja pesseta i després una pesseta. Si la perdien, fent-ne una altra de nova, quatre pessetes. La carta no prevalia⁴⁰⁴ sinó per tres mesos. Complert lo temps de principi, feien pregó per la ciutat per ratificar-la: pagava mitja pesseta. Havent passat alguns dies, [a] qui no havia comparegut los feien pagar una pesseta. I per ells esser segurs se valien de les guàrdies dels portals, regoneixent-los la carta i privats de no poder sortir⁴⁰⁵ fins s'haguessen subjectats, portant-la corrent;⁴⁰⁶ era un molló⁴⁰⁷ de diners. Ídem, altre empleat a fer anar al treball tanta de gent. Manat de l'empleat i avisats del dia antes, tenien de comparèixer al treball. I que fos malalt algun dels avisats, lo posaria un home al treball, pagant lo malalt de son bolsillo. Dóna molt que merèixer⁴⁰⁸ a molts individus malalts i molts pobres. Per no saber com recórrer, malalts, estos moriren, ocasionant-los la mort l'empleat. Lo treball consistia [a] netejar los quartels, los convents i comunes i altres puestos, i enterrar tots los morts francesos de rededor⁴⁰⁹ de Gerona. Ídem, l'allotjador ab baludes,⁴¹⁰ i molt sovint 15 soldats i dos sargentos, i allotjats⁴¹¹ ab bolleta,⁴¹² quatre soldats i dos sargentos. I recorrent les cases per no poder-los aconduir,⁴¹³ los responia que ho componguessen del millor modo poguessen; altrament,⁴¹⁴ que los posessen al propi llit dels amos. Les cases que li donaven salari cada mes, estos quedaven llibres d'allotjament,⁴¹⁵ i li prevalia⁴¹⁶ una suma de diner cada mes.

⁴⁰⁴ *prevalia*: valia, era vàlida.

⁴⁰⁵ *privats de no*: hi sobra no.

⁴⁰⁶ *corrent*: al corrent.

⁴⁰⁷ *un molló*: un munt ("munt de coses de poca alçada", DCVB).

⁴⁰⁸ *donà molt que merèixer*: molts patiments, moltes dificultats (no enreg.).

⁴⁰⁹ *de rededor*: dels voltants (del cast. *de alrededor*, interpretat com *de el rededor*).

⁴¹⁰ *baludes*: el DCVB defineix *baluda* com "munió, ratxa de qualque cosa". Sembla com si *ab baludes* fos un sistema de repartiment dels militars diferent que *ab bolleta*.

⁴¹¹ *allotjats* ← *allotgats*.

⁴¹² *ab bolleta*: ¿per sorteig? (*bolleta* ¿'bola o bolla petita' o 'butlleta'?).

⁴¹³ *i recorrent... aconduir*: i a les cases que al·legaven (*recórrer* en el sentit de 'apellar') que no tenien condicions per allotjar-los bé.

⁴¹⁴ *altrament*: en última instància, si no podien fer-ho d'altra manera.

⁴¹⁵ *d'allotjament* ← *de llotjament*.

⁴¹⁶ *li prevalia*: li'n provenia, n'obtenia.

Ídem, per empedrar lo carrer al frente de sa casa, qui més o menos. A mi,.....	7 lliures, 2 sous, 6 diners
Ídem, per lo número de la casa.....	3 sous, 9 diners
Ídem, per mudar los números ab un rajol, segona vegada, cada casa	7 sous, 6 diners
Miquel Fàbrega, mestre de cases, d'un sol particular, suma.....	7 lliures, 13 sous, 9 diners

[25]. A. Pr^{mo}417 Manat d'altre empleat. Dia 4 març de 1810

Essent avisats los caps de cases personalment, lo dia antes per l'endemà, [que] compareguessen a la plaça del Vi, los remeteren ab diferents puestos per remendar⁴¹⁸ lo espatllat⁴¹⁹ junt, repartits [per] los mestres de cases, i estos los posaven lo salari. Igualment concorrien les gents dels pobles, tant Gerona com los forasters, sens pagar l' hora del dinar, que es componguesen,⁴²⁰ i a la tarda a tal hora tothom al treball, manat del francès. I feien regnar lo bastó en cas de fer lo vago o [que] estigués molt cansat. Estos anaren a remendar a Montjuïc; los restants, repartits a diferents parts de treballs. A la tarda, l'empleat avisava los de la ciutat per l'endemà. Ja permeteren llogar-hi lo valor, donant l'encàrrec al qui los avisava. [L']empleat los feia pagar dos pessetes. Los qui sortien del treball los contaven,⁴²¹ sent-hi ell present, mirant la llista si n'hi faltava cap, i los deia⁴²² qui volia llogar-se per lo dia següent; s'hi llogaven a pesseta i mitja. Li quedava molt bon salari.

[26]. Lo manat per los enemics francesos a Gerona

L'enemic, per horroritzar lo paisanatge de Gerona i manat de la policia, don Luis⁴²³ manà als paisans, camàlics o altres, [que] sortissen per les places i carrers ab perxes i bastons [i] matessen los gossos. Un dia n'hi ompliren

⁴¹⁷ A. Pr^{mo}: ?

⁴¹⁸ remendar: reparar (cast.).

⁴¹⁹ espatllat ← espallat.

⁴²⁰ que es componguesen: que s'espavilessin ells mateixos per dinar.

⁴²¹ contaven: per comptaven.

⁴²² los deia: els preguntava.

⁴²³ don Luis: més avall, don Lluís Pr^o.

un carro, de gossos morts, i a l'altre dia, dos carros plens. Los portaren fora de la ciutat a soterrà'ls,⁴²⁴ per orde de don Lluís Puà. Ídem, l'enemic no es cuidava de raons: acusant falsament, penjaven a qualsevol de principi; no els donaven gaire⁴²⁵ temps, acompanyat lo reo de gent d'armes, sens sacerdot. A la plaça de les Cols per estos plantaren les forques i penjaren lo senyor rector d'Arbúcies i un anglès i quatre paisans, a saber, que un dia varen ser los següents, i los primers don Narcís Dòria, rector d'Arbúcies, ab dos paisans. Lo reverend rector, luego⁴²⁶ lo penjaren. I los dos paisans, per conèixer que no mereixien la mort, enviaren an el general per concedir-los el perdó, i foren sentenciats a morir.⁴²⁷ Lo número dels difunts sentenciats, i Déu los haja perdonats, consten a la llibreta de tres fulls escrits.⁴²⁸ I trobaran lo número explicats i la lletra escrita de caret.⁴²⁹ Fins a la creu petita, és que no tingueren los reos acompanyament de sacerdot; i los de la creu grossa tots tingueren lo consol del sacerdot acompanyar-los, exhortant-los per lo camí; i de⁴³⁰ l'última creu grossa, tots los restants continuaren ab acompanyament del sacerdot. Lo senyor claver Bartomeu Planella, de la catredal, acompanyà a l'anglès i dos altres a la plaça del Vi, exhortant-los. S'espantà i estigué molt temps malalt, i d'aquella morí. I per substitut d'ell hei anà altre capellà. Altra ocasió, mossèn Pau Sambola, i los restants los acompanyà lo reverend Tomàs Rabassa, de Sant Feliu.

Ídem, un dia l'enemic posà un reo a la vergonya, a l'argolla⁴³¹ al costat del portal i de la carnisseria de la plaça de les Cols. Una minyona, mirant-se l'anomenat, que tremolava de fred i ab les puntes dels peus solament tocava al catafal, i nevava bastant, tingué la minyona molta compassió

⁴²⁴ a soterrà'ls: a soterrar-los.

⁴²⁵ gaire ← gaia.

⁴²⁶ luego: tot d'una.

⁴²⁷ Los dos paisans no són el subjecte del verb *enviaren* sinó de *mereixien*. És a dir, algú que va trobar obvi que els dos paisans no es mereixien morir els va enviar al general, el qual, en canvi, va ratificar la condemna.

⁴²⁸ Es tracta d'un quadernet de tres fulls escrit per Tomàs Rabassa i incorporat a les memòries de Feu.

⁴²⁹ de caret: ?

⁴³⁰ de: des de.

⁴³¹ argolla: per *picota* o *castell* (o simplement una argolla on es lligaven els presos amb la mateixa finalitat d'exhibició i escarni públics).

d'aquell home i s'hi acostà per parlar-li. La sentinella⁴³² la va fer apartar. La minyona anà a trobar lo senyor oficial de la guàrdia, demanant-li permís per poder-li parlar i per lo demés. L'oficial l'hi concedí. La minyona va portar mig vas d'aiguardent i l'hi donà que lo begués, i un braseret ab foc li posà als peus. Aconduït que estigué, la minyona posà un plat a la taula i tragué diners de son bolsillo i los posà a dins del plat per caritat. Veient la gent la garbositat⁴³³ d'aquella minyona, tots los demés paisans feren lo mateix, a fer-li limosna, que arplegà molt de diner. Veient l'enemic tanta limosna, resolgueren traure'l de la vergonya. Lo reo tenia d'estar-hi quatre hores i cada hora era un any de presidí. Com no hi va estar més que dues hores, logrà lo benefici de dos anys: aixís, no li tocà sinó dos anys de desterro. Dit per los mateixos francesos, que la minyona i la restant gent lograren los dos anys a favor d'aquell home, i ningú s'ho pensava. La que va fer esta caritat del reo era de Santa Bàrbara:⁴³⁴ Francisca Ametller,⁴³⁵ donzella.

[27]. La contribució que va fer pagar a Gerona en l'entrada lo general Augereau ab lo seu exèrcit

Primo: manà Augereau que súbito⁴³⁶ se fessen mig milió de pessetes i la Junta donà mà⁴³⁷ en aconsolar-los. S'arplegà tota la plata de les iglésies, que en suma arplegaren de setanta a vuitanta mil onces de plata. Més: se fongué lo pàlit⁴³⁸ d'or de la catredal, [de] pes quatre-centes onces. Or molt bo, encara que posat en barra passava de 20 a 22 quilats. I l'enemic ho rebé a preu corrent, i guanyà l'enemic ab l'or molt de diner. Més: una multitud de pedres precioses, com són diamants i esmeraldes, i una multitud de dobles de quatre. És dir, s'arribà a pagar a poca diferència la suma de lo que los malvats demanaren.⁴³⁹ I no es podia de cap manera arplegar més perquè l'esponja estava tan espremada⁴⁴⁰ [que] ja no

⁴³² *la sentinella*: un sentinella, un membre de la sentinella.

⁴³³ *garbositat*: 'qualitat de garbós' (de *garbós* "gallard i graciós de gest", cast.).

⁴³⁴ *Bàrbara* ← *Barbar*.

⁴³⁵ *Ametller* ← *Amallé*.

⁴³⁶ *súbito*: immediatament.

⁴³⁷ *donà mà*: ajudar, fer el possible (*dar les mans*: "consentir, venir bé en alguna cosa", *DCVB*).

⁴³⁸ *pàlit*: per *pali* (o *pali*) 'frontó d'altar' (*DCVB*).

⁴³⁹ *demanaren* ← *dennaren*.

⁴⁴⁰ *espremada*: per *espremuda*.

podia rajar aigua. L'argenter que presencià en la sagrestia de la catedral, elegit per la il·lustre Junta de Gerona, verdader espanyol, amador de la pàtria i a nostre monarca, Josep Puig, argenter de Gerona, dono fe de son dictamen i firmat ab un paper com és aixís lo explicat, i queda dit paper en mon poder del qui escriu lo expressat. MIQUEL FEU I BALMES, esquirolet,⁴⁴¹ argenter.

[28]. Los sentenciats en l'any 1810. En⁴⁴² seguida de la creu correspon esta lligienda⁴⁴³

Sentenciats en l'any 1810.

- Dia⁴⁴⁴ 1 de gener. Reverend Narcís Dòria, rector d'Arbúcies.
 1 Narcís Camps, d'Orriols, casat.
 1 Josep Font, de Viladomí,⁴⁴⁵ casat.
- Dia⁴⁴⁶ 3 Grau Geli, de Foixà, casat.
- Dia 13 Domingo Melcior, de Viert, casat.
- Dia⁴⁴⁷ 28 Un anglès i tres paisans.
- Dia⁴⁴⁸ 3 de febrer. Toni Tixis,⁴⁴⁹ de Santa Llogaia del Terri.
 3 Jeroni Gifreu, de Fontcoberta o Sant Trens.⁴⁵⁰
 3 Mateu Cases, de Pont-xetmar.⁴⁵¹
 3 Francesc Bassaganyes, de Camós.
 3 Mosso de mas Parat,⁴⁵² de Camós.
 3 Mosso de casa Cardull, de Camós.⁴⁵³

⁴⁴¹ *esquirolet*: natural del poble de l'Esquirol, anomenat també Santa Maria de Corcó.

⁴⁴² *en* ← *e*.

⁴⁴³ *lligienda*: escrit. llegendes escrit explicatiu. *Verso* en blanc.

⁴⁴⁴ *caret*: escrit sota *dia* en lletra petita.

⁴⁴⁵ *Viladomí* ← *Viladami*.

⁴⁴⁶ Seguit de creu grossa i l'abreviatura *Ce*.

⁴⁴⁷ Seguit de creu petita.

⁴⁴⁸ Seguit de creu grossa i l'abreviatura *Ra*^o.

⁴⁴⁹ *Toni Tixis* ← *Thoni Thixis*.

⁴⁵⁰ *Sant Trens* ← *Sant Threns*, amb la *r* afegida posteriorment a l'interlineat.

⁴⁵¹ *Pont-xetmar* ← *Pontxatma*. Indret de Cornellà del Terri (Pla de l'Estany).

⁴⁵² *Parat*: variant de *Prat* amb una vocal epentètica.

⁴⁵³ Nota al marge dret, abraçant els noms de tots els sentenciats del dia 3 de febrer: *Estos foren sentenciats en la Costa Roja, en les alzines*.

- Dia⁴⁵⁴ 6 de febrer. Miquel Caselles, de Rafart, casat.
 6⁴⁵⁵ Joan Nadal, de Montnegre, casat
- Dia 5 de març. Robaren en la catedral los vasos sagrats: dos canadelles d'or, un calze i altres ornaments; i en la col·legiata de Sant Feliu, los vasos sagrats.
 I lo dia 6 fusillaren a tres soldats de Vesfària⁴⁵⁶
 i un⁴⁵⁷ anglès, davant los apòstols de la catedral.⁴⁵⁸
- Dia 8 de març. Un suís⁴⁵⁹ retirat.
- Dia⁴⁶⁰ 16 d'abril. Roc Quintar,⁴⁶¹ de Sant Feliu de Guíxols, fadrí.
 16 Josep Comes, àlies *En Gria*, de Sant Feliu Sasserra, fadrí.
- Dia 18 de maig. Reverend Viola Argonista, de Torroella de Montgrí.
- Dia 29 de juny. Pau Pase,⁴⁶² de Tordera, del primer Regiment de Gerona.
 29 Francesc Torbany, de Vidreres.
- Dia 18 de juliol. Josep Serra, de Palafrugell.
- Dia 23 agost 2 napolitans.
- Dia 25 agost 1 napolità.
- Dia 31 agost 2 napolitans.
- Dia 8 desembre 1 soldat de cavall.
- Dia 12 desembre 1 anomenat Cartagena, de Sant Hilari, fadrí.
- Dia 29 desembre Fusillaren lo moliner de Gaserans.

⁴⁵⁴ Seguit de +.

⁴⁵⁵ Precedit de creu petita.

⁴⁵⁶ *Vesfària*: Westfàlia.

⁴⁵⁷ *Caret*, escrit al marge esquerre.

⁴⁵⁸ A la plaça dels Apòstols.

⁴⁵⁹ *suís* ← *sohis*.

⁴⁶⁰ Seguit de +.

⁴⁶¹ *Quintar* (*Quintà*) ← *Quinta*.

⁴⁶² *Pase*: sic (*¿per Pare?*).

Sentenciats en l'any 1811.

- Dia 12 de gener. Joaquim. Era parrot,⁴⁶³ de Pont Major.
- 16 Josep Puig,⁴⁶⁴ de les Serres. Era de la companyia del doctor Rovira.
- 26 Mariàngela Moret, viuda,⁴⁶⁵ de Sant Daniel.
- 26 Clara Moret, donzella, de Sant Daniel.
- 26 Norat Moret. Fill i filla, i mare.⁴⁶⁶
- 26 Pere Martí, s'ignora la sua pàtria, fadri.
- 26 Miguel Cercós,⁴⁶⁷ de Targa, casat.
- Dia 2 de febrer. Llorenç Gussinyer, de Castellfollit, miquelet del doctor Rovira.
- 2 Anton Costa, de Tortellà, companyia del doctor Rovira.
- 3 Francesc Moles, de Setcases, companyia del doctor Rovira.
- Dia 18 Se nota⁴⁶⁸ que Pere Pericai, de Pals, estigué penjat set minuts; després lo despenjaren i lo sangraren per les venes del coll i l'untaren ab licors i lo retornaren. Lo portaren en l'hospital. Quan fou curat l'enviaren a presidi, però ja ha tornat en la sua pàtria.
- Dia 8 de març. Esteve Martí, de Fontclara.
- 1 Toni Pasqual, de Pals.
- Dia 25 d'abril. Se nota que Rafel Sastre, de Roses, prengué la plaça de verdugo per librar-se de la mort, [a] la qual era sentenciat; i ha preseverat⁴⁶⁹ fins a la fi. I quan havia de fer⁴⁷⁰ sentència, a l'anada i tornada lo portaven emmanillat i lligat com un gos rabiós.
- Dia 25 d'abril. Joan Fitó i —, ⁴⁷¹ corder de Vilanna.

⁴⁶³ *parrot*: sinònim de *caragirat* (ho diu ell mateix una mica més avall). Segons Griera, "soldat d'un batalló de la guerra dels francesos que servia d'explorador a aquests" (DCVB).

⁴⁶⁴ *Puig* ← *Puix*.

⁴⁶⁵ *viuda* ← *vuida*.

⁴⁶⁶ Mariàngela Moret era la mare de Clara i de Norat.

⁴⁶⁷ *Cercós* ← *Sarcós*.

⁴⁶⁸ *se nota*: s'anota, es deixa anotar.

⁴⁶⁹ *preseverat*: perseverat.

⁴⁷⁰ *fer*: executar.

⁴⁷¹ Espai deixat en blanc.

- 1 Joan Fitó, de Vilanna.
- 1 Mateu⁴⁷² Puig,⁴⁷³ de Vilanna.
- 1 Francisco Vinyet, de Bescanó.
- Dia 24 de maig. Verdalaga, de Torroella de Montgrí, per sobrenom.⁴⁷⁴
- Dia 1 de juny. Pere Font, de Vilafant, companyia del doctor Rovira.
- 6 Miquel Boades, de Ridernes.⁴⁷⁵
- 6 Lluís, de Muralles. Companyia del capità Cols.
- 7 Un italià. Companyia del capità Cols.
- Dia 17 de juliol. Miquel Puret,⁴⁷⁶ de Sant Medir. Companyia del doctor Rovira.
- Dia 20 d'agost. Agustí,⁴⁷⁷ de Medinyà.
- Dia 1 d'agost.⁴⁷⁸ Josep Font, de Vila-roja, parròquia de Sant Feliu, de Gerona.

Sentenciats en l'any 1812.

- Dia 28 de gener. Pere Bramon, fill de Crespià, habitant en Basgra.⁴⁷⁹
- Dia 3 de febrer. Pere Plages, de Fitó.
- 3 Josep Plages, de Fitó. Eren pare i fill.
- 10 Pere Romeguera, de Sant Jordi.
- 1 Martirià Prim, de Sant Feliu de Guíxols.
- Dia 3 de març. Francisco Vergés, de Sant Gregori.
- 1 Joan Parat, de Vilavenut.
- 3 Esteve Parat, de Vilavenut. Eren dos germans.
- Dia 6 Joan Batlle, de Foixà.
- 1 Josep Solés, de Foixà.
- 1 Joan Solés, de Foixà.
- 1 Joan Carreres, de Foixà.

⁴⁷² *Mateu* ← *Matex*.

⁴⁷³ *Puig* ← *Puix*.

⁴⁷⁴ Entenem que *Verdalaga* era el sobrenom.

⁴⁷⁵ *Ridernes*: Riudarenes.

⁴⁷⁶ *Puret*: sic.

⁴⁷⁷ Segueix un espai en blanc.

⁴⁷⁸ L'ordre cronològic no és correcte. Possible error.

⁴⁷⁹ *Basgra*: Bàscara.

- Dia 18 de març. Miquel Garí,⁴⁸⁰ de Vilademuls.
 Dia 1 d'abril. Josep Ferran, de Flaçà.
 2 Guillem Regàs, de Campins.
 7 Pau Martí, de Campins.
 Pau Morell, de la Costa de Montseny.
 Dia 28 Jeroni Codina, d'Esponellà.
 28 Benet Ros, d'Esponellà.
 28 Joan Virolés, d'Esponellà.
 Dia 18 juny. Miquel Pujades, de la Bisbal.
 18 Josep Pla, de Sant Martí de les Esposes.
 Juny 26 Andreu Histol,⁴⁸¹ de Sant Pere de Rius.
 26 Pau Lloberes, de Pineda.
 26 Ramon Vingut, de Roses.
 26 Pau Peres,⁴⁸² de Mataró.
 26 Jaume Hornau,⁴⁸³ de Tossa.
 Dia 13 de juliol. Salvi Vinyoles, de la Vall d'Aro.
 Dia 8 d'agost. Pere Lacort,⁴⁸⁴ de Tordera.
 8 Jaume Lloberes, de Galliners.
 8 Marc Feliu, de Blanes.
 Dia 1 de setembre. Anton Albert, de Barcelona.
 27 Julià Massant, de Toló.
 Dia 30 desembre. Sebastià Mieres, de Pesillà, habitant en Canet de Mar.
 31 Anton Parats, de la Pobla de Claramont, bisbat de Barcelona.
 Joan Campà, de Sant Llorenç de la Muga, miquelet.

En l'any 1813.

- Dia 19 de febrer. Isidro Danés, de Serinyà.
 Pere Peiret,⁴⁸⁵ de Perpinyà.

⁴⁸⁰ *Garí* ← *Geri*.

⁴⁸¹ *Histol*: sic.

⁴⁸² *Peres* ← *Peras*.

⁴⁸³ *Hornau*: sic.

⁴⁸⁴ *Lacort* ← *la Cort*.

⁴⁸⁵ *Peiret* ← *Payret*.

- Dia 6 de març. Sebastià Bancells, de Santa Llogaia del Terri.
10 Grau Soler, de Palau-sator.
- Dia 8 de juny. Joan Ferrer, de Moià.
- Dia 23 de juliol. Josep Surinyach, de l'Escala.
23 Jaume Gispert, de Vilacolum.
23 Sebastià Plaja, de Palafrugell.
- Dia 8 d'octubre. Francisco Boix, d'Ullastret.
- Dia 30 de novembre. Baltasar Torrent, habitant en Mieres. Est infeliç fou sentenciat per crimèn d'espia, però en la veritat no era espia sinó que ell portà algunes butlles⁴⁸⁶ de la Santa Crusada d'una parròquia a altra parròquia, com ell ho manifestà posat en lo cim de la forca.

Jo, TOMÀS RABASSA, beneficiat de Sant Feliu de Gerona, dic que tot lo expressat és la pura veritat, i ho dic per lo motiu d'haver acompanyat a dits sentenciats, com és públic i notori en esta ciutat.⁴⁸⁷

Dia 10 de març de l'any 1814. Sortiren de Gerona los enemics de la Santa Fe Catòlica, és dir, los francesos.⁴⁸⁸

[29]. Dels caresgirats, los grans danys que feien

No és d'admirar⁴⁸⁹ que l'enemic fes lo que feia: és enemic. Però los caresgirats veritables, no peixos menutis sinó aquells que feien més morts [i] danys, descobrint⁴⁹⁰ a favor de l'enemic, per poder lograr dels pobbles i de la ciutat molta moneda. Estos descobrien⁴⁹¹ censals, pensions, cases i altres coses de manifassos,⁴⁹² tant per lliura, tot en benefici de l'enemic. Estos mataven sens armes. Jamai hauria descobert res l'enemic sinó per los malvats

⁴⁸⁶ butlles ← Bull llas.

⁴⁸⁷ Com és públic i notori en estat ciutat, subratllat.

⁴⁸⁸ Los francesos, amb lletra més gran, subratllat i centrat.

⁴⁸⁹ d'admirar ← d'enmirar.

⁴⁹⁰ descobrint: en el sentit de 'delatant'.

⁴⁹¹ descobrien ← descubian.

⁴⁹² manifassos: maniffassers (¿potser caldria llegir maniffassors (DCVB)?)

vassalls que han servit contra la pàtria. I després, d'altres, ab armes,⁴⁹³ com feien Boquica⁴⁹⁴ i Cols, junt ab los seus sequaces.⁴⁹⁵ Estos, en totes⁴⁹⁶ parts dels pobbles, arribant-hi ells, cap persona tenia la vida segura, o maltractats [o] a lo menos robats. Quan marxaven de Gerona per fer una expedició, les mariquites⁴⁹⁷ lo deien en púbblc: “Sobretot, minyons, porteu pinyons,⁴⁹⁸ i no perdoneu a ningú”. Estos arribaren a ser despreciats de tots los mateixos enemics, únicament tenien a llur favor, a l'últim, lo general Lamarque o altre general. Si algun donava queixa contra ells, responia lo general francès: “¿No són dels vostres?” Per est⁴⁹⁹ motiu feien tot lo que volien. Jamai més pot haver-hi a la terra hòmens més bàrbaros⁵⁰⁰ que estos anomenats.

[30]. Tractat dels jueus⁵⁰¹ i flacsmasons⁵⁰²

Los jueus i los flacsmasons, cada qual seguien la llur secta i tenien cada individuat⁵⁰³ un perior⁵⁰⁴ i una casa. Allí compareixien tots los d'una

⁴⁹³ *ab armes*: que mataben amb armes.

⁴⁹⁴ Josep Pujol (1778-1815), àlias *Boquica*, nascut a Besalú, va ser guerriller fins que, a partir de 1810, entrà al servei dels francesos. Protegit del general Lamarque, dirigí els Caçadors Distingits de Catalunya, coneguts com a *parrots*, *caragirats* i *brivalla*. Encarnà la figura del caragirat malvat i temut pels ciutadans de bé, i morí ajusticiat per les seves felonies. Fins i tot se'n feren versos, com aquest (veg. F.X. MORALES, “Un bandoler al servei de França”, *Revista de Girona*, n. 248 (2008), p. 30-33): *Contra sus mismos paisanos / dirige su infiel pasión, / militando en las banderas / del injusto Emperador, / comandante de Briballa / por su infamia a ser logró, / y de bárbaros traydores su compañía formó*. Més recentment és un dels personatges de la novel·la *La venjança del bandoler* de Martí Gironell (2008).

⁴⁹⁵ *sequaces*: sequaços (cast. *secuaces*).

⁴⁹⁶ *en totes* ← *entots*.

⁴⁹⁷ *les mariquites*: no hem trobat cap més significat a *mariquita* que el de 'home efeminat', però aquí deu ser usat com a simple despectiu aplicat als afrancesats. Potser aleshores també tenia un significat anàleg al de *currutaco* “home excessivament donat a vestir segons la moda i a fer-ne ostentació” (cast.).

⁴⁹⁸ *pinyons*: diners (*DCVII*).

⁴⁹⁹ *est*: ← *es*.

⁵⁰⁰ *bàrbaros* ← *barboros*.

⁵⁰¹ *jueus*: per 'usurers'.

⁵⁰² *flacsmasons*: deformació de *francmaçons* (no documentada).

⁵⁰³ *cada endividuat* ← *quade ndividuat*. ¿Per cada individualitat? (en tot cas, sembla clar que vol dir 'cada un d'aquests grups').

⁵⁰⁴ *perior*: prior.

secta, i los altres d'altra secta en altra casa. Allí feien la sinagoga.⁵⁰⁵ I als dissabtes feien la festa per comprar robes, plates, or i altres comerços. Ells ab ells se deixaven partides de diner a compliment del tot a l'import, no quedant mal per diner ni demostrar-s'hi cap dels altres per desmerèixer la compra d'aquell, "ans bé demana tot quant necessíties". De modo que tots compraven i venien, portant-ho a França i fent-ho venir de França, altres gèneros tots estos, i vivanders⁵⁰⁶ i quefers.⁵⁰⁷ Tots se feren riquíssims del⁵⁰⁸ robat i comprat a esta [ciutat] de Gerona per pocs diners; i [a] ells, después, los valia molt de diners.

[31]. Lo siti d'Hostalric

L'enemic posà lo siti a Hostalric; durà lo siti prop de cinc mesos. Mentres durà lo siti, los vivanders i perolers francesos ho compraven a les tropes per pocs diners: perols, peroles, casses, càntirs, tot d'aram. A esta de Gerona ho xafaven per enviar-ho a França. Molta partida tot nou, a cop de martells tot xafat, feia llàstima... Junt les robes dels pobles i de les cases de pagès, que no hei havia res segur per salvar-ho. La guarnició del castell marxaren a la nit. Quan l'enemic ho va saber, tots ja acabaven de ser llibres dels enemics; veritat és que l'enemic en va fer alguns, de presoners.

[32]. De quan l'enemic va tirar los castells i dos baluards a terra i quartel d'Alemanys, i minats los restants⁵⁰⁹

L'enemic, per esser molt útil a favor d'ells i per no disminuir l'exèrcit, resolué de minar los castells, baluards i muralles de tot rededor de Gerona. Executà l'enemic enarbolar⁵¹⁰ tots los castells, sols quedà lo fort de Montjuïc. Lo baluard de la Mercè, lo baluard del portal de França, la torre i muralla del

⁵⁰⁵ *sinagoga*: conciliàbul, conventícula ('reunió secreta per a mals fins', FRANQUESA); no és a DCVB, però el *Diccionario de uso del español* de Maria MOLINER (ed. 2007) defineix *sinagoga* com a "reunió de personas que traman algo ilícito o una intriga").

⁵⁰⁶ *vivanders*: proveïdors de queviures de l'exèrcit (DCVB).

⁵⁰⁷ *i vivanders i quefers* ← *y vivendes y cafés*.

⁵⁰⁸ *del*: sic al manuscrit.

⁵⁰⁹ *minats los restants* ← *minat lo restants*.

⁵¹⁰ *enarbolar*: incendiar (cast.).

quartel dels Alemanyans, tot lo explicat ho enarbolaren; i los restants, amanits⁵¹¹ per prompte fer-ho en cas los convingués. Sortí d'esta l'enemic ab [sic] la força per Banyoles, Besalú, Aulot, a la Beguda,⁵¹² una casa antes d'arribar a Pont-xetmà⁵¹³ i una bateria al peu del camí sobre del pla de Sarrià anant a Banyoles, altra bateria ab⁵¹⁴ una altura de prop Sarrià de Dalt. Qui compongué⁵¹⁵ dits forts varen ser los paisans dels pobles, cada qual del llur país i veïns, sens paga. Acabat que va esser, l'enemic hi posà la guarnició a totes parts per subjectar lo terreno, i feien pagar les contribucions a totes parts subjectes a ells, i altres impòsits. Los combois que venien de França a Gerona venien cada tres dies carregats de queviures per les tropes franceses. I lo paisanatge s'alimentava dels queviures de l'enemic, per ser privats los forasters que no poguessen⁵¹⁶ entrar queviures, per ordre del quefe dels espanyols, baix pena de prendre'ls tot lo que portaven, i altra ocasió⁵¹⁷ baix pena de la vida. Per dit motiu, molt pocs pagesos venien⁵¹⁸ a Gerona. ¿Què se li'n donava a l'enemic que lo paisanatge de la ciutat se morís de fam? Lo que portaven per ells i los restants, de comerç, n'hi havia per tots los de la ciutat. Ídem, los combois que venien de França a Gerona, que era lo dipòsit principal de l'enemic per repartir ab menos força al territori a on tenien diposada tropa per subjectar l'espanyol. Ab cinc mil hòmens que partien de Gerona [a]companyar lo comboi, afavorien als del fort d'Hostalric i Banyoles. Igualment en altres parts de l'Empordà i Selva, i si convenia fins Aulot, però los de Figueres socorrien més los de Besalú⁵¹⁹ i Aulot. Los carros dels combois que venien a Gerona, coberts de negre, tapats, ab quatre rodes: 97 dels llargs, anomenats galeres; 95 carros de l'Empordà; 80 brigades de matxos de França i altra de l'Empordà. Era un número molt gros (no passaven tots per dit paratge: no sé lo número fixo);⁵²⁰ és cert que l'enemic se mantingué alguns anys ab

⁵¹¹ *amanits* ← *amanit*. Abans ha concretat: *minats*.

⁵¹² *la Beguda*: indret de Palol de Revardit (Pla de l'Estany).

⁵¹³ *Pont-xetmar* ← *Ponxema*, indret de Cornellà del Terri (Pla de l'Estany).

⁵¹⁴ *ab*: en.

⁵¹⁵ *compongué*: reparà...

⁵¹⁶ *privats* [...] *que no poguessen*...: privats de poder..

⁵¹⁷ *i altra ocasió*: i la segona vegada que els descobrissin.

⁵¹⁸ *venien* ← *venia*.

⁵¹⁹ *Besalú* ← *Baselu*.

⁵²⁰ No en sap el nombre exacte perquè no passaven tots per allà mateix.

dit número. Per últim, dels tapats arribaren a no venir-ne quasi cap i los restants també molts pocs. Ídem, quan l'enemic tenia a Gerona un número molt gran dels⁵²¹ sobrants dels combois [que] tenien portats⁵²² a Gerona, s'apromptaven venir⁵²³ de quatre o cinc combois majors que los explicats. I a l'últim comboi tenien apromptades⁵²⁴ totes les tropes a Gerona, deixant als⁵²⁵ forts pocs soldats, i retirats dins del fort. Feien comparèixer totes les carretes dels terrenos subjectes a ells, i los que no eren carregats carregaven a Gerona. Aixís, partien d'esta un rigorós comboi de comestibles, bous, tocinos i altres coses, que no hi faltava res, junt ab una major força total de tropes, i donaven l'alívio a Barcelona. Al retornar-se'n⁵²⁶ a Gerona, tornaven les tropes al llur destino. Los espanyols no podien ser capaços [de] quitar-los⁵²⁷ lo viatge de l'enemic i totes les tropes espanyoles s'estaven acampades ab⁵²⁸ diferents puestos de la part de la Garriga, observant los combois que passava l'enemic a Barcelona sens contradicció.⁵²⁹ I continuant a venir los combois per lo repuesto a Gerona. Sortint de Bàscara, la tropa també sortia, i acompanyava lo comboi fins que enquantraven la divisió de tropes que sortien d'escolta de Gerona i s'incorporaven [a] acompanyar lo dit comboi; i la divisió de tropes se'n tornaven a Bàscara. Moltes vegades l'enemic enviava la companyia d'en Cols o la de Boquica als pobbles més prop del camí ral, com és Sant Esteve⁵³⁰ de Guialbes, Sant Marçal.⁵³¹ I estos estaven per detenir l'exèrcit espanyol en tal cas sortissen per prendre lo comboi dels enemics francesos de quan anaven a Gerona o al tornar-se'n a Bàscara.

⁵²¹ dels ← del.

⁵²² portats ← portat.

⁵²³ s'apromptaven venir: es disposaven a venir, es preparaven per venir (apromptar no és ni al DCVB ni al DECat, però el castellà *aprontar* és "preparar o disponer con rapidez", *Diccionario del español actual*).

⁵²⁴ apromptades: preparades (cast.).

⁵²⁵ als ← al.

⁵²⁶ retornar-se'n ← retorn sen.

⁵²⁷ quitar-los: privar-los, impedir-los (cast.).

⁵²⁸ ab: per en.

⁵²⁹ sens contradicció: sense oposar-s'hi.

⁵³⁰ Esteve: corregim Eteva.

⁵³¹ Es tracta de la parròquia de Sant Marçal de Quarantella, situada, com Sant Esteve, a l'actual municipi de Vilademuls (Pla de l'Estany).

Lo cert és que, ab les preparatoris⁵³² [que] tenia l'enemic, moltes vegades, a lo menos quatre, los espanyols prengueren lo comboi quan [era] prop a Coll d'Orriols o a Fallines, i molts⁵³³ sustos que tenia passant per la Costa Roja, que los francesos de la ciutat estaven tots revoltats: tot eren alarmes i tancaven les portes dels portals. I anant-los bé lo negoci, los apareixia que eren invencibles i feien veure moltes vegades que havien tingut una gran batalla ab lo rus i ells la tenien guanyada i dispersos [sic] tot l'exèrcit rus; luego manaven que los habitants de la ciutat fessen llumenàries per los balcones o finestres. Passats alguns dies, se verificava tot el contrari. I los indignes Cols i los seus sequaces,⁵³⁴ apareixia que fins la terra estava súbdits a ells,⁵³⁵ que [per] lo mal parlar tremolava tot home de bé, ab la por de morir d'uns pèrfidos tirans, donant-los tot lo que demanaven; o sinó també s'ho prenien. I executaven a fer tot quant los passava per lo cap, com executaven robar, cremar i matar. Los semblava lícit, per més portes folrades de ferro, ab uns perpètuos⁵³⁶ de paret al frente de les finestres per resguard de les bales, [que] no els toquessen; i [que]⁵³⁷ los de dins de la casa sortint,⁵³⁸ a cop de pedres poguessen⁵³⁹ matar-los al peu del portal. ¡Que horror causava⁵⁴⁰ estos pèrfidos e inhumans tirans contra nostres amats vassalls!

Feia horror de veure los treballs i congoixes de sustos que passaven los paisans dels pobbles, i pitjor los que estaven a les cases de camp. Estos estaven pitjor, sens consol d'altra persona, de veïns, tenint preparat bé lo portal principal de la casa, folrades de planxes de ferro la porta i ab barres de part de dins corresponent, i pervinguts⁵⁴¹ de moltes pedres per los dalts

⁵³² *ab les preparatoris*: malgrat les precaucions, tot i les precaucions (← *ab las preparetoris*).

⁵³³ *molts* ← *molt*.

⁵³⁴ *sequaces*: sequaços (cast. *secuaces*).

⁵³⁵ *estava súbdits a ells*: els estava sotmesa, n'era súbdita.

⁵³⁶ *perpètuos*: pel cast. *parapetos*.

⁵³⁷ *i que*: se sobreentén 'i que, en canvi'.

⁵³⁸ *...sortint*: i que un cop sortien els de dins de la casa.

⁵³⁹ *poguessen matar-los*: s'entén que *Cols i los seus sequaces* podien aleshores matar *los de dins de la casa*.

⁵⁴⁰ *causava*: per *causaven* (concorda erròniament amb *horror* en comptes de concordar amb *tirans*).

⁵⁴¹ *pervinguts*: previnguts (és a dir, 'proveïts, aprovisionats').

de la casa, per tirar-les al frente del portal per matar-los, anant-hi⁵⁴² aquella malvada gent per robar-los, i vegades⁵⁴³ per matar-los, com succeí a vàrios. Totes estes cases de camp no tenien altre consol que recórrer ab⁵⁴⁴ los sants del cel, [*que*] alcancessen de Déu [*que*] los desmereixés⁵⁴⁵ i deixés tranquillos.⁵⁴⁶ Altrament,⁵⁴⁷ de qualsevol manera,⁵⁴⁸ ab la força, sens dubte moltes més cases serien estades robades i cremades; i per la defensa [*que*] haurien fet tota la gent, los haurien trobats morts i maltractats⁵⁴⁹ de cops de sabres.

[33]. Ídem, de quan los francesos s'estaven en Vic.⁵⁵⁰

O'Donnell i García Conde,⁵⁵¹ atacà un dels dos a l'enemic. Ab l'ataque que va fer, lo general espanyol va ferir d'un ull al general francès⁵⁵² i reduint totes les tropes enemigues al rededor de les muralles de Vic, molt pròxims los enemics de quedar tots presoners, si l'altra divisió espanyola hagués atacat a on li tocava. I per un sí [*o*] no de puntillo⁵⁵³ perderen los espanyols. Luego que va ser curat, lo general francès tornà en batalla i tingué de retirar-se aquella divisió espanyola. Altrament se veien los enemics que quedaven tots presoners en aquella ocasió.

⁵⁴² *anant-hi*: si hi anaven, en cas que hi anessin.

⁵⁴³ *i vegades*: i a vegades (sense preposició, com escriu *ocasions* en comptes de *en ocasions*).

⁵⁴⁴ *ab*: a.

⁵⁴⁵ *los desmereixés*: que (*aquella malvada gent*) els oblidés, els deixés tranquils—*desmereixer* “oblidar-se, despreocupar-se d'una cosa” (DCVB).

⁵⁴⁶ *tranquillos* ← *tranquillos*.

⁵⁴⁷ *altrament*: si no hagués estat per la intercessió dels sants.

⁵⁴⁸ *manera* ← *manera*.

⁵⁴⁹ *maltractats* ← *maltractas*.

⁵⁵⁰ D'aquest epígraf n'hem eliminat el fragment: *De quan Lequi marxà de Barcelona i se'n portà los tresors i passà per la ciutat de Vic i la Salut ab la divisió cap a França*, perquè era repetit.

⁵⁵¹ Vegeu nota 335.

⁵⁵² En la “batalla de Vic”, el general francès Souham hagué d'afrontar un atac acarnissat al terme de Malla el dia 20 de febrer del 1810, on va ser ferit vora l'ull esquerre, però O'Donnell no va aconseguir la victòria (M. RAMISA, *Els catalans i el domini napoleònic*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 122).

⁵⁵³ *un sí [o]* no de puntillo (← *unsino de puntillo*): per una insignificant qüestió de rivalitat entre els dos generals (interpretem *per un sino* com *per un sí o un no* (cf. fr. *pour un oui ou pour un non* “per un motiu qualsevol, sense prou justificació”; *puntillo* “amor propio exagerado o puesto en cosas nimias”, M. MOLINER).

Ídem, quan va ser general de Catalunya i demés, lo senyor O'Donnell va anar ab la seva divisió a la Bisbal i va fer presonera dels enemics tota la divisió, tant del castell com los de la vila igualment. Ab lo general enemic, tots junts, se'ls ne portà presoners.⁵⁵⁴ Encontrà O'Donnell la caixa del dipòsit que tenia arreplegat l'enemic dels espanyols, per ells repartir la moneda en els⁵⁵⁵ llurs regiments. Se'n portà lo senyor general O'Donnell moltísim de valor de moneda de l'enemic. L'ataque que tingué O'Donnell ab la sua divisió contra dels enemics. Varen retirar-se luego dins del fort de la vila i los espanyols estaven al rodedor⁵⁵⁶ del fort i la principal força dels espanyols s'estaven ab⁵⁵⁷ un pont, tirant-se uns contra los altres. Varen fer d'una i altra part bastanta resistència, però lo senyor general espanyol los demanà la rendició. Veient que ells no podien escapar del fort ni poder-los venir dels altres francesos alívio, més se varen estimar entregar-se, quedant presoners. Los enemics, quan tiraven de fort en el pont que s'hi estaven los espanyols, també hei va anar lo senyor O'Donnell, general. L'enemic lo va ferir, ab un tiro de bala de fusill, d'un peu. Luego los espanyols l'acondüiren. I feta la presa de la divisió enemiga junt ab la moneda, marxaren los espanyols en port salvo.

Ídem, dos ataques que varen tenir los espanyols contra los francesos a la vila de Banyoles. D'una i altra part, tots reberen bastant, que fins Boquica, comandant dels miquelets caresgirats, va ser ferit dels espanyols d'un braç. Dites batalles quedaren més a favor dels espanyols que dels enemics francesos.

Deixo a part altres ataques que varen tenir. L'un més amunt de Porqueres: [en] aquest rebé molt l'enemic. Moltes vegades los espanyols sortiren al camí ral de Pontós i de la part de Fallines per prendre los combois de l'enemic. En cert dia, Rovira, ab la seva divisió, sortí al camí ral a la part de Fallines i logrà prendre un comboi que havia marxat de Gerona. Lo comboi consistia [en] soldats malalts, altres vivanders, altres comerciants, altres comerciants jueus i flacsmasons. Los anomenats jueus i flacsmasons, estos se'n portaven los tresors a França. Va fer

⁵⁵⁴ En l'acció de la Bisbal, ocorreguda el 14 de setembre del 1810, O'Donnell, ja capità general de Catalunya, va aconseguir la capitulació del general Schwartz, però en va resultar ferit.

⁵⁵⁵ en els ← an als.

⁵⁵⁶ al rodedor ← al odedor.

⁵⁵⁷ ab: en.

presonera Rovira la tropa malalta enemiga, i dels demés igualment, però aquells que se resistiren, les tropes espanyoles mataren los dits relintents,⁵⁵⁸ quan los espanyols varen tenir en port salvo la presa i aguardant alguns de la divisió espanyola, peons i cavalleria de Sant Narcís. I [a] Rovira, comandant d'aquella divisió espanyola, li va caure lo cavall. No tingué temps de tornar a muntar per veure's prop d'ell alguns cavallers dels enemics que anaven per prendre'l. Veient-se perdut i [per] escapar de no fer-lo presoner, se tirà ab⁵⁵⁹ uns arços i més arços, i bardisses, que los cavallers lo perderen de vista. I lo buscaven: mai lo saberen trobar. Lo cavall del senyor doctor Rovira se'l ne⁵⁶⁰ va menar un cabo de la cavalleria de Sant Narcís, per nom Prim. Se donava per cert, la veu comuna en Banyoles, que Rovira havia quedat pres dels enemics. I l'endemà se sabé de cert que estava molt maltractat dels arços i que comparegué a casa en Pagès de Sant Esteve de Guialbes i la pubilla lo curà. ¡Que alegria va ser dels paisans i tropes de Banyoles que Rovira no hagués quedat presoner! Ídem, moltes preses que feren los espanyols prop la Jonquera, detenint⁵⁶¹ correus i altres preses. Ídem, l'ataque que tingueren los espanyols a Ridaura, i quedà a favor d'ells. Altre ataque a Ripoll, i los espanyols feren molts presoners. Altre ataque anant d'Aulot a Ripoll. Altre ataque al Grau d'Aulot. I los restants ataques que tingueren los espanyols contra los enemics a la ciutat de Mataró i per la costa, que per totes parts deixaren morts o ferits moltes tropes franceses.

[34]. L'ataque que va tenir lo general de divisió Lamarque⁵⁶² a la Salut contra los espanyols, dia 8 de juliol de l'any 1813

Havent acompanyat lo general Decaen,⁵⁶³ en quefe enemic, un comboi de queviures a Barcelona, ab tota la força de tropes logrà entrar a Barcelona;

⁵⁵⁸ *relintents*: per *renitents* 'que es resisteixen'.

⁵⁵⁹ *ab*: en.

⁵⁶⁰ *se'l ne va* ← *se neva*.

⁵⁶¹ *detenint* ← *detenit*.

⁵⁶² *Lamarque* ← escrit sempre *La Marca*. Es tracta del temut Jean-Maximilien Lamarque (1880-1832), baró de l'Imperi i bonapartista destacat, que durant la Restauració borbònica va ser escollit per la Cambra de Diputats com a representant de faccions d'esquerra.

⁵⁶³ El general francès Charles-Matthieu-Isidore, comte Decaen (1769-1832), va ser governador general de Catalunya des d'agost del 1811 fins a novembre del 1813. Intentà portar a terme a política d'annexió de Catalunya a França i organitzà diverses expedicions militars per apoderar-se de poblacions catalanes.

i al retorn volia anar a la ciutat de Vic per cobrar les contribucions i demés impòsits.⁵⁶⁴ Quedà a Gerona lo general de divisió Lamarque, ab sa divisió. Rebé Lamarque l'ordre del general Decaen⁵⁶⁵ que marxés de Gerona ab la seva divisió i demés caresgirats, ab Boquiques i Cols, que tots junts eren lo total de tres mil i cinc-cents. Partiren de la plaça de les Cols lo dia 6 a 5 hores de la tarda. Lo dia 7 de bon matí ja se foguejaven ab les avançades de tropes espanyoles, tirant los espanyols i reculant i enviant propis⁵⁶⁶ al poble de l'Esquirol i del dit a Vic. Los habitants del poble tingueren temps de recollir, i portar-ho a port salvo, robes i demés interessos,⁵⁶⁷ perquè los enemics no'ls ho⁵⁶⁸ robessen. Los paisans del poble, junt les tropes, en força de foc i toc de campanes, detingueren los enemics d'entrar a l'Esquirol quan va esser tot desembarassat.⁵⁶⁹ La gent fugiren, i los restants circumveïns, per les muntanyes. La divisió enemiga arribà antes de passar lo pont de Sant Martí. I veient la manguàrdia enemiga que les tropes espanyoles ja los esperaven a l'altra part del pont, lo general determinà fer alto per la por [*que*] tenia dels espanyols, i aguardant [*que*] sabés que son superior Decaen comparegués⁵⁷⁰ en Vic, Lamarque posà les tropes ab una altura anomenada el Dot, al costat del camí. Al peu de dita altura hei ha una casa que s'anomena les Palanques. D'aquella posà l'enemic canons de batalló, que ve frente lo camí fins al pont de Sant Martí. I tenia esta divisió del pont de Sant Martí fins a Cantonigròs⁵⁷¹ i la principal força al poble de l'Esquirol. No quedaven los espanyols de tirar, igualment los enemics d'una i altra part del pont de Sant Martí. Però com los exèrcits espanyols s'estaven acampades les tropes ab diferents pobles: Montmeló, Aigafreda, per detenir la divisió enemiga de Decaen, general en quefe,⁵⁷² [*que*] no pogués pujar a la ciutat de Vic. Va tenir por de les tropes espanyoles i al partir de Barcelona li va ser precís tornar-se'n per Sant Celoni i acampar altra vegada les tropes als mateixos puestos d'a on los havia trets de

⁵⁶⁴ *impòsits*: taxes, imposicions.

⁵⁶⁵ *General Decaen*, subratllat.

⁵⁶⁶ *propi*: "persona enviada expressament per a una comanda" (DCVB).

⁵⁶⁷ *interessos*: propietats.

⁵⁶⁸ *no'ls ho* ← *nolho*.

⁵⁶⁹ *desembarassat* ← *desembarresat*.

⁵⁷⁰ *comparegués*: per 'havia comparegut'.

⁵⁷¹ *Cantonigròs*: indret d'Osona, a l'actual municipi de Santa Maria de Corcó.

⁵⁷² *Decaen general en quefe*, subratllat.

quan marxà de Gerona del dit comboi, veient-se lo general Lamarque ab tant conflicte, sens esperances de son superior. Los espanyols, va anar una divisió de tropes i sometents a l'altura del Dot; en força de foc, lograren retirar-se los enemics. Los de la manguàrdia varen veure que los espanyols los cortaven en fer-los presoners, que no tenien altre camí per passar que lo camí de les Palanques. Se posaren a fugir, que de poc aquells quedaven presoners. Los espanyols, quan varen veure que los enemics de la manguàrdia reculaven, les tropes espanyoles atacaren pel frente i los restants per l'esquerra. La reculada va ser de l'enemic del pont de Sant Martí fins a la Salut, un santuari sobre de Sant Feliu de Paarols,⁵⁷³ que esta reculada va ser de l'enemic quatre hores i mitja, seguint-los los espanyols, fent-los foc per lo camí. Quan l'enemic va arribar sobre la Salut, l'enemic se va reunir i posà una bateria de canons, que lo puesto és un poc alt. Allí se començà lo foc més rigorós, tant dels espanyols com dels francesos. Tant d'una part com los altres, tots havien acabades les municions, aguantant los n'arribessen. Aquest va ser lo motiu que les tropes espanyoles tingueren de recular mitja hora fins una casa nomenada l'Alou,⁵⁷⁴ aguantant los espanyols per lo dia següent tornar en l'ataque. Lamarque, veient-se ab tanta pèrdua de tropa que va tenir a la reculada, va fer posar foc ab una casa anomenada el Torrent, i cremaren los ferits francesos que no podien seguir-los. I enquantrant-se als últims apuros,⁵⁷⁵ per entregar-se⁵⁷⁶ ell i la seva divisió, se posà a plorar molt amargament. Luego li arribà un home ab recado⁵⁷⁷ del reforç que li arribava, que no s'entregués, que ja arribaven al Masnou i que dins mitja hora serien ab ell.⁵⁷⁸ Aixís se féu ferm de no entregar-se. Estes tropes estaven acampades ab⁵⁷⁹ diferents puestos de la Selva, vingudes ab lo general en quefe Decaen de Barcelona. Com⁵⁸⁰ estaven acampades en Cassà, Llagostera, Santa Coloma i altres puestos, havent-li arribat lo reforç, Lamarque pensà molt bé que los espanyols també los hauria arribat lo reforç.

⁵⁷³ Paarols ← Paherols, per Pallarols.

⁵⁷⁴ l'Alou ← alalou (el Alou).

⁵⁷⁵ opuros: apuros (cast.).

⁵⁷⁶ per entregar-se: a punt de rendir-se.

⁵⁷⁷ recado: notícia, avis (cast.).

⁵⁷⁸ Vegeu la descripció de les dues batalles, tot i que no són ben bé concidents, a RAMISA, *Els catalans i el domini...*, p. 138-139.

⁵⁷⁹ ab: en.

⁵⁸⁰ com: com que.

D'aquest modo, procurà marxar d'allí a fer nit a la vila de Sant Feliu i les Planes, pujant unes poques de tropes enemigues que anaven per ajudar, que passaren per Sant Esteve de Llèmena. Quan ja arribaven cerca la vila de Sant Feliu, l'anomenat Marquès, comandant dels miquelets espanyols, los feren foc. Mataren cinc o set francesos. Los restants, quan arribaren dins la vila donaren part al general Lamarque, dient-li que los paisans de la vila los havien fet foc. Lo general, ab la gran ràbia que estava de tot lo antecedent, aquestos havent-li donat aquesta queixa, donà l'ordre [de] lo pillatge a les tropes, que [a] les Planes i Sant Feliu i demés [pobles] circumveïns no els quedà quasi res. Tot se'n portaren, i los oprobis més rigorosos ab les dones i donzelles, que bé passava de robar. Baixaren per la vila d'Amer, Anglès, Cellera, fent portar los ferits per los paisans dels pobles ab cavalcadures, lliteres, veient-se los paisans ab los majors opuros, robant-los-ho tot lo que los agradava, i en perill de matar-los.

Quan va haver arribat a Gerona Lamarque junt ab la sua divisió, luego que varen tenir aconduïts los ferits al Sant Hospital, lo dia següent va esser una dolença⁵⁸¹ pels bons vassalls espanyols, mirant per los carrers i places de Gerona com los enemics francesos se passejaven i se venien tot quan havien robat de la comarca [de] Sant Feliu i les Planes, bé feia plorar. I antes feia riure quan portaven tants ferits, i molts que per lo camí, portant-los, moriren. De tanta pèrdua que va tenir l'enemic, mai més volgué tenir cap més ataque ab los espanyols, en vista de tanta de mortaldad i de ferits que tingué l'enemic a la batalla del santuari de la Salut.

[35]. De quan lo general Suchet,⁵⁸² en quefe enemic, i va entregar la plaça de Gerona a les tropes espanyoles i marxà a França, ell i les tropes i los espanyols que seguïen lo bàndol d'ells

Primo, se sap bé que Josep Botelles, germà de Bonaparte, l'havia fet venir per governar l'Espanya com a rei i li va esser precís, en força dels exèrcits espanyols, haver-se de retirar lo sobredit, ell i los seus exèrcits, per la part

⁵⁸¹ *dolença*: dolor anímic, tristesa.

⁵⁸² *Suchet* ← *Xuxet*. Es tracta del general (a partir de 1810 també mariscal de França) Louis Gabriel Suchet (1770-1826), que manà a Catalunya durant l'últim període de la dominació napoleònica. Va ser el comandant de les últimes tropes franceses que restaren a la Península, fins la seva evacuació definitiva la primavera del 1814.

de Baiona. Lo general Suchet, maneixal,⁵⁸³ enquantrant-se en tal territori de l'Espanya, li aparegué ser-li més convenient reunir les tropes enemigues junt ab ell i retirar-se per Catalunya en la ciutat de Gerona. Quant Suchet va esser en dita ciutat, no quedà de saber la gran pèrdua que los va fer l'exèrcit rus. Luego lo general maneixal Suchet envià tropes, oficials, sargentos, per levantar⁵⁸⁴ altres exèrcits dintre la França, aquestos tornar altra vegada contra dels russos i al mateix temps fent venir a esta de Gerona jovent de França de 15 a 18 anys, encrits⁵⁸⁵ per replaçar⁵⁸⁶ els regiments. L'exèrcit rus li donà altra batalla, que l'exèrcit francès tot lo⁵⁸⁷ perdé. Lo general Suchet, sabent⁵⁸⁸ tan males notícies, no quedava d'ocultar-ho i feia fer lluminàries a los habitants de la ciutat per los balcons i finestres i feia cantar lo Tedeum a la iglésia de la catredal, donant a entendre que la batalla [que] havien tingut contra dels russos havia quedat a llur favor. Tot ho feia per donar ànimo a les seves tropes i atemoritzant⁵⁸⁹ tots los bons vassalls que anaven a favor de Fernando Séptimo i rei. No hi abastaven tantes excuses ni aquella oració que deia lo sacerdot després d'haver acabada la missa, i volien los enemics que no sortissen de la iglésia fins que lo sacerdot hagués acabada de dir aquella oració per favor de Bonaparte. No pogueren lograr en força d'aguatzils detenir los paisans a la porta del Carme: no los acomodava oir aquella oració.⁵⁹⁰ L'anomenat Suchet deixà tropes de guarnició a Lleida, Barcelona, i per l'orde sua les va fer venir a Gerona, acampades al pla, i les va fer passar per la Devesa, lo destino cap a França, portant-los comestibles,⁵⁹¹ de menjar, beure, los paisans pagant tot lo valor. I lo dia primer [que] marxaren en França, Suchet va fer minar tots los baluards i muralles, a punt d'enarbolar-ho; i feia treballar bateries a diferents

⁵⁸³ *maneixal*, subratllat. Enteneu *mariscal* (fr. *maréchal*; esperariem, per tant, *mareixal*, però la *n* és inequívoca totes dues vegades que apareix aquest mot; ni *maneixal* ni *mareixal* no són al DCVB).

⁵⁸⁴ *levantar*: reclutar (cast., derivat de *leva* 'lleva' –"reclutament de gent de guerra", DCVB).

⁵⁸⁵ *encrits*: inscrits.

⁵⁸⁶ *replaçar*: reemplaçar (fr. *replacer*).

⁵⁸⁷ *lo*: ho.

⁵⁸⁸ *sabent*: subratllat i repetit.

⁵⁸⁹ *atemoritzant* ← *atemoritsan*. És l'única forma en *-itzar* o *-isar* que apareix en tot el text de Feu, i sorprèn que es decantés per la primera forma (veg. August RAFANELL, "I una minúcia en la història de la llengua catalana", dins *El català modern*, Barcelona: Empúries, 2000, pp. 228-261).

⁵⁹⁰ *No los acomodava oir aquella oració*, subratllat.

⁵⁹¹ *comestibles*: grafia que representa la pronunciació *comestibbles*.

paratges del circuit de Gerona i de dintre la ciutat per los paisans de dita⁵⁹² i dels pobbles més circumveïns. Lo senyor Manuel Artigues, mestre sabater, empleat per cuidar en fer anar al treball, avisant-los lo dia antes per l'endemà, avisà lo dia 9 al senyor Miquel Feu que lo dia 10 comparegués al treball, o altre⁵⁹³ en compte de Feu. Lo dia 10 va ser suspès lo treball, que a 8 hores del matí l'enemic va posar foc a la meja:⁵⁹⁴ tirà en terra bastant tros de muralla prop les Baiats i Sant Domingo. Considerant los habitants los gravíssims danys [que] recorregueren⁵⁹⁵ (i ja se murmurava que l'enemic volia tirar la igglésia de la catedral en terra), lo general, havent oït ab les dabilès⁵⁹⁶ d'interessos i tots los pagos ja cobrats i [que] no hi havia més suc que ragés l'esponja, se consolà de lo rebut. En vista de tantes súpliques de tots los de la ciutat, los concedí que no temessen d'ell. Dit general havia sigut demanat per Boquiques i sos sequaces [que] antes de marxar los concedís tantes hores de pillatge. No los ho permeté: ja antes los havia fets acompanyar per la tropa fora de la ciutat, i marxaren entre sis hores del matí, primer que los demés, perquè no succeís un disbarat. Lo general manà a les tropes [que] sortissen formades a la Devesa. I les restants, que eren per los pobbles, reunides que varen esser, marxaren cap a França. A la una de la tarda marxaven los últims de la columna que arribava frente lo baluard de Sant Francisco de Paula. De les 8 hores del matí fins a les onze, los vivanders, los que tenien quefers⁵⁹⁷ i los que seguien llur bàndol, ho carregaren ab⁵⁹⁸ comboi de carretes i marxaren. Los habitants tancaren les portes de les cases. L'enemic posà a la plaça de les Cols tres companyies de tropa frente del portal. Lo senyor general Suchet, junt Lamarque, s'estava ab un piquet de cavalleria en un camp prop del camí ral i passà lo camí per anar a Santa Eugènia, esperant que vinguessen les tropes espanyoles. Lo primer parlament lo tingueren (i va ser de cavalleria, d'una i d'altra [part]) al pont prop Santa Eugènia; i l'altre parlament al capdavall del camp de la sínia, [on]

⁵⁹² *de dita*: de dita ciutat.

⁵⁹³ *altre*: o algú altre.

⁵⁹⁴ *meja*: per *metxa* (anteriorment havia escrit *metja*, que reflecteix la confusió encara vigent entre *metge* i *metxa*).

⁵⁹⁵ *recorregueren*: ¿que ocorregueren?, ¿en què incorregueren els francesos? (o fins i tot: ¿de què es van queixar –van recórrer– els gironins?).

⁵⁹⁶ *dabilès* ← *dabilas*. || ?

⁵⁹⁷ *quefers* ← *cafès*.

⁵⁹⁸ *ab*: per *en*.

s'hi ajusten⁵⁹⁹ los dos camins. Les tropes espanyoles eren dos companyies: [de] granaders de Pontevedra i altra dels lleales manresanos. Miquel Feu vingué ab ells de Bescanó. Suchet, maneixal, i Lamarque anaren a trobar als espanyols, acompanyats⁶⁰⁰ de dos soldats de cavall. Los restants no es mogueren de la formació. Mentres tenien lo parlament, los paisans se posaren a cridar "¡Viva Espanya!" L'enemic no va dir res a cap paisà. Luego vingueren junts a dintre de Gerona. Luego que varen ser en casa la ciutat, lo general manà que baixessen del fort de Montjuïc los francesos, encorporant a⁶⁰¹ dit fort los espanyols. Igualment [a] los demés paratges de la ciutat. Luego que estigueren llestos de tot, marxaren d'esta ciutat ab molt de compliment de cortesies, demostrant-se com amics. Marxaren d'esta ciutat entre una i dos hores de la tarda, dia 10 de març de l'any 1814. Los batallons de tropes espanyoles s'estaven aguantant a Salt fins que los francesos varen ser fora de Gerona. ¿Què los apar⁶⁰² d'esta entrega, després d'haver derramada molta sang per guanyar-la, l'enemic, i entregar-la ara tan llibrement?⁶⁰³ És ben cert, i ha passat del mateix⁶⁰⁴ modo.⁶⁰⁵

Tratado definitivo de pas y amistad concluido entre el Rey Nuestro Señor y su Majestad Cristianísima. Firmado en París als 20 de juliol de 1810.

Dia 19 de maig de 1815. Per ordre del senyor governador de Gerona se ha publicat un pregó del Rei Fernando Séptimo, que de deu anys, dia ja citat, franqueja a tot vassall del personal i catastro per haver complert com a vassalls veraders a son favor contra los francès [sic]. I consta que Joan Llavari, sombreroer, m'ha deixat llegir, autèntic⁶⁰⁶ i firmades del Rei dites paus, i no s'havien publicat en estos països. Fins aquí està escrita la mia lligienda.⁶⁰⁷ És ver, MIQUEL FEU I BALMES, argenter.⁶⁰⁸

⁵⁹⁹ ajusten ← ajusta.

⁶⁰⁰ acompanyats ← aconpañat.

⁶⁰¹ encorporant a ← encorporano.

⁶⁰² ¿què los apar...?: ¿què els en sembla (a vostès)?

⁶⁰³ llibrement: per liberalment.

⁶⁰⁴ mateix ← matei.

⁶⁰⁵ del mateix modo: tal i com ho explico.

⁶⁰⁶ autèntic: per autèntiques.

⁶⁰⁷ lligienda: escrit, text.

⁶⁰⁸ Segueix línia per separar el paràgraf posterior.

[Nota afegida]⁶⁰⁹

1818 soldats 9 lliures, 7 sous, 6 diners⁶¹⁰
El dia 29⁶¹¹ de juliol any 1819 soldats 11 lliures, 14 sous, 5 diners

Ambrolla⁶¹² somos, señores. En efecte, enbrollamos.
Patriotismo⁶¹³ aparentamos y somos los más traidores
A quantos, llenos de onores, van nuestro oficio limitando⁶¹⁴
En virtud⁶¹⁵ y profecía van todo el mundo robando.⁶¹⁶

.....
Los mandamientos de moda son sinco:
el primero, guardar el dinero,
el segundo, engañar a todo el mundo,
el tersero, comer buena vaca, mejor⁶¹⁷ carnero,
cuarto, aiunar después de arto,
el quinto, beber vino blanco, y también del tinto.
+ estos 5 mandamientos serran⁶¹⁸ en dos:
todo para mí y nada para vos.⁶¹⁹

Com més mira, menos veu.⁶²⁰

[Segueix paper relligat, imprès.]

⁶⁰⁹ Des de *El dia 29* fins a final de pàgina (*Com més mira menos veu*) és escrit amb una lletra més petita, per aprofitar la mitja pàgina que havia quedat en blanc.

⁶¹⁰ Paràgraf interliniat, escrit posteriorment.

⁶¹¹ A sota de 29 s'hi pot llegir *cinco*.

⁶¹² *ambrolla*: forma antiga en castellà per *embrollo* (segons DCECH, és un italianisme introduït a través del francès i/o del català –ja que en cat. *embrolla* es pronuncia |əm-| i |am-|). *Embrolla* també és "partida de lladres que sota color de combatre els francesos s'aixecà en l'any 1810 a la comarca de Tarragona" (DCVB).

⁶¹³ *patriotismo* ← *patriosismo*.

⁶¹⁴ *limitando*: ¿per *imitando*?

⁶¹⁵ *virtud* ← *virtut*.

⁶¹⁶ Segueix línia per tancar el paràgraf.

⁶¹⁷ *mejor* ← *major*.

⁶¹⁸ *serran*: sic (per *se encierran*).

⁶¹⁹ Segueix línia per tancar el paràgraf.

⁶²⁰ Frase centrada i encerclada.

[36]. De quan se posà lo cordó: les tropes espanyoles a la ralla⁶²¹ per la part del Portús i l'exèrcit rus per l'altre costat subjecten tot lo realme⁶²² de França

Primo, per la revolució⁶²³ comparegué a Barcelona el duc d'Angulema;⁶²⁴ i después se'n tornà a França quan l'exèrcit espanyol va haver entrat a dintre de França fins al rededor de Perpinyà, havent-hi estat l'espai de deu dies. Manà lo duc d'Angulema⁶²⁵ an el senyor general Castaños en quefe, que es retirés, ell i les seves tropes, per quant no els necessitava, i tingueren de marxar del territori de la França. ¡Que horrorosos pagaments per los pobbles, viles, ciutats, per mantenir l'exèrcit espanyol! Per no poder complir molts paisans ab los pagos, són estats obligats vendre-se les joies i demés prendes, i no en travien⁶²⁶ la meitat del valor, per no trobar qui les comprés. Igualment ha quedat desolada tota la Catalunya, i goso dir tota l'Espanya,⁶²⁷ que los auficis⁶²⁸ del treball han quedat tots encalmats.⁶²⁹ Quan començaren a passar les tropes per dins Gerona, dirigides per les viles i pobbles de l'Empordà, varen ser les següents:

Dia⁶³⁰ 4 març de 1815. Tres-cents. Cavalleria.

Dia 22 març del 1815. Cavalleria.

Dia 8 maig, i a 16. Cavalleria.

Dia 9 juny. 8 carros. Pólvora.

Dia 14 juny. Infanteria. Dotze-cents.⁶³¹ Sòria.

⁶²¹ *ralla*: ratlla fronterera. Sobre *ratlla*, diu Coromines: "les úniques formes antigues són *ralla* i *raia* (encara predominants a molts llocs)", *DECat*, VII, 123a.

⁶²² *realme*: reialme.

⁶²³ *revolució*: revolució (← *rabulació*).

⁶²⁴ *d'Angulema* ← *d'en Golema*.

⁶²⁵ *Manà lo duc d'en Golema*, subratllat.

⁶²⁶ *travien*: treien.

⁶²⁷ *Goso dir tota l'Espanya*, subratllat.

⁶²⁸ *auficis*: oficis.

⁶²⁹ *encalmats*: estancats, sense activitat productiva.

⁶³⁰ Abreviatura *Pº*, al marge esquerre.

⁶³¹ *dotze-cents*: mil dos-cents (cf. fr. *douze-cents*). || ← 12 sens.

Dia 18 juny. Infanteria. Quinze-cents. Almansa.⁶³²

Dia 1 juliol, i a 3, i a 6. Infanteria.

Dia 7 juliol. Santiago.

Dia 8 juliol. Quarta⁶³³ granaders. Quatre-cents. Laqüesta.

Dia 9 juliol. Arribà lo general Castanyos, en quefe.

Dia 11 juliol. Segundo de... Barcelona.

Dia 12 juliol. Valagara.⁶³⁴

Dia 13. Sis canons, 7 carros, pólvora i manxa.

Dia 15. Llucianos cavalleria.⁶³⁵ Sis-cents. Dragons.

Dia 17. Los Mil Negrillos.

Dia 21 juliol. Batalló del 500. General.

Dia 10 juliol. Segundo 500. Múrcia.

Dia 21 agost. 10 carros pólvora.

Dia 22 agost. 500. L'Infante.

Dia 22 agost. Quartel general a Figueres.

Los últims dies d'agost, passats los deu dies, recularen. I se tingueren de mantenir per l'Empordà. I al passar, les restants tropes passaren per Vic, altres per la Selva, Palafurgell i la Ganga, per no ser amolestat⁶³⁶ tant Gerona, i gràcies al senyor governador don José García de Velasco, bon patricio.

Dia 1 juliol. Se va fer un pregó per ordre de Velasco per Gerona, que Malaparte era mort any 1815. I se confirmà que no era mort.

Lo dia 3 agost, any 1815, penjaren a Boquiques, capità fascinerós quantrari de la pàtria, a la vila de Figueres.⁶³⁷

Dia 3 setembre, 3 canons, 1 abús,⁶³⁸ 4 carros de pólvora i manxa cap a Figueres. I a 13 de setembre any 1815, tornaren de l'Empordà Infante,⁶³⁹ a Gerona. I dia 15 del dit mes, lo senyor general Castaños vingué a Gerona,

⁶³² *Almansa* ← *Almanso*.

⁶³³ *quarta* ← *qu^a*.

⁶³⁴ *Valagara*: *Vergara*.

⁶³⁵ *cavalleria* ← *cava^a*.

⁶³⁶ *amolestat*: molestat (es refereix a Girona en masculí).

⁶³⁷ Des del principi de l'enumeració de les tropes fins en aquest punt, el text està disposat en dues columnes.

⁶³⁸ *abús*: obús.

⁶³⁹ *Infante*: la companyia d'aquest nom.

donant lo destino a tots los regiments. Basta, que bastant pateix i ha patit lo vassall.⁶⁴⁰

Pregons fets per ordre del senyor governador Velasco,⁶⁴¹ a Gerona. Vingudes del Rei.

Dia 15 juny, lo pregó concedeix la creu d'honor a tots los que han estat al siti de Gerona, [*i que*] la púguen⁶⁴² portar ab lo despatx⁶⁴³ de son superior.

Altre pregó. Dia 3 de juliol, per ordre del senyor governador, per los paisans posar-se la medalla.

I a 7 del corrent, altre pregó que concedeix les gràcies a tots los del siti, i [*que*] púguen usar la medalla. Acabo de copiar esta lligienda⁶⁴⁴ lo dia 26 de febrer any 1816, [*en el*] qual estem tots en general, [*els*] dels aulficis, suspesos⁶⁴⁵ per no haver-hi despatx,⁶⁴⁶ i lo preu del blat a 12 lliures la quartera. Per últim, l'il·lustre Ajuntament arrendà el Pallo per cinc saraus del carnaval; i pujà 750 lliures, que, ajustat⁶⁴⁷ los demás gastos, la veu comuna és que no hi han perdut cap diner. Al vespre portaven careta. Conferint a dita fetxa, ja escrita, dels 26 febrer de 1816. Ver:⁶⁴⁸ MIQUEL FEU, argenter.

Faltant a dita lligienda, declaro que lo dia sis se va fer un pregó que per tot lo dia 15 de març de 1816 se donava permís los allotjamens per les cases. I d'aquell dia en avant, aquartelades les tropes i los quefes, que es lloguessen habitacions o bé que estiguessen a les cases de papallons,⁶⁴⁹ com usava⁶⁵⁰ l'any 8. I aixís ho vol s'execútia⁶⁵¹ lo nostre monarca, Rei Fernando Séptimo, *que Dios guarde*.

⁶⁴⁰ *vassall* ← *vassal*.

⁶⁴¹ *Velasco* ← *Belasco*.

⁶⁴² *púguen* ← *puian* (unes ratlles més avall escriu *pugian*).

⁶⁴³ *despatx* ← *despaix*.

⁶⁴⁴ *lligienda*: text, escrit.

⁶⁴⁵ *suspesos*: paralizats, sense activitat.

⁶⁴⁶ *despatx*: venda.

⁶⁴⁷ *ajustat*: afegits.

⁶⁴⁸ *ver*: testifico que això és veritat.

⁶⁴⁹ *de papallons*: ?

⁶⁵⁰ *com usava*: com se solia fer.

⁶⁵¹ *ho vol s'execútia*: vol que s'executi.

Lo dia 24 de maig de 1816, se celebrà un vot a esta ciutat per unes guerres i per lo prodigi [que] tingueren del gloriós sant Narcís. I en dit dia nombraren del segon batalló [de] Fernando Séptimo per anar a les mèdiques⁶⁵² cent cinquanta. I lo dia 25 del dit mes, marxaren de Gerona, junts ab los soldats del primer batalló de Fernando Séptimo, que era a Figueres. Dia 25 maig⁶⁵³ de 1816. MIQUEL FEU.

[37]. Declaració en portar lo cadàver del senyor general Álvarez⁶⁵⁴ de la vila de Figueres fins a Barcelona i tornar-lo a Gerona, diposat⁶⁵⁵ a la capella del gloriós patró i màrtir sant Narcís. Comissionat de cuidar del cadàver fins al dipòsit, lo reverend mossèn Salvi Banchs, perior⁶⁵⁶ del Sant Hospital de Gerona⁶⁵⁷

Primo, marxà de Figueres lo cadàver, posats en un bagul de sent,⁶⁵⁸ acompanyat de mossèn Salvi en un cotxe, ab acompanyament d'altres, igualment ab un esquadró de cavalleria d'Almansa. Arribà al portal de França a les tres hores de la tarda, dia 23 d'octubre de 1816. Com los comuns⁶⁵⁹ i gremis ja estaven acordes per ordre del senyor governador, igualment los religios[os] dels convents, les dos il·lustres comoditats⁶⁶⁰ de Sant Feliu i Catredal, i los que serviren de la Crusada, i les dones que serviren de Santa Bàrbara, i los senyors advocats, procuradors, escrivents, doctors, apotecaris, cerurgians.⁶⁶¹ Tots estos feien el dol sens atxa, i la nobblesa de l'art militar anaven al rededor del cadàver⁶⁶² ab atxa, i los edecans, junt ab altres, al rededor del cadàver sense atxa. Les tropes formades per los carrers. Les de Santa Bàrbara, que eran setze, anaven al darrere dels individuats que feien

⁶⁵² les mèdiques: ? (← las medicas).

⁶⁵³ maig ← maix.

⁶⁵⁴ Álvarez ← Albers.

⁶⁵⁵ diposat: depositat.

⁶⁵⁶ perior: prior.

⁶⁵⁷ Títol en lletra força més gran que els anteriors.

⁶⁵⁸ de sent: de zenc (← dessent).

⁶⁵⁹ los comuns: conjunt de veïns d'una població (aquí, en oposició als membres del gremis).

⁶⁶⁰ comoditats: per comunitats.

⁶⁶¹ cerurgians: cirurgians.

⁶⁶² cadàver: escrit sobre un text ratllat.

el dol, i tras⁶⁶³ les dones anava la música del Regiment de Valagara.⁶⁶⁴ I més atràs anava la companyia de granaders del dit regiment. Comparegueren, per ordre del governador don José García de Velasco, tots: col·legiata, religions, gremis i comuns. I, per millor dir, [que] tots los anomenats dalt dit fossen a les 2 hores de la tarda a la catredal; i d'allí, arreglats per son ordre, [anessin] a recibir lo cadàver en lo portal de França. I acompanyaren lo cadàver d'Álvarez, com va ser lo curs del⁶⁶⁵ portal: Ballesteries, Argenteria, plaça del Vi, Ciutadans, Força,⁶⁶⁶ fins deixat a la catredal. Aquella nit estigué una companyia de granaders de guàrdia. I l'endemà, a les 6 hores del matí, marxà per⁶⁶⁷ Barcelona ab l'acompanyament que havia vingut de la vila de Figueres a Gerona.

Quan passà lo cadàver per la ciutat de Mataró, tant a l'anada com [a] la tornada, li feren [a] aquella ciutat tot obsèquit⁶⁶⁸ majestuós per lo públic i tots honors a la iglésia. L'arribada de Barcelona no es pot aponderar, que li feren los obsèquits majestuosos per los carrers públics, dels paisans i iglésia i militars, fent-li los funerals i sermó a la iglésia de Santa Maria del Mar. Com se véu, al retorn li mudaren lo bagul, sent altra cosa molt més majestuosa. Al passar per Mataró, al retorn, va ser manat per ordre del senyor governador que es detingués lo cadàver per fer-li los honors a la iglésia i lo públic poder-lo acompanyar fins al portal. Per esto no els faltava temps per fer la jornada que los competia, i tots quedaren molt bé. Al retorn de Barcelona, arribà lo cadàver a les 4 hores de la tarda, dia 28 d'octubre de 1816, al portal de l'Areny, i l'arreglament de l'antecedent, havent sortit de la catredal i aguantant-lo tots al portal de l'Areny, que lo gremi d'argenteres anomenaren dos individus, a Feu i Estevenell. No volgué complir en venir dit Estevenell i féu venir altre individu, Font, mestre. I no complí Font a la catredal, i per algun xesto⁶⁶⁹ s'ortigà,⁶⁷⁰ que dit Font no volgué fer costat

⁶⁶³ tras: darrere.

⁶⁶⁴ Valagara: per Vergara (o Bergara).

⁶⁶⁵ del: des del.

⁶⁶⁶ Força ← Fosa.

⁶⁶⁷ per: cap a.

⁶⁶⁸ obsèquit: exèquies (DCVB: *obsèquies* o *obsequi de morts*, del llatí OBSEQUIÆ 'ofrenes fúnebres')

⁶⁶⁹ xesto: gest (aquí, 'actitud').

⁶⁷⁰ s'ortigà: es va ofendre ('irritar, molestar', DCVB).

a Feu. I fou reportat a Estevenell si Feu li havia dit caragirat, lo que digué Boïgues; Estevenell a Feu: que ell sí que era un caragirat. L'acompanyaren per la plaça del Vi, Força munt,⁶⁷¹ per lo davant de l'hospici, i diposat⁶⁷² a la catedral. Lo funeral l'hi feren lo dia 30 perquè lo dia 29 era Sant Narcís. Li feren gran túmbol⁶⁷³ i gran enluminació, convidats tots los de la ciutat, crusados i minyones de Santa Bàrbara; hi assistiren 16 minyones, sols una comandanta, de casa Vibern. Acompanyaren lo cadàver fins al dipòsit a la capella del gloriós Sant Narcís, en agrado del senyor governador. I la dita comandanta donà un refresc a totes ses companyeres, com si fos un dinar i sopar a tot rumbo.⁶⁷⁴ I lo sermó lo va fer lo religiós pare lector Cundro,⁶⁷⁵ del convent de Sant Francesc. Lo que se'n llevà auto d'haver-lo diposat en dita capella, lo dit cadàver del senyor general Álvarez, que tingué lo siti de Gerona contra los francesos. I va ser per l'il·lustre Ajuntament i l'il·lustre Capítol de la catedral, president Tubia, vicari general, i la colligiata de Sant Narcís de Gerona.

Escrita per MIQUEL FEU I BALMES, argenter.

DON JUAN PÉREZ⁶⁷⁶ CLARAS, capitán de infantería, escribano por Su Magestad (que Dios guarde) y secretario del muy il·lustre Ayuntamiento de la ciudad de Gerona, del Principado de Cataluña, Reyno de España, condecorado con la Cruz de distinción de la misma ciudad.

Certifico:⁶⁷⁷ Que, de orden del Excelentísimo Senyor Marqués de Coupigni, comandante general interino de este Principado de Cataluña, comunicada por el Excelentísimo señor don Mariano Álvarez de Castro, gobernador de esta ciudad de Gerona, organicé durante el Sitio del año 1809 la compañía de señore[...] mugera [sic] que tomó la denominación de

⁶⁷¹ Força munt: Força amunt (← Fosa mun).

⁶⁷² diposat: dispatat.

⁶⁷³ túmbol: túmul (creuament de túmul amb tomba, DCVB)

⁶⁷⁴ rumbo: 'ostentació de riquesa' (cast.)

⁶⁷⁵ Cundro: per Cúndaro. El frare dominic Manuel Cúndaro va ser un dels dirigents de la *Cruzada gerundense* contra l'invasor i autor d'una *Historia político-crítico-militar de la plaza de Gerona en los sitios de 1808 y 1809*, que finalitzà l'any 1818.

⁶⁷⁶ Pérez: afegit al marge superior.

⁶⁷⁷ Es copia, escrit al marge esquerre.

Santa Bàrbara, en la que hubo quatro comandantes, según el instituto de su creación. Y en la esquadra nombrada de San Narciso, de que era comandante doña Lucía Jonama⁶⁷⁸ de Fitzgerald,⁶⁷⁹ se alistó Francisca Fábrega, la qual sirvió durante el expresado sitio, cumpliendo con toda puntualidad las órdenes que se le comunicaban por la expresada comandante. Que era puntualísima a la formación en el puesto que tenía destinado al primer toque de la generala; que manifestó al mayor valor, llevando toda especie de municiones, aguardiente y agua a la tropa que hacía fuego en la batería de San Narciso, baluarte de San Pedro, Sarracinas y puestos intermedios hasta la puerta de San Christóbal inclusive, y acompañando con particular cariño los heridos a los hospitales; y finalmente, que nunca dio el menor motivo de queja.

Y porque⁶⁸⁰ de lo referido conste donde convenga, a pedim|ien|to⁶⁸¹ de la expresada Francisca Fábrega, doy la presente en Gerona a los veinte y tres días del mes de diciembre del año de mil ochocientos diez y seis.

JUAN PÉREZ CLARAS⁶⁸²

[Sollicitud]

Señor⁶⁸³

Anna Detrell, Francisca Feu y Francisca Fábregas, de vuestra ciudad de Gerona, del Principado de Cataluña, a los B[enditos] P[ies] de Vuestra Magestad, humildemente,

Exponen: Que, excitadas de la más viva llama de patriotismo y amor a la justa defensa del reino, venzieron las rayas⁶⁸⁴ de su devilidad y sexo, emprendiendo, no obstante de hallarse aun donsellas, los servicios de guerra tan graves como penosos y superiores a todas sus circunstancias,

⁶⁷⁸ *Jonama* ← *Joanama* (més enrere ja havia escrit *Jonama*).

⁶⁷⁹ *Fitzgerald* ← *Fitx Geralt*.

⁶⁸⁰ *porque*: sic, per para que.

⁶⁸¹ *a pedimiento*: a petición.

⁶⁸² *Claras* ← *Clara*.

⁶⁸³ Al marge esquerre: *Es copia*.

⁶⁸⁴ *rayas*: ? (¿pot ser que de *raya* 'línia fronterera' s'hagi passat a 'límit' i després a 'obstacle, impediment'?).

que instruy[en] los respectivos certificados⁶⁸⁵ que acompañan. Y deseosas de conseguir alguna gracia con qual queden distinguidos tamaños razgos, a Vuestra Magestad suplican se digne concederles aquella que más estime, que lo recibirán a singular favor de la augusta clemencia de Vuestra Magestad.

Gerona, 17 Febrero de 1817

Señor.

Correo de Gerona⁶⁸⁶ del martes 28 de julio de 1808, en que se da puntual noticia de la expedición del ejército francés contra dicha ciudad y del resultado que tuvo.

Los papeles de Vich han dado una corta idea de esta famosa expedición que nos ha cubierto de gloria, porque aquella Junta no había recogido aún todos los datos necesarios para formar una relación extendida y exacta. Por este motivo, porque en los mismos papeles se dice que hemos prometido desempeñar y dar esta relación y porque el público la desea con ardor, nos consideramos obligados a satisfacer su justa curiosidad y la de todos los buenos catalanes y verdaderos españoles ynterésados en nuestra suerte; asegurando que en el detalle que vamos a dar nada hay que no sea de una rigurosa exactitud y que no se haya examinado escrupulosamente por la multitud de testigos oculares, imparciales y sensatos que presenciaron la espantosa escena de que damos noticia. Una relación exagerada⁶⁸⁷ y violenta no conviene a nuestro carácter franco y sincero, y estamos plenamente convencidos de que faltará siempre a la verdad quien, no sabiendo prescindir de las afecciones que naturalmente ynspira el amor a la patria, refiere las cosas como deseaba que sucediesen,⁶⁸⁸ o a lo menos sin aquella noble imparcialidad inseparable de todo buen historiador. No queremos dar a los hechos más importancia de la que ellos mismos ofrecen, pero creemos que a poco que se mediten acabarán de ilustrar a nuestra España y a la Europa entera, haciéndola conocer más a fondo la conducta endiablada, tortuosa y

⁶⁸⁵ *certificatos: sic, per certificados.*

⁶⁸⁶ *Còpia manuscrita d'aquest exemplar del Correo de Gerona.*

⁶⁸⁷ *exagerada ← exoguerada.*

⁶⁸⁸ *sucediesen ← sucedesen.*

maquiabélica del gobierno francés y de sus viles agentes, y la necesidad que tienen los pueblos de abrir los ojos para no dexarse engañar de su política infernal y seductora. El ejército francés –compuesto de 5 a 6 mil hombres, a saber: 7 batallones de ynfantería, de 4 a 5 esquadrones de caballería y un tren de 8 piezas de artillería, dos carros de municiones, otro carro cubierto, dos puentes y 14 acémilas– partió de Barcelona el 17 del actual junio, al mando del general en jefe Duesme y de los generales de división Lechi, Shwarts, tomando el camino real de la Marina. Habiendo forzado con bastante pérdida el débil cordón del castillo de Mongat, que los pueblos inmediatos formaron para defender aquel paso, penetró hasta la ciutat de Mataró, que por hallarse casi enteramente indefensa ubo de subcumbir⁶⁸⁹ al poder del enemigo, quien cometió en ella asesinatos, violencias, insendios, robos y todo género de crueldades, con lo que tal vez quiso resarcir el descalabro que padeció en su entrada. Pasó el resto de aquel día en dicha ciudad; la mañana siguiente estuvo en Areñs de Mar, de cuyos vecinos, en pago de haberle recibido amistosamente, exigió una contribución en dinero y otros efectos. Por la tarde, atravesó las villas de Calella y Pineda, sembrando en una y otra los mismos horrores, a poca diferencia, y pasó la noche acampado en Malgrat. Al rayar del alba del día 19, tomó el camino de Tordera, llegó a la Granota a las 12 del mismo día, descansando desde el Mesón Nuevo hasta la Tiona, y al amanecer del día 20 se puso en marcha para esta ciudad.

Presentóse a nuestra vista a las 9 de la mañana de este día, apoyando su vanguardia en las alturas de la aldea de Palau-sacosta. Más, habiéndolo saludado con algunos cañonazos el baluarde de la Merced y fuerte de Caputxinós, se vio obligado a replegarse con bastante precipitación en los lugares ynmmediatos de Salt y Santa Eugenia, donde se mantuvo hasta las dos de la tarde, perdiendo siempre mucha gente por el fuego vivo y bien dirigido de nuestras baterías, que últimamente le hicieron cambiar de posición, volviendo parte del ejército sobre la misma altura de Palau y ocultándose la otra en un espeso bosque frente de Salt. Mientras tanto, el saqueo fue general y completo en aquellos dos ynfelices lugares; el enemigo cometió bárbaramente algunos asesinatos, destruyó todo quanto pudo, ensendió

⁶⁸⁹ *subcumbir* ← *subcumbir*.

muchas casas, que presentaban a la vista el quadro⁶⁹⁰ más doloroso. Y la desenfrenada e ympía soldadesca llegó al horrible y sacrílego extremo de destrozar el sagrario y las ymágenes de nuestro Salvador Crucificado, de nuestra Madre la Virgen Santícima y de varios santos que había en aquellas dos yglesias y en la de Palau. Se da por cierto que lo mismo executaron en las yglesias de Mataró y demás pueblos de la Marina y de la Selva que se hallan en el tránsito para esta ciudad, vistiéndose algunos soldados con alba y casulla para hacer mofa de nuestra religión santa y del culto que tributamos al Dios omnipotente, señor de todos los exércitos. Tales fueron las brillantes y glori[os]as hasañas con que esta tropa amiga, aliada, vencedora e irresistible, justificó su valor y el paternal afecto con que Bonaparte atiende a nuestro bien y prosperidad, y éstas han sido y son siempre las que admiran todos los pueblos que tienen la gran fortuna de haber caído en manos tan generosas, tan benéficas y humanas. Situado por segunda vez el exército enemigo en las alturas⁶⁹¹ de Palau y puntos ynmmediatos, formó una batería que sólo causó un leve daño en el texado⁶⁹² de la yglesia de San Francisco de Asís, pues a poco rato fue desmontada por los tiros acertados de dichos castillo y baluarte. Entonces, dividiéndose en dos colunas,⁶⁹³ dirigió la una por la izquierda hacia los expresados lugares de Salt y Santa Eugenia, yncomodándola siempre nuestras baterías; la otra avanzó por la drecha,⁶⁹⁴ y atravesando el río Oñar atacó la plaza con mucha furia, yntentado forzar e incendiar⁶⁹⁵ la puerta llamada⁶⁹⁶ del Carmen, pero fue recibida con tanto valor y serenidad por nuestros ilustres defensores, señaladamente por el Regimiento de Ultonia, que, después de alguna pérdida, se desordenó y escapó a todo correr, poniéndose a cubierto de nuestro fuego. No puede bastantemente alabarse el acierto, denuedo y bisarría con que pelearon los paisanos y los valerosos oficiales y soldados de dicho Regimiento, cuyo teniente coronel

⁶⁹⁰ *quadro* ← *quadro*.

⁶⁹¹ *alturas* ← *aturas*.

⁶⁹² *texado* ← *taxado*.

⁶⁹³ *colunas*: forma constant en el text per *columnas* (en aquest cas diu més aviat *colinas*, però sense el punt de la *i*: *colinas*).

⁶⁹⁴ *drecha*: per *derecha*.

⁶⁹⁵ *incendiar* ← *incendir*.

⁶⁹⁶ *llamada* ← *llemada*.

don Pedro O'Dally⁶⁹⁷ quedó herido. Serían cerca las 5 quando el enemigo dio este primer ataque; y viendo burladas sus esperansas en este punto, atacó inmediatamente el fuerte de Capuchinos, logrando ponerse baxo de su cañón. No obstante, fue ygualmente rechazado⁶⁹⁸ por nuestra fusilería, que le hizo desistir de su loca empresa, causándole una grandísima pérdida, pues hay quien asegura que en este solo ataque murieron 44 soldados de ynfantería y 12 de caballería. Reuniéndose del modo que pudo, colocó otra batería en los campos inmediatos a esta plaza, cerca la Crus de Santa Eugenia, a distancia de medio quarto de ora, y abriendo el fuego, dadas las 7 de la misma tarde, hizo algún leve daño en el Collegio⁶⁹⁹ Tridentino, en el convento de Santo Domingo y en otros edificios particulares. Nuestras baterías correspondieron con la mayor viveza y acierto hasta entrada la noche, en que sesó el fuego por ambas partes. No puede haber noche más obscura y tenebrosa, de modo que, a pesar de nuestra gran vigilancia, era ynposible distinguir ningún movimiento del enemigo, quien, fiado en esta especie de ventaja, entre nueve y diez de la misma noche atacó⁷⁰⁰ la plaza por diferentes puestos, con tanto silencio, intrepidés y arrojó, que entre verlo ya muy cerca de las murallas y romper el fuego no hubo sucesión de instantes. La obscuridad, el espantoso estruendo de la artillería y fusilería, el grito penetrante de los que peleaban, todo aumentaba el orror del ataque; y la ciudad entera parecía otra nueva Troya, abrasada por el fuego terrible de los enemigos y de nuestros intrépidos defensores. Peleábase con un género de furor que llegaba a ser desesperación, y la coluna⁷⁰¹ enemiga se empeñó tanto en el combate que tuvo la osadía de arrimar algunas escalas en el baluarte de Santa Clara, cerca del Hospital de Caridad, para dar el asalto. Suben unos quantos soldados, ya están sobre la muralla..., ¡iqué atrevimiento! Pero una partida del esforsado Regimiento de Ultonia llega, mata a todos los que escalaban, inspira⁷⁰² el terror a los demás y les hace desistir de su temerario proyecto. El fuego, no obstante, continuó hasta que el baluarte de

⁶⁹⁷ O'Dally ← o.Dally.

⁶⁹⁸ rechazado ← rechado.

⁶⁹⁹ collegio ← collegio.

⁷⁰⁰ atacó ← ateco.

⁷⁰¹ coluna: columna.

⁷⁰² inspira ← inpira.

San Francisco⁷⁰³ (para que todo lo debamos a nuestro gran protector) con tres tiros a matralla destruyó al enemigo, le dispersó y obligó a retirarse, dexando los fosos y campos inmediatos⁷⁰⁴ cubiertos de cadáveres y heridos. No bien escarmentado con tanta mortaldad, repitió el ataque cerca la media noche, intentando atravesar el río Oñar y asaltar el baluarte de la plaza de Sant Pedro; mas el fuego activo del mismo baluarte y de la torre de Sant Juan, que parecía una boca del infierno, le rechazó de tal modo que, abandonando el asalto, se retiró otra vez a dichos lugares de Salt y Santa Eugenia. Nuestros ilustres militares del Regimiento de Ultonia, cuio voto es del mayor peso en estas materias por su acreditado talento, dicen que la acción no pudo ser más terrible,⁷⁰⁵ más encarnizada ni más gloriosa para Gerona; y un soldado artillero, que cuenta ya 40 años de servicio, asegura que en ninguna campaña avía visto tanto fuego ni tan bien dirigido. La acción, contándola desde que se rompió el fuego por nuestras baterías contra del ejército francés apostado en la altura de Palau y sus sercanías, duró desde 10 de la mañana del día 20 asta las dos de la madrugada del 21, susediéndose los ataques unos a otros sin mucha intermisión y, se puede decir, sin suspenderse el fuego en todo este espacio de tiempo. No sabemos que puedan citarse otros exemplares semejantes a éste y nos persuadimos que la vigorosa defensa que ha hecho Gerona tendrá un lugar mui distinguido en la historia militar de nuestra patria. Todo fue grande, sobrenatural y portentoso. El invencible Regimiento de Ultonia, sin⁷⁰⁶ excepción de un solo yndividuo, a pesar de que su fuerza total no llega a 300 hombres, hizo prodigios de valor. Nuestros jóvenes nobles imitaron su bisarría, manteniéndose con heroica firmeza en los combates, con lo que se han hecho más dignos de los timbres que heredaron de sus progenitores y del aprecio de todos los buenos ciudadanos. Los artilleros militares y los paisanos marineros de San Feliu⁷⁰⁷ de Guíxols y otras partes, que dirigieron la artillería, se transformaron en otros tantos leones resueltos a morir antes que ceder un palmo de tierra al enemigo. El clero secular y regular,

⁷⁰³ *Francisco*: abreviat, a l'inteliniat inferior, a sota de *Narciso*, sense ratllar.

⁷⁰⁴ *inmediatos*: inmediatos.

⁷⁰⁵ *terrible* ← *terible*.

⁷⁰⁶ *sin* ← *sin sin*.

⁷⁰⁷ *Feliu* ← *Felu*.

inflamado⁷⁰⁸ de un zelo santo y de un ardor admirable, corría a los puntos más peligrosos y en todas partes se hallaban religiosos de todas las comunidades, que con su voz y su exemplo inspiraban la más extraordinaria energía y difundían la esperanza en todos los corasones. Los paysanos, tanto de esta ciudad como de los pueblos que habían acudido al socorro, obraron con ygal constancia y ardimiento, y todos parecían soldados veteranos⁷⁰⁹ y aguerridos. Los somatenes dispersos en estos alrededores hicieron también muy buen papel, incomodando incesantemente al enemigo e impidiéndole el paso del río Ter, que varias veces intentó vadear, con el designio, según puede presumirse, de socorrer el castillo de Figueras, que se halla en los últimos apuros. ¿Qué más diremos? Nuestras mugeres, despojándose de la natural debilidad y timidez del sexo y despreciando las balas y metralla, corrían de propio movimiento de una parte a otra, llevando municiones y víveres y reanimando el corage de sus padres, de sus esposos, de sus yjos y de sus hermanos. ¿No podría su animosidad compararse con la heroica constancia de la madre de los Machabeos quando exhortaba a sus hijos a morir por el Honor, por la Patria y la Religión? Sin embargo de todo esto, convengamos de buena fe en que toda la victoria se debe al grande, al ínclito patrón y mártir San Narciso. La plaza no se hallaba todavía en el competente estado de defensa, no teníamos más tropa reglada que la poca del Regimiento de Ultonia, las quatro compañías de migueletes⁷¹⁰ que habíamos levantado se componían de gente bisoña e inexperta, sin ninguna organización ni disciplina, y la mayor parte de los paisanos que estuvieron en el ataque en su vida habían manejado el fusil ni sabían qué cosa era defender una plasa. ¿Qué podíamos hacer con tan pocas fuerzas sin el poderoso auxilio de nuestro invicto Narciso? No somos fanáticos ni superciosos, pero en obsequio del santo no podemos ocultar que desde las nueve de la noche del martes día 21, en que era de creer que el enemigo nos atacaría de nuevo, hasta las dos de la mañana siguiente,⁷¹¹ se observó dentro su capilla un resplandor extraordinario, como si hubiese una multitud⁷¹² inmensa de

⁷⁰⁸ *inflamado* ← *insfamado*.

⁷⁰⁹ *veteranos* ← *vateranos*.

⁷¹⁰ *migueletes* ← *migeletes*.

⁷¹¹ *siguiente* ← *sigiente*.

⁷¹² *multitud* ← *muldidud*.

lucos,⁷¹³ cuando es cierto que sólo ardían las lámparas, que todos sabemos hacen una luz muy escasa y opaca. Para consuelo de las almas devotas, diremos que este prodigio nos consta por la unánime deposición de toda la reverenda comunidad de madres capuchinas⁷¹⁴ que viven al lado de la capilla, de un anciano que cuida de apagar las velas que se enciendan en la misma y de un muchacho de nueve a diez años de edad que le acompañaba, todos los cuales fueron testigos oculares. Los incrédulos, esos espíritus fuertes y orgullosos que, preocupados con una vana y engañosa filosofía, todo lo atribuyen a causas naturales y al parecer quieren negar al Omnipotente el ymperio absoluto de la naturaleza y el derecho de hacerla servir a los designios de su voluntad soberana, tal vez se mofarán de nosotros, tratándonos de débiles o ilusos; pero Dios, que es admirable en sus santos, se ríe de estos impíos desde el Cielo y trastorna y desbarata el poder humano con un conjunto de circunstancias que la mente no alcanza y que sólo podemos calificar de portentos. ¿Y no ha visto toda la ciudad que, muchos días antes de venir el enemigo, nuestro glorioso protector abrió los ojos y la boca, en ademán de echarnos una mirada amorosa y compasiva y de orar por nosotros, y que después del ataque ha levantado una de sus manos, como si quisiese darnos su bendición santa? No intentamos prevenir el juicio de la Yglesia, pero nuestra piedad tiene los más grandes apoyos.

Volviendo a tomar el hilo de los hechos ocurridos, es muy de observar que a caso de las siete de la mañana del citado día 21, el enemigo reunió todo su ejército al pie de la altura de Palau-sacosta, donde había dexado sus carros, acémilas y demás efectos. La caballería hizo algunas evoluciones, que dieron motivo a creer que intentaba otro ataque, pero contra toda esperanza tomó el camino real de Barcelona y se retiró con tanta precipitación como que su vanguardia durmió en la villa de Pineda. Los buenos militares calificarán debidamente esta retirada y deducirán de ella las consecuencias que juzguen por más conformes a principios de una verdadera táctica militar y a la grande inportancia de aventurar entonces el enemigo otra acción, no tanto para apoderarse de esta ciudad –cosa que le hubiera sido muy difícil en consideración a sus repetidos descalabros– como para auxiliar el

⁷¹³ *Capilla un resplandor extraordinario como si hubieses una multitud inmensa de luces, subratllat.*

⁷¹⁴ *Capuchinas ← Caputhinas.*

castillo de Figueras. Desocupado el país de tropas francesas, pudo formarse una idea de la espantosa derrota⁷¹⁵ que sufrió aquel ejército poderoso, que según los cálculos menos arriesgados no baxó de la tercera parte, entre muertos y heridos, bien que generalmente se cree que fue mucho mayor de lo que pensamos. A pesar de haberse dado las órdenes más executivas para que se enterrasen los cadáveres, cada día se van encontrando algunos por los campos; y si se atiende que el enemigo enterró a muchos de ellos, a otros echó dentro los pozos y a otros les quemó a fin de ocultar su pérdida, y que se dice entraron en Mataró treinta y uno o treinta y dos carros de heridos, podrá formarse algún juicio del grandísimo estrago que hicimos en todos los ataques. Por nuestra parte, tuvimos a un subteniente de dicho Regimiento de Ultonia, nombrado don Tomás Magrat, oficial de relevantes prendas; a don Francisco Vidal, presbítero, capellán del mismo Regimiento y beneficiado de la colegiata yglesia de San Feliu, y a un artillero paisano de la villa de Bagur, muertos gloriosamente en el campo del honor, y tres o quatro heridos, sin haber ocurrido otra desgracia, cosa que a la verdad llena de admiración y nos hace reconocer en toda esta serie de sucesos la mano poderosa de Dios, que nos defiende, y la protección de nuestro ángel tutelar, el glorioso San Narciso.

Para no interrumpir la historia de los ataques, hemos suspendido la digresión a incidentes que aumentan el peso de nuestra victoria y prueban la perfidia y bageza con que el general francés intentaba sorprehendernos y conseguir con la astucia lo que no podía con la fuerza de las armas. En la tarde del propio día 20, sin cesar las hostilidades, dicho general envió a uno de sus edecanes con un trompeta⁷¹⁶ a parlamentar. Fue conducido a la Junta y presentó una carta del mismo general, escrita en Mataró con fecha del día 17, reducida a suponer que había pacificado Tarragona, dispersado el cordón de Mongat, ocupado a Mataró, a pesar de su resistencia, y tranquilizado a Barcelona y sus cercanías; que venía a la frente de un ejército valeroso en calidad de amigo y aliado por una consideración de la buena acogida que se le dio en el tránsito con su división por esta ciudad en febrero último; decía que esperaba que el pueblo no se expondría a los horrores de la guerra,⁷¹⁷

⁷¹⁵ *derrota* ← *derota*.

⁷¹⁶ *trompeta* ← *trompete*.

⁷¹⁷ *guerra* ← *gerra*.

que se hallaba dispuesto a forzar las puertas si no se le abrían de buen grado, circunstancia que sería muy aflictiva para su corazón; que remitía un decreto de la Junta Suprema del Gobierno español (de que luego se hablará) que debía dexar satisfechos a los verdaderos españoles y buenos catalanes, pues verían que las Cortes que habían de celebrarse en Bayona se han de convocar en Madrid, tratándose únicamente en ellas de la felicidad de España; que nadie sino los perturbadores podían en consecuencia desear la guerra, y que así⁷¹⁸ esperaba que se le enviaría una diputación y que la Junta correspondería a la amistad que siempre había conservado a la ciudad de Gerona.

El decreto que decía acompañar y de que el trompeta o el mismo edecán tuvo el gran arte de sembrar algunos exemplares en su tránsito por la ciudad hasta la Junta, como quien no hace nada, para seducir a los incautos, consiste en una consulta y proclama, que se atribuye a la Suprema Junta de Gobierno, con fecha de 3 del corriente, y en otra que se supone hecha y suscrita por varios personajes españoles desde Baiona, el día 8 del propio mes. Ambos papeles, en la substancia, en el objeto y en el estilo, indubitadamente son de fábrica francesa y de la misma estofa que los que hemos visto en los diarios de Madrid. Desde la primera hasta la última línea son exagerados, mentirosos, astutos y llenos de frases y expresiones de rutina con que el Gobierno francés ha engañado a todo el mundo y pretende vanamente engañar a los españoles. Se nos dice que ya acabó la dinastía de los Borbones, que el grande, el invicto, el incomparable Napoleón se ha dignado echar una mirada compasiva sobre de nosotros y hacernos felices, dándonos por monarca que nos gobierne a su augusto y virtuoso hermano Joseph Bonaparte, que nos mirará con el efecto⁷¹⁹ paternal que han experimentado sus vasallos, inseparable de su bondad, y se añaden otras muchas fruslerías que omitimos por no cansar más a los lectores con un extracto tan displicante.⁷²⁰

⁷¹⁸ *así*: per tant.

⁷¹⁹ *efecto*: per afecto.

⁷²⁰ *displicante*: ?

La Junta contestó⁷²¹ que la ciudad de Gerona estaba pronta⁷²² a conformarse con la decisión general de la Nación, representada por las Cortes y votos de las Provincias, teniéndose la convocatoria en Madrid, según expresaba el general, retirando éste el ejército de su mando sin incendiar casas ni cometer hostilidad alguna, y concluyó diciendo que extrañaba que, teniendo un parlamentario dentro la ciudad, sus columnas se hubiesen adelantado hacia la plaza, tomando posiciones militares para atacarla, por cuió motivo se había continuado el fuego, y que no le devolvía el edecán para no exponer su vida, hallándose el pueblo muy irritado por haberse incendiado algunas casas desde que había entrado a conferenciar. Poco después de haberse pasado esta contestación a dicho general Duesme, envió éste otro edecán con su trompeta, quien dixo a la Junta que su general ofrecía conservar a los moradores d'esta ciudad su religión⁷²³ y sus propiedades, que no les impondría contribución alguna y que no entraría sino la tropa que el pueblo quisiese, dando a la Junta la que necesitase en caso de pedirla. Ynstó⁷²⁴ por segunda vez que la Junta enviase un comisionado para negociar, ofreció suspender las hostilidades y dexar en rehenes el primer edecán, que ya se ha dicho no había salido de la ciudad, manifestó deseos de tratar amistosamente, elogió la bizarría de estos moradores en su defensa, y por último dixo que olvidaría toda opinión o partido que cada uno hubiese formado y seguido.⁷²⁵ Observase que ambos parlamentarios procuraban con estudio distraer la atención de la Junta para que por medio de esta inacción pudiese el ejército avanzar sus columnas y atacar la plaza, como en efecto lo hizo. Pero bien prompto el general se desengañó de que no somos tan estúpidos como tal vez nos había considerado, pues nuestras baterías continuaron el fuego y rechazamos completamente los dos primeros ataques que nos dio durante estas simuladas y dolosas conferencias. Para dar un testimonio de su franqueza y buena fe, la Junta nombró comisionados a dos de sus miembros, que fueron

⁷²¹ *contestó* ← *contextó* (substituíim x per s en totes les formes d'aquest verb que apareixeran a continuació).

⁷²² *pronta* ← *promta*.

⁷²³ *religió*n ← *religiou*n.

⁷²⁴ *ynstó* ← *ynto*.

⁷²⁵ *seguido* ← *segido*.

el teniente coronel don Juan O'Donovan,⁷²⁶ comandante del Regimiento de Ultonia, y don Martín de Burgués,⁷²⁷ regidor perpetuo de esta ciudad, quienes al anochecer⁷²⁸ pasaron al campo enemigo. Fueron bien recibidos por los generales Duesme y Lechi, y habiéndoles aquél pedido como a preliminar de la negociación la entrada del ejército en la ciudad, ofreciendo dar por escrito sus pretensiones, contestaron animosamente que el pueblo estaba resuelto a sepultarse en sus ruinas antes que consentirlo; que esto era contrario a lo que había dicho de su orden su segundo edecán y que así de ningún modo querían llevar por escrito semejante proposición. Entonces Duhesme hizo varias amenazas de asaltar la ciudad y reducirla a cenizas, pero nada pudo amedrentar a los comisionados ni debilitar su constancia. Durmieron en el cuartel general de Santa⁷²⁹ Eugenia, y es bien digno de notar que, estando ellos con el enemigo —y a su instancia—⁷³⁰ para oír y tratar lo que propusiese, la plaza fue asaltada y atacada horriblemente.

En la madrugada del 21 volvieron a conferenciar con el general, sin que éste pudiese inclinarles a su pretensión. Les encargó que hiciesen reporte a la Junta a fin de que enviase otros comisionados para negociar y acordar pacíficamente las respectivas pretensiones. Y habiendo regresado, hicieron relación de todo lo ocurrido.

La Junta, sólo para evitar⁷³¹ efusión de sangre, determinó oír las proposiciones del enemigo, resuelta a no hacer sino lo que el pueblo aprobase. Nombró a seis comisionados, y antes de que estos marchasen recibió otro oficio de Duhesme en que decía que aguardaba la respuesta y pedía que se le enviase el oficial parlamentario, así como los dos oficiales del Estado Mayor, que de algún tiempo a esta parte se hallan detenidos en esta ciudad. No le contestó, sino que a poco rato envió los seis comisionados, mas no el edecán parlamentario ni dichos oficiales, para no exponer sus vidas. Y habiendo aquellos pasado a la casa llamada d'en Gova, punto de reunión que estaba acordado, ni en ella ni en la aldea a Palau ni en otro lugar

⁷²⁶ *O'Donovan* ← *O-Donovan*.

⁷²⁷ *Burgués* ← *Burgés*.

⁷²⁸ *anochecer* ← *anochacer*.

⁷²⁹ *Santa* ← *Sana*.

⁷³⁰ *a su instància*: a petició dels francesos.

⁷³¹ *evitar* ← *avitar*.

encontraron un solo francés, pues todo el ejército marchaban ya en retirada con precipitación hacia la Marina. Por la tarde, la Junta escribió al general manifestándole que los comisionados habían⁷³² salido para conferenciar, que su ausencia lo había impedido y que estaba pronta a hacerlo en qualquiera otra ocasión. Pero el expreso⁷³³ que marxó a entregar esta carta, habiendo andado unas tres horas, regresó por no encontrar al general ni a otra persona de su ejército. Ésta es la serie de ataques y de hechos que harán siempre memorables el día 20 de junio. Hemos querido ser prolixos, tanto para dar una razón exacta de la conducta de la Junta en todas sus operaciones como para no defraudar al público de la menor circunstancia que pueda interesar su curiosidad. Nos abstendremos de hacer observación alguna sobre la injusticia y perfidia con que el ejército francés, llevando a efecto las horribles máximas de su Gobierno, intentaba esclavizarnos y labar⁷³⁴ nuestro bien y prosperidad con la sangre y el fuego; y sobre el modo político y militar con que ha dirigido y concluido su funesta expedición. Los políticos tienen un campo dilatado para las más profundas reflexiones y la Europa entera juzgará si puede convenir al honor y verdadero ynterés de la Francia la tirana opresión con que Bonaparte y sus agentes destrozan y aniquilan a la España, a esta potencia generosa que abrió su seno para recibir a los ejércitos franceses que entraron baxo el título engañoso de aliados, y ha consumado toda especie de sacrificios para servir al capricho y loca ambición de sus opresores. Permita Dios que nadie se dexé seducir por el maquiabelismo francés y que el pueblo español, tan amante de su dignidad, nada escuche, a nadie preste oídos sinó a la penetrante voz de la Religión, del Rey y de la Patria.

PROCLAMA

Gerundenses: el día veinte y veinte y uno de julio formarán la época más gloriosa y memorable en los faustos de nuestra historia moderna. Sin más tropas regladas que el Regimiento de Ultonia, que se conpone de 300 hombres escasos, sin estar aún bien organizadas las quatro compañías de

⁷³² *habían* ← *habia*.

⁷³³ *expreso*: "emisario o correo extraordinario que se manda con un mensaje especial" (M. Moliner).

⁷³⁴ *labar*: ¿per lavar o per labrar?

voluntarios que habéis creado para vuestra defensa, sin hallarse la plaza en el estado que convenía para sostener un ataque formal y sin más fuerza que la de vuestro⁷³⁵ brazo y de varios pueblos que acudieron con algún socorro de gente, habéis conseguido la más completa y milagrosa victoria. El general francés Duhesme, casi con todo su ejército, lleno de orgullo por haber forzado los débiles pasos de Mongat y Mataró, nos amenaza el último exterminio. Por todas partes vomita incendios y estragos. Como un tizón encendido, él difunde el terror, la calamidad y la muerte en los infelices pueblos de la Marina. ¡Oh Dios! Ya llega, nos enbiste, nos ataca y asalta con furor... Mas no temáis, gerundenses, el invicto⁷³⁶ Narciso es nuestro jefe en la batalla y el ejército enemigo huye completamente derrotado, quedando más de una tercera parte en el campo. Vosotros habéis dexado muy atrás las celebradas victorias de Marengo, de Jena, de Austerlitz y de Eilan.

Nada puede compararse con vuestro ardimiento. Nuestros valerosos del invencible Regimiento de Ultonia se han coronado de laureles. Los nobles, los esforzados que defendían los castillos, baluartes y murallas han hecho portentos de valor y su intrepidez excede todo elogio. El clero secular y regular, icon qué zelo y energía, con su voz y su exemplo, animaba a los defensores de la Patria! ¿Y no visteis a nuestras mugeres revestidas de un heroico valor, a imitación de las Estheres, Judithes y Déboras y de las catalanas que en la ciudad de Tortosa conservaron su libertad castigando la osadía de los moros? ¿No las visteis despreciar con noble entusiasmo la espesa lluvia de balas y de matralla, acudir por todas partes con víveres y municiones para que nada faltase e infundiros un nuevo espíritu, como en otro tiempo lo hizo la madre de los Machabeos con sus hijos? El feroz Bonaparte quería esclavizarnos y sembrar en esta hermosa ciudad la desolación y la miseria, como lo hace en todos los pueblos que tienen la desgracia de ser víctimas de su despotismo. Envía un ejército de asesinos y facinerosos para executar los planes infernales de su loca ambición y de su crueldad. Pero sus perversos designios quedan frustrados y el escarmiento que acaban de recibir les hará conocer que nunca se nos ultraja impunemente y que somos irresistibles. Napoleón llegó a fastidiar a toda la Europa, celebrando la rendición de la

⁷³⁵ *vuestro* ← *vestro*.

⁷³⁶ *invicto* ← *invictor*.

fuerte plasa de Ulma⁷³⁷ y de los 33 mil hombres que la guarnecían. ¿Qué dirá quando sepa que una plaza casi desmantelada como Gerona, defendida por 300 soldados y por paysanos sin táctica ni disciplina militar, ha derrotado los vendedores de Ulma? Gerundenses, conoced la flaqueza del enemigo por el modo con que quería engañaros y sorprender⁷³⁸ vuestra generosidad. Os envía un parlamentario con una carta y dos proclamas sediciosas formadas por el maquiabelismo francés y atribuidas falsamente, una a la Suprema Junta de Gobierno (oprimida por el ateísmo⁷³⁹ Murat y obligada a subscribir todo quanto le dicta ese vil agente del ynfierno, que vino a derramar la sangre de nuestros hermanos y a cubrir de cenizas nuestro hermoso país) y otra a varios fieles españoles que en Bayona están llorando la suerte desventurada de su patria. Duesma creyó que podía seduciros...,⁷⁴⁰ iloca y vana esperanza! La indignación fue universal. Y viendo que entretanto esa cuadrilla de monstruos que se presentaron a nuestra vista incendiaban las casas del llano y de Salt y Santa Eugenia, todos clamabais por la venganza, resueltos a vencer o morir. Sí, gerundenses, ésta ha de ser vuestra única alternativa, la Religión, nuestro Rey Fernando VII y la Patria lo exigen imperiosamente, y sería necesario desnaturalizarnos para no corresponder a esta voz sobrenatural que resuena en nuestros corazones. Es mucho más dulce la muerte que habitar con esos tiranos que, semejantes a las langostas de que habla San Juan en el Apocalipsi, derraman el veneno en todas partes, destruyen⁷⁴¹ nuestras propiedades, roban nuestros caudales, insendian nuestras poblaciones, agravian a nuestras mugeres, profanan los templos e insultan sacrílegamente la bondad de un Dios que se sirve⁷⁴² de ellos para el azote y castigo de nuestros pecados. No les temáis: ellos sólo vencen quando no hallan resistencia, y los horrendos crímenes que devoran su alma les llenan de cobardía y espanto a vista del suplicio eterno a que la venganza divina va

⁷³⁷ *Ulma*: la ciutat alemanya d'Ulm (Baden-Wurtemberg), ocupada successivament per francesos i austríacs. El general austríac Mack hi va ser derrotat per les tropes napoleòniques l'any 1805 (batalla d'Ulm).

⁷³⁸ *sorprender* ← *sorpenden*.

⁷³⁹ *ateismo* ← *ateismo*.

⁷⁴⁰ *seduciros* ← *seducios*.

⁷⁴¹ *destruyen* ← *destruen*.

⁷⁴² *sirve* ← *sirva*.

a precipitarlos. Si todos los ejércitos de Bonaparte son como el que habéis vencido, él no es más que un capitán de ladrones y facinerosos a quienes basta resistir para dexarlos escarmentados. Gerundenses, dad gracias a los esforzados militares del Regimiento de Ultonia, abrazadlos como a vuestros hermanos y estrechad con ellos los vínculos de amistad que ya antes os unían a tan dignos guerreros. Dadlas también al clero secular y regular, a la nobleza y a todos los que han tenido parte en la acción famosa que nos ha coronado de gloria y de honor. No olvidéis⁷⁴³ a nuestros hermanos de San Feliu de Guíxols⁷⁴⁴ y a los demás artilleros que con tanto valor y acierto dirigieron el fuego de nuestras baterías, y sobre todo dadlas a nuestro gran Dios, que es el único dispensador de las victorias, dadlas al ínclito patrón y mártir San Narciso, sin cuya asistencia hubiereis sido víctimas del furor del enemigo. ¿No habéis visto los prodigios que acaba de obrar en favor de su pueblo querido? Él abrió los ojos y la boca para asegurarnos la protección del Cielo y ha levantado después su mano derecha para bendecir vuestras gloriosas hazañas. El extraordinario resplandor que en la noche del día 21 una multitud de almas inocentes y justas observó dentro de su capilla, ¿qué otra cosa es que una señal expresiva de la inmensa gloria que le circuye? Corramos pues al templo santo, nombremos al gran Narciso por nuestro capitán general, entreguémosle el bastón y encarguémosle de este modo, con cierto mayor empeño, la vigilancia, custodia y defensa que siempre ha dispensado a esta ciudad y sus moradores. Catalanes: venit y reuníos con el pueblo de Gerona, conformad sus votos con el suyo, invocat a San Narciso, y nada temáis. ¿Qué podrán todas las astucias del Infierno, de esos monstruos que el ángel exterminador ha enviado para atormentar a los que tienen en su frente la señal del Crucificado, contra el poder del Cielo, declarado tan visiblemente a nuestro favor? Franceses: el grito universal de los españoles no se dirige contra de vosotros ni queremos tomar las armas para ofenderos. Al contrario, vestra infelicidad excita nuestra compasión, y no podemos contener las lágrimas al considerar que un isleño desconocido, un hombre que no tenía con vosotros las menores relaciones ni podía fundar derecho para dominaros, ha desolado vuestro país, ha destruido el comercio y navegación

⁷⁴³ *no olvidéis* ← *novideis*.

⁷⁴⁴ *Guíxols* ← *Gixols*.

y ha bebido y está bebiendo continuamente la sangre que circula en vuestras venas. Esos campos de Marengo, de Jena y Austerlitz... miradlos, y por un instante contened vuestro dolor. ¡Qué montes de cadáveres...! Todos son concriptos que van y nunca vuelven, son vuestros⁷⁴⁵ esposos, vuestros⁷⁴⁶ hijos y vuestros hermanos, arrancados con violencia de vuestro seno y conducidos a la muerte como unos mansos corderos. ¿Será posible que una nación tan poderosa se dex⁷⁴⁷ tiranizar más tiempo por un malvado que tiene una sed insaciable de sangre humana y cuyo desenfrenado egoísmo en nada piensa sino en su propio engrandecimiento? Exterminad de la tierra de los vivientes a ese prevaricador, derribadle del trono que usurpó con su política infernal y diabólica, recurrid al auxilio de la Religión santa, que ese impío ha desterrado de vuestras provincias, y haced causa común con los españoles para vengar los ultrages de ambas naciones, recobrar la libertad⁷⁴⁸ y establecer un trono de justicia, de paz y de honor. Éste es el único objeto de nuestros suspiros, éste deber ser también el de los vuestros. Corramos pues a la victoria, que tenemos segura si depositamos nuestra confianza en el que sostiene los ejércitos y los aniquila.

Gerona, 28 de junio de 1808

JULIÁN DE BOLÍBAR.

De acuerdo de la Muy Ilustre Junta.

MIGUEL GERMÉN, vocal secretario.

(Copia saquada del original a 2 de julio de 1816. MIQUEL FEU Y BALMES, argenter.)

⁷⁴⁵ vuestros ← vestros.

⁷⁴⁶ vuestros ← vestros.

⁷⁴⁷ dex ← dexa.

⁷⁴⁸ libertad: per libertad.

Explicació dels tiros y demás efectos que á consumido la plasa [en el] escalame[n]t de Gerona, als 20 juñ de 1808

Primo	Cañonazos con bala rasa	980
	Cañonazos con matralla	342

Primero sitio. La plasa, castillo de Monjuich y demás

Primo	Bombas de 12 purgadas	130
	Cañonazos de matralla	104
	Ýdem con bala	1.650
	Granadas de 8 purgadas	160
	Granadas de 6 purgadas	200

El último sitio. Lo que á tirado la plasa al enemigo

Primo	Bombas de 12 purgadas	16.000
	Ýdem de a 10 purgadas	460
	Ýdem de a 9 purgadas, 15.000 +	15.600
	Granadas de a 8 purgadas	11.000
	Ýdem de a 6 purgadas	9.000
	Cañonazos de matralla	700
	Cañonazos con bala rasa	22.000
	Granadas de mano	23.000

Fuegos artificiales [que ha] consumido la plassa

Espualetas per bombas de a 12 purgadas	20.000
Ýdem per las de a 10 purgadas	500
Ýdem per las de 9 purgadas	16.000
Ýdem per granadas de a 8 purgadas	13.000
Ýdem per las de 6 purgadas	11.000
Ýdem per granadas de mano	26.000
Estopines de a 24	36.000
Ýdem de a 16	42.000
Ýdem por el de a 12	40.000
Ýdem por el de a 8	16.000
Ýdem per el de a 4	6.000

*Siguen*⁷⁴⁹ *los fuegos artificiales*:⁷⁵⁰

Bombas de ynluminació por lo morté de a 9 purgadas.....	72
Balas de ynluminación per lo abús ⁷⁵¹ de a 8 purgadas.....	326
Ýdem por el obús de a 6 purgadas.....	400
Carcassas para el mortero de 12 purgadas.....	180
Ýdem para el mortero de a 9 purgadas.....	270
Camisas embreadas.....	150
Faxinas embreadas.....	200
Polladas para mortero de a 12 purgadas.....	320
Ýdem para el mortero de a 9 purgadas.....	430
Cuetes de 21 líneas.....	40
Ýdem de 15 líneas.....	30
Barriles fulminantes.....	4
Pólvora consumida.....	3.525 quilos

Las municiones que án gastado los enemigos en el primer sitio

Bombas.....	630
Granadas.....	550
Cañonassos de matralla.....	125
Cañonassos con bala.....	2.600

Las munissions que án gastado los enemigos en el último sitio

Bombas.....	27.000
Granadas.....	15.000
Matralla cañonassos.....	600
Cañonassos de bala.....	48.000

⁷⁴⁹ *siguen* ← *sigen*.

⁷⁵⁰ L'aclairiment és perquè en el manuscrit hi ha hagut un canvi de pàgina.

⁷⁵¹ *abús*: per *obús*.

Contraportada:

Don Julián de Bolívar. La lligienda és quivocat.⁷⁵² Lo religiós caigué impensat⁷⁵³ de la muralla, mirant si encontraria escales dels enemics, i caigué en lo costat del baluard que heí ha una porta escusada. I com eren dos companys religiosos, li digué l'altre si havia pres mal. Li respongué que no. Donà providència per pujar-lo ab una corda. Quan caigué dit religiós, lo fossil se li engegà del tret. En que Burguès fou enviat a parlament ab l'enemic: esto tot és quivocat a la lligienda.⁷⁵⁴ [...] ⁷⁵⁵ que som estat esprès⁷⁵⁶ de molts indivíduos. Ver. MIQUEL FEU, argenter.

APÈNDIXS

A la fi del manuscrit que publiquem, que conté el relat popular sobre la defensa, assalt i ocupació de la ciutat de Girona per les tropes de Napoleó, a més d'altres notícies, hi ha relligats un conjunt de documents impresos i manuscrits, un enfilall de textos sense ordre ni concert, que Miquel Feu i la seva família van aplegar. Alguns fan referència a aquest episodi bèl·lic, d'altres són clarament anteriors o posteriors a aquest esdeveniment tan llarg i complex. Hem cregut convenient publicar el registre d'aquest llistat de documents perquè ens permeten conèixer les lectures que feien, la documentació que, per diversos motius, sobretot econòmics, els interessava guardar. Dins del nucli familiar hi havia gent que sabia llegir, que estava ben informada, que retallava notícies puntuals de premsa sobre els combats i la rendició de Girona, dels quals volien tenir constància d'uns fets viscuts. També guardaven plecs i romanços que narren diversos motius d'aquest episodi bèl·lic, impresos en altres llocs. En aquell moment la lectura de la premsa escrita encara era una novetat. Feu estava al corrent, per exemple, de les notícies de guerra publicades al *Diario de Gerona*. Així, gràcies a aquest petit arxiu, hom pot seguir la història d'algunes vicissituds ciutadanes a través de la documentació recollida per una família que tenia un gran respecte pel paper imprès, atenta sempre als esdeveniments.

⁷⁵² *quivocat*: aquesta vegada i la de més avall sí que ho escriu amb aquestes mateixes lletres (abans havíem trobat *civocat*).

⁷⁵³ *impensat*: impensadament.

⁷⁵⁴ *lligienda*: escrit.

⁷⁵⁵ Hi manca un mot que consta de només tres lletres imprecises: *¿ver?*

⁷⁵⁶ *que som estat esprès*: que m'ho han fet saber (expressat).

APÈNDIX: RELACIÓ DE DOCUMENTS IMPRESOS I MANUSCRITS

1. Certificat emès per D. Juan Pérez Claras, "capitán de infantería, escribano por su Magestad", secretari de l'Ajuntament de Girona. Girona, 23 de desembre de 1808. Sobre l'organització que el governador Mariano Álvarez de Castro va fer de la companyia femenina de Santa Bàrbara, en la qual hi hagué quatre comandaments femenins. És una còpia. Un foli a dues cares.

2. Instància signada per Anna Detrell, Francisca Feu i Francisca Fàbregas, en sol·licitud d'alguna gràcia per haver lluitat per la causa durant la guerra. Manquen els certificats que afirmen que hi adjunten. Girona, 17 de febrer del 1812. 1 foli, a una cara.

3. *Décimas. A los valientes y leales Realistas del Batallón de la ínclita é inmortal Gerona, por la bendicion que á su Bandera dió en la Santa Iglesia Catedral, dia 9 de Abril de 1826, el Ilustrísimo y Reverendísimo D. D. Dionisio Castaño y Bermudez, su zeloso Pastor y dignísimo Prelado.* 1 full. Imprès per Agustín Figaró, impresor de S. M. Sense data.

4. Dos articles retallats del *Diario de Gerona*, del dimecres 4 de juny del 1809 (núm. 165, pàgs. 681-689): 1) *Las 40 horas en la Iglesia de Santo Domingo en los mismos terminos.* 2) *A la cruzada gerundense dedica el menor de sus individuos esta ODA.* Fr. J. A., carmelita calzado.

5. Article del *Diario de Gerona*, del Domingo 9 de julio de 1809 (núm. 190, pàgs. 785-788), sobre fets de guerra.

6. "Manifiesto del Rei a la Nacion", *Gaceta extraordinaria de Madrid*, del domingo 12 de marzo de 1820, núm. 37, pàgs. 263-264. Firmat: Palacio de Madrid, 10 de marzo de 1820. FERNANDO. En la Imprenta Nacional.

7. Imprès a dues cares, amb dos quadres estadístics sobre "Divisiones de infantería" i "Estado Mayor del Ejército de la Derecha". Organización dada a las tropas destinadas a formar este ejército y destino de los Señores Generales y Gefes que igualmente lo han sido. Plana Mayor. Sense data.

8. Ban: Don Juan José Garcia de Velasco y Gómez de la Vega, Teniente General de los Reales Ejércitos, Gobernador Militar y Político de esta Ciudad y su Partido, y Subdelegado de Real Hacienda por el Rey nuestro Señor. *A sus leales y valerosos geroneses. Gerona, 29 de Febrero de 1816.* Sobre exempció de contribucions després de la guerra. 1 foli.

9. *Don Josef d'ansa, del Consejo de S. M.* Barcelona, 1 de febrer de 1816. Imprès, malmès a la part superior, sobre drets i obligacions de la hisenda pública pel que fa als patrimonis privats.

10. *Coplas antiguas catalanas en honor del glorios Sant Narcis, fill, bisbe, martyr y generalissim de Gerona, per la sua proteccio constantment experimentada, singularment en lo any 1684. Novament corregidas y aumentadas ab los visibles senyals de la sua protecció a favor de esta sua ciutat y patria en los dias 20 de juny y 16 de agost del present any 1808.* Gerona: en l'estampa de Fermí Nicolau, antes Bró, al carrer dels Calderers. 1 foli.

11. Junta Superior de Catalunya, *Plan para la nueva organización de manutención de los somatenes y compañías honradas de Cataluña*, de 20 de febrer de 1809.

12. *Copia del oficio que con fecha 31 enero 1816 ha dirigido el Excelentísimo Señor Don Francisco Xavier Castaños, Capitan General de los Reales Exercitos, y Capitan General en Gefe del Exercito de la Derecha, al muy Ilustre Ayuntamiento de la Ciudad de Gerona; y contextacion*⁷⁵⁷ *hecha à S.E.* [Sobre la mort per enverinament, el 22 de gener de 1810, del governador de Girona Álvarez de Castro]. 1 foli.

13. Ban de l'Ajuntament de la ciutat sobre l'heroïcitat dels gironins en la passada guerra. Girona, 5 de febrer del 1816. JUAN PÉREZ CLARAS, Secretario. 1 foli.

14. *Pepillo errante despreciado por Suchet al tiempo de pedirle su amparo. Dialogo.* Poema de 150 versos heptasil·labs (*octosil·labs*). Palma: año 1812. 1 foli per totes dues bandes.

15. Ban. *El Escmo. Ayuntamiento de la Inmortal Ciudad de Gerona ha acordado la impresion de los siguientes documentos, á fin de que sus heróicos habitantes tengan noticia de las gracias concedidas á esta ciudad, con motivo de la defensa que sus moradores hicieron en el memorable sitio de 1809.* Girona: Imprenta de J. Grases, 1846. 1 foli.

16. Ban de la Junta Superior del Principat de Catalunya sobre contribucions i abolicions de càrregues en temps de guerra. *Nos el Presidente y Junta de Gobierno de la ciudad y Corregimiento de Gerona, á la que está unida la del de Figueras.* Escrit signat per MARIANO ALVAREZ. Girona, 26 de Agosto de 1809. De acuerdo de la muy Ilustre Junta. FRANCISCO PUIG Y DORCA, vocal secretario.

17. Fragments d'un ofici imprès sobre "exacción del Noveno Real de los diezmos pertenecientes a los Curas Párrocos de esa Diócesi". Se'n conserven les pàgines 3, 4, 9 i 10, 4 folis. Any 1804.

18. *Elogio del Rei Nuestro Senyor Don Fernando VII. Detenido y preso en el palacio de Valencey en Francia por el enemigo comun del género humano el Emperador Napoleon. Escrito por el Dr. D. Melchor Andarió i Castelvell del Gremio y Claustro de la Universidad de Cervera y Socio de mérito, de número, y corresponsal de varias sociedades y cuerpos literarios.* Con Licencia. En Madrid. Reimpreso en Gerona por Vicente Oliva, Impresor Real. 47 pàgs.

19. Còpia manuscrita del "*Correo de Gerona*" del martes 28 de julio de 1808 en que se dá puntual noticia de l'expedición del exèrcito francès contra dicha ciutat, i del resultado que tuvo. 11 folis sense numerar. "Copia saquada del origuinal a 2 de Julio de 1816. MIQUEL FEU Y BALMAS, argenter."

20. *Explicació dels tiros y demás efectos que a consumido la plasa escalamet [?] de Gerona a 20 juny de 1808.* 1 foli manuscrit.

21. Esborrany d'una carta escrita en català, adreçada al Dr. Julián de Bolivar. 1 foli.

22. Fragments d'un imprès sobre allistaments i ordres de guerra, datat a Tarragona el 20 de febrer del 1809. "De acuerdo de la Junta Superior del Principado. NICOLÁS DE SOLANELL, Secretario Vocal".

⁷⁵⁷ *contextacion*: per *contestación*.

23. Dictamen jurídic en català. Imprès sobre pagament de lluïisme pels habitants domiciliats a la ciutat de Girona. Signat pel DR. ANTON SALVADOR, Barcelona, y abril 28 de 1741. 2 folis.

24. Escrit, en castellà, sobre un plet sostingut pel Capítol de la Seu de Girona amb un particular sobre l'almoïna del pa. Signat per: IGNACIO PLANA Y FONTANA, Notario Público R. C. de numero de Barcelona.

APÈNDIX: PRIMERA VERSIÓ DEL TEXT DE LA PÀG. 61

De quan vingué l'enemic i provà l'escalament. *(Esta té alguna civocació).*⁷⁵⁸

Dia 20 de juny de 1808. Arribà a l'Avellaneda, en vistes de Gerona, l'enemic francès, de 4 a 5 hores del matí. Se deia que l'exèrcit era de 15 mil francesos. Los generals se deien Lequis i Duhesme, en quefe. És cert que per lo camí l'enemic féu molt dany als pobbles, matant i cremant, pensant subjectar lo país. Lo paisanatge s'ausentaven de les cases, i los feien foc per lo camí. Estant Gerona tot en ordre, l'exèrcit francès sortí de l'Avellaneda ab dos files, una d'a peu i altra d'a cavall, al pla cerca [de] Güell. Dels albres se miraven la ciutat. La restant divisió pujà per l'altura de Palau fins a casa Quintana. Cinc soldats d'a cavall passaren per lo camí ral, dedistància un d'altre, ajaguts al coll del cavall, fins la casa de Quintana. L'enemic luego posà una bateria prop la casa, de dos canons. Tirà bala rasa al fortí de la Mercè. Los forts Caputxins i Condestable esperaren que l'enemic arribés a tret de metralla i de bala rasa, disparant d'una i altra, de bala i metralla. Moriren molts de les columnes i reculà l'enemic. Se féu ferm solament l'enemic dels dos canons de Quintana, foguejant-se ab lo baluard de la Mercè, de bala rasa. A 8 hores del dematí l'enemic envià un parlament a la ciutat. Esperant lo trompet a la porta de consistori ab lo cavall la resposta, sortí de consistori ab un plec a la mà don Martí de Burguès; l'entregava an el trompet. Miquel Feu i Miquel Pujol reprengueren a Burguès, [que] no podia respondre fins que fos terminat dels quefes. Se'n tornà Burguès dins de consistori ab lo plec a les mans. I per instància de Feu i Pujol se detingué lo trompet a esperar dins de consistori la resposta, tots dos junts. Luego vingué don Juan [sic] de Bolívar. Feu li preguntà, tenint lo parlament: si l'enemic s'acosta, ¿podíem tirar nosaltres del⁷⁵⁹ baluard? Respon Bolívar: acostant-se, que sí. Feu donà lo recado al comandant don Pedro Espraeckmans,⁷⁶⁰ baluard de la Mercè. L'enemic féu moviment d'acostar-se. Lo fort de Condestable i Caputxins, lo baluard de la Mercè, tiraren de metralla i bala rasa. Reculà altra vegada l'enemic. Un artiller del baluard de la Mercè ab un tiro trencà la curenya de la bateria posada de l'enemic prop de casa Quintana. Lo

⁷⁵⁸ *civocació*: suposem que cal llegir *quivocació* (no diu pas *tivocació*).

⁷⁵⁹ *del*: des de.

⁷⁶⁰ Espraeckmans ← *Esprema*.

baluard de sant Francisco se defensava de l'enemic que ocupava el pla. La veu comuna (i va ser certa): que don Martí Burguès se'n passà ab l'enemic. A les 10 hores del matí marxà Feu destinat a la muralla de la plaça de Sant Pere. Comandant era Manuel Torrent, argenter. A la tarda digué lo comandant si tindríem valor d'anar, Feu i un religiós, de vigilants, amb 25 hòmens, per aterrar los albres més cerca d'Onyar a terra; i tornant, que desféssem la palanca d'Onyar. Executàrem lo manat. Baixàrem tota la gent per Onyar ab una escala llevadissa de les cases frente la Mare de Déu de Montserrat. A la posta de sol, nos cridaren de la muralla [que] pleguéssim lo treball, luego anéssem tots a sos puestos, que l'enemic venia de Palau en columna, dret [cap a] lo portal d'en Vila, a atacar. Al temps d'avisar-nos, sentim tot seguit descarga, i altra de foc granejat. Fugírem tots de la Devesa i anàrem al distino. Tirà lo canó del pont. Ab lo tiro se trencà la curenya. Los paisans de les muralles, d'una i altra part d'Onyar, junt lo retén, tropa d'Ultònia, feren recular l'enemic. A les 10 hores del vespre, l'enemic va fer llamada falsa per l'altre costat dels Caputxins, Puigventós, prop la Pólvara. Los forts se cridaren uns i altres, passaren la veu d'ataque. S'originà que los castells, baluards i muralles tots tiraven de canons i fusilleria. Durà lo tiro tres quarts d'hora. A les 11 hores passaren l'avis per les muralles que l'enemic escalava el baluard de Santa Clara i era precis anar-hi alguns hòmens de cada puesto. Comparegué molta gent, lo retén d'Ultònia igualment. Logrà l'enemic venir per lo fondo de Güell en columna, portant una garba de blat lligada al cos i altra al cap o esquena. Sortint del fondo de Güell, pren la dreta; arribant al baluard, se para per la part esquerra per arribar al racó del baluard de Santa Clara, que és un puesto molt baix. I d'altra part faltaven los canons per escurar fossos. Posà escales l'enemic al racó del baluard. Logrà l'oficial i tambor dalt, i los altres posant escales alrededor del dit. L'oficial, volent fer tocar lo tambor, no li donaren temps, que en força nostra caigueren morts fora del baluard. Ab lo balanç de l'oficial, seguí caure un religiós frare josepet. Essent a baix, va fer lo mort, esperant que l'enemic hagués marxat. Luego que l'enemic va esser fora, cridà que li baixessen una corda. I lo pujaren des del baluard, i no rebé cap dany. Los que moriren dels nostres: don Tomàs Magre, oficial d'Ultònia; lo reverend Joan Vidal, beneficiat de Sant Feliu, fill de casa Vidal del Temple; i un artiller. Quan l'enemic provava l'escalar, estant en columna, los que eren baix, un poc apartats de la muralla, començaren a tirar la fusilleria; altres tiraven al baluard. Los nostres correspongueren ab l'ajuda de fusilleria del baluard del Governador. Luego que los del baluard de Sant Francisco varen veure la columna ab la claror d'ells quan tiraven, los venia frente la columna ab lo canó fins a Güell. Tirà per tres vegades i ensepagà⁷⁶¹ los tiros que moriren o feriren a l'enemic la columna fins al Güell. Los del fosso i restants dels camps, molt pocs pogueren escapar. Va ser precis [a] l'enemic, a la matinada del dia 21, tornar-se'n a Barcelona. Los paisans de la ciutat sortiren a enterrar los morts dels camps i fosso. Perquè no sabéssem la gran pèdua que tingué l'enemic, ells se'ls ne portaren i enterraren. No sabent los de la ciutat al dematí que l'enemic hagués partit, enviaren un propi an el general francès. No se sap lo que se li demanava. Ells marxaren.

⁷⁶¹ ensepagà: per ensopagà.